MASTER
NEGATIVE
NO. 92-80489-10

MICROFILMED 1992

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
"Foundations of Western Civilization Preservation Project"

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States -- Title 17, United States Code -- concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material...

Columbia University Library reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR:

AILLY, ANTOINE JEAN D'

TITLE:

WILLEM BENTINCK VAN RHOON EN DE...

PLACE:

AMSTERDAM

DATE:

1898

Master Negative #

92-80489-10

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

949.2
Ai5 Ailly, Antoine Jean d' jr
Willem Bentinck van Rhoon en de diplomatieke betrekkingen tusschen Engeland en de nederlandsche republiek gedurende de laatste jaren vóór den vrede van Aken in 1748
Amsterdam 1898 0 [10] + 200 + [3] p
Doctor's dissertation at Amsterdam university 3892

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35 mm REDUCTION RATIO: 11x
IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB
DATE FILMED: 03.01.1992 INITIALS EmCam
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

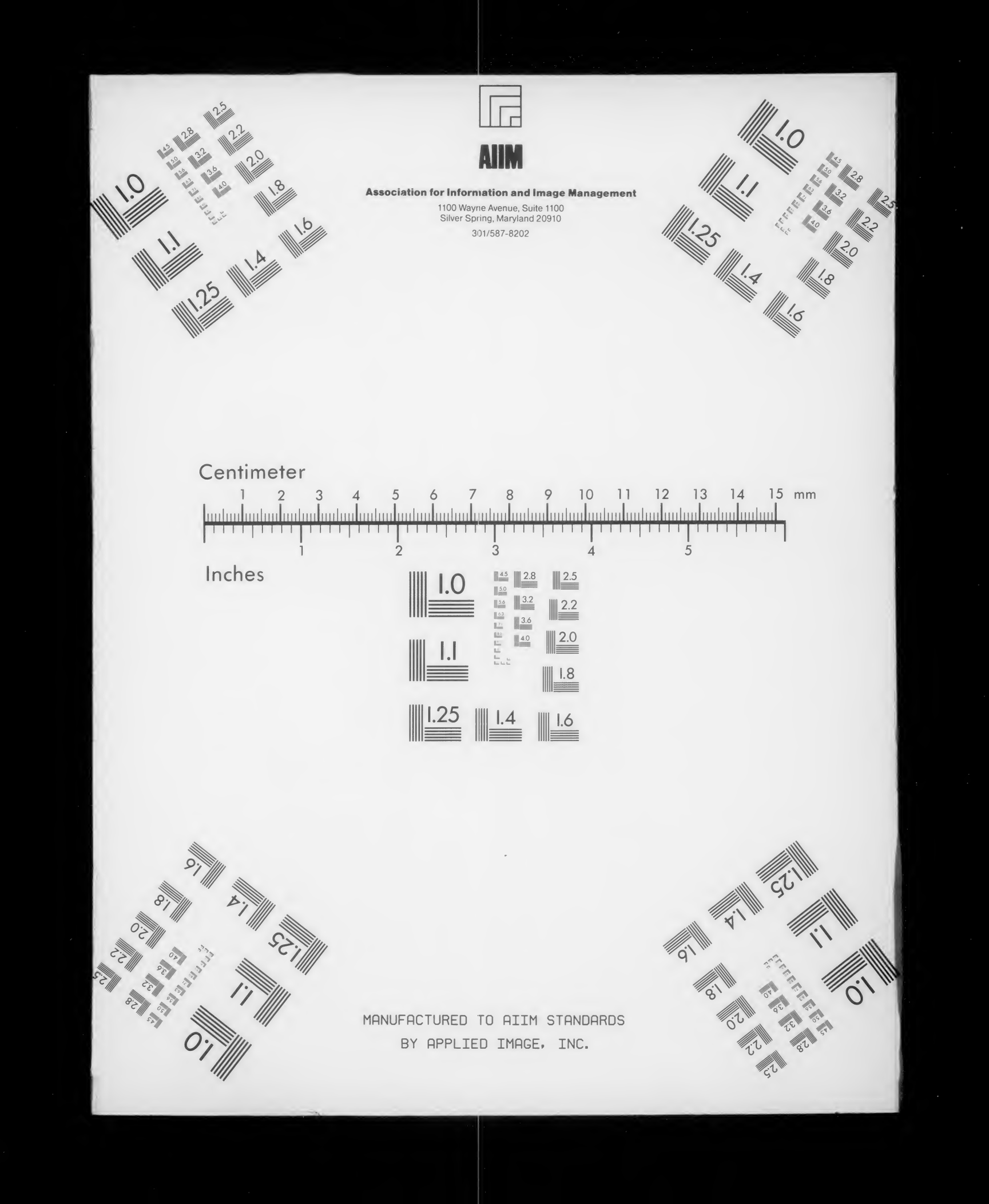
AIIM
Association for Information and Image Management
1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910
301/587-8202
Centimeter
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 mm
Inches
1 2 3 4 5
MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

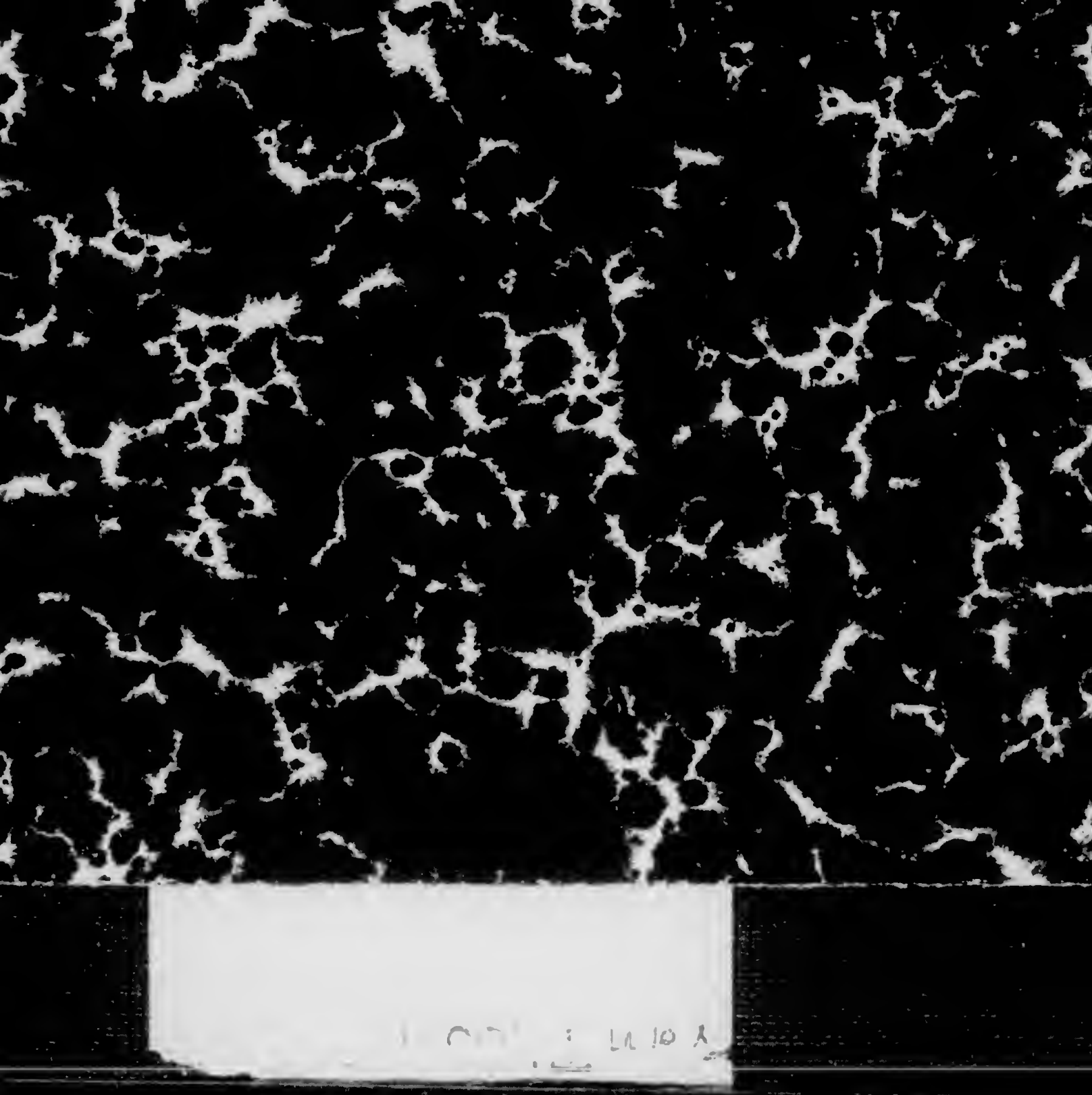

949.2 A15

Columbia University
in the City of New York

Library

Netherlands, (hist.)
Bentinck, Willem, Graaf 1704-73
9442
2 8

A. J. D'AILLY Jr.

WILLEM BENTINCK VAN RHOON

EN

de diplomatieke betrekkingen tusschen Engeland en de Nederlandsche Republiek gedurende de laatste jaren vóór den vrede van Aken in 1748.

AMSTERDAM. — J. H. DE WIT.
1898.

WILLEM BENTINCK VAN RHOON

EN

de diplomatieke betrekkingen tusschen Engeland en de Nederlandsche Republiek gedurende de laatste jaren vóór den vrede van Aken in 1748.

WILLEM BENTINCK VAN RHOON

EN

DE DIPLOMATIEKE BETREKKINGEN TUSSCHEN ENGELAND EN DE NEDERLANDSCHE REPUBLIEK GEDURENDE DE LAATSTE JAREN VÓÓR DEN VREDE VAN AKEN IN 1748.

Academisch Proefschrift

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR in de NEDERLANDSCHE LETTEREN

AAN DE GEMEENTELIJKE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

Dr HUGO DE VRIES,

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE,

IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

op Dinsdag, 26 April 1898, des nam. om half vier

IN DE AULA DER UNIVERSITEIT

DOOR

ANTOINE JEAN D'AILLY Jr.,

geboren te Amsterdam.

AMSTERDAM. — J. H. DE WIT.

1898.

Aan mijne Ouders.

DEC 17 1900

427690

Wanneer ik op de jaren mijner academische loopbaan, die ik nu sta te voleindigen, terugzie, gevoel ik met dankbaarheid hoeveel ik verschuldigd ben aan de leermeesters, die op dien weg mijne gidsen zijn geweest. Door U, diepbetreurde Allard Pierson, *in de eerste plaats te noemen, voldoe ik aan den plicht van een' leerling, die Uwe wijsheid heeft mogen bewonderen, Uwe humaniteit ondervinden. Voor al wat ik aan U, hooggeleerde* Rogge, *mijn Promotor, verschuldigd ben, breng ik U hier mijn hartelijken dank. De uren, op Uwe colleges, maar vooral die in Uwe studeerkamer doorgebracht (ik denk niet het minst aan die genoegelijke en leerzame privatissima!) zijn voor mij van niet te schatten nut geweest. Hulpvaardig waart gij steeds in de hoogste mate. Veel heb ik ook te danken aan U, hooggeleerde* Te Winkel, Uhlenbeck, Kan *en* Van den Es, *wier colleges ik het*

voorrecht gehad heb zooveel jaren te mogen volgen; U, hooggeleerde Van den Es, *bovendien voor Uwe leiding bij mijne eerste schreden op den weg der practische paedagogiek. Dat ook de herinnering aan Uwe lessen, hooggeleerde* Verdam, *nog geenszins bij mij is uitgewischt, ik stel er prijs op het hier te verklaren.*

U aller voorbeeld zal mij steeds bijblijven.

VOORREDE.

Reeds eenigen tijd had ik mijne aandacht gevestigd op den levensloop van den man, wiens naam aan het hoofd van dit geschrift staat, toen Dr. Brugmans' „Verslag van een onderzoek in Engeland naar archivalia" [1]) in het licht verscheen. Het denkbeeld, bij mij opgekomen, om over Willem Bentinck van Rhoon mijne dissertatie te schrijven, ontwikkelde zich, toen ik dat Verslag had leeren kennen, tot een plan. Immers het bleek mij, dat onder de Engelsche archivalia waarschijnlijk bouwstof genoeg te vinden zou zijn voor eene levensbeschrijving van den Hollandschen Staatsman, eene omstandigheid, zeer verklaarbaar voor ieder, die op de hoogte is van de nauwe betrekkingen tusschen de Nederlandsche Republiek en Engeland in het midden der 18e eeuw.

1) Dr. H. Brugmans, *Verslag van een onderzoek in Engeland naar archivalia, belangrijk voor de Geschiedenis van Nederland, in 1892 op last der Regeering ingesteld*, 's-Gravenhage, 1895.

Reeds spoedig nadat ik in Londen mijn onderzoek had aangevangen, werd het mij duidelijk, dat ik de gedachte aan eene levensbeschrijving moest laten varen; het onderwerp was te omvangrijk en mijn tijd helaas zeer beperkt. Min of meer overhaast was ik gedwongen een' greep te doen, en het waren de jaren 1747 en 1748, waarop mijne keuze viel. Bentinck trad in die jaren zeer op den voorgrond, en al was onze toenmalige verhouding tot Groot-Brittannië reeds meer dan eens met zekere uitvoerigheid besproken, toch meende ik, dat zij vatbaar was voor grondiger behandeling. Ik heb in dit proefschrift getracht die te leveren, in de eerste plaats mijne aandacht wijdende aan Willem Bentinck, vooral in diens verhouding tot Willem IV, die dadelijk na zijne verheffing zelf de leiding der buitenlandsche politiek in handen genomen had. Die staatkunde was in zoo lijnrechten strijd met die van 's Prinsen voorgangers in het Republikeinsch bewind, dat ik meende haar niet zuiver genoeg te kunnen karakteriseeren, zonder vooraf dezen in hun doen en laten sedert 1740 te schetsen. Aan dat inzicht dankt het tweede hoofdstuk zijn ontstaan. Van anderen aard is het eerste. Men zal daarin een overzicht van Bentinck's leven vinden, dat, mijns inziens, allerminst mocht ontbreken, èn om den man te doen kennen, dien ik in een belangrijk deel van zijne staatkundige bemoeiingen wilde schetsen, èn omdat mij vele bijzonderheden bekend waren geworden, die tot hier toe onbekend waren gebleven. Een staatsman is, dunkt mij, in zijne werkzaamheid beter te waardeeren, wanneer zijn karakter ons bekend is. Voor Bentinck tenminste geldt dat in hooge mate, en wanneer ik er dus in geslaagd mocht zijn, den persoon eenigermate te doen leven, dan kan dat slechts ten gevolge hebben, dat zijn in de latere hoofdstukken beschreven denken en daden beter worden begrepen.

Niet in Engeland alleen zocht en vond ik stof. Ook Nederlandsche archieven en bibliotheeken stelden mij in staat meermalen een licht te ontsteken waar vroeger in meerdere of mindere mate duisternis had geheerscht. Den lezer zal blijken aan welke instellingen ik dankbaarheid verschuldigd ben. Ze hier op te sommen, heeft geen nut.

Wel is het hier de plaats mijn oprechten dank te betuigen voor de bewijzen van welwillendheid en de hulp, die ik bij de samenstelling van deze dissertatie heb mogen ondervinden. In de eerste plaats past het mij nederigen dank te brengen aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes. De openstelling toch van Harer Majesteits Huis-Archief had voor mij groote waarde, nog verhoogd door de aanwijzingen die mij daar op zoo bereidvaardige wijze zijn verstrekt door den Hoogedelgeboren Heer A. C. Baron Snouckaert van Schauburg en den Hoogedelgestrengen Heer Kolonel F. de Bas. Ik betuig dien Heeren daarvoor openlijk mijn' dank. Evenzeer gevoel ik mij verplicht dien uit te spreken tegenover de Hoogedelgeboren Vrouwe Gravin Bentinck, geboren Gravin Van Waldeck-Pyrmont, die de goedheid

gehad heeft mij op eenige vragen met de meeste voorkomendheid te doen antwoorden, ja zelfs tegen eigenhandige correspondentie te mijnen behoeve niet heeft opgezien. Groote erkentelijkheid ben ik overigens verschuldigd aan allen, wier hulp of raad mij dikwijls van zooveel nut zijn geweest, onder wie ik niet nalaten kan te noemen den Heer Francis B. Bickley, verbonden aan het British Museum, zonder wiens minzame hulpvaardigheid, den vreemdeling bewezen, mijn onderzoek aldaar slechts weinig vruchtbaar had kunnen zijn.

Ten slotte nog deze opmerking. Tot geheel nieuwe en verrassende gezichtspunten heeft deze studie mij niet geleid. Trouwens, ik wist van den aanvang dat ik daarop niet te vast moest hopen. Maar aan den anderen kant spreek ik den wensch uit, dat in dit proefschrift eene niet geheel mislukte poging gezien moge worden, om in verband met een belangwekkenden persoon eene korte periode onzer Vaderlandsche Geschiedenis beter te doen kennen, dan tot nu het geval was.

HOOFDSTUK I.

WILLEM BENTINCK VAN RHOON.

De naam Bentinck is in onze Vaderlandsche geschiedenis overbekend. Wie denkt bij het hooren ervan niet onmiddellijk aan den boezemvriend van den Stadhouder Willem III, aan den man, die een zoo belangrijk aandeel had in het doen slagen der Engelsche omwenteling, in het sluiten van den Rijswijkschen vrede, in de onderhandelingen met Lodewijk XIV over de Spaansche erfenis? Herinnert hij, Hans Willem Bentinck, Graaf van Portland, ons aan de jaren van onzen roem, onzer staatkundige grootheid, toen Engeland aan de Republiek de krachten, tot eigen herstel noodig, ontleende, een zijner zoons zou op het staatstooneel treden in dagen, toen onze verhouding tot den machtigen nabuur aan Frederik den Grooten het recht gaf te schrijven: „A la suite de cette puissance (nl. Engeland) se range la Hollande, comme une chaloupe qui suit l'impression d'un vaisseau de guerre auquel elle est attachée [1]). Van dien zoon, Willem Graaf Bentinck, Heer van Rhoon en Pendrecht, de hoofdpersoon van dit geschrift, moge hier eene korte levensschets volgen [2]).

1) Frédéric II, *Oeuvres Posthumes*, „*Histoire de mon temps*", Amsterdam, 1789, t. II, p. 23.

2) Omtrent zijne jeugd was tot nu toe niets bekend. Het zeer oppervlakkig overzicht, dat ik er hier van geef, is ontleend aan bescheiden op het British Museum berustende, die ik tot mijn leedwezen door gebrek aan tijd slechts zeer terloops heb kunnen raadplegen. Ze zijn voornamelijk te vinden in de bundels: Egerton 1711, 1712, 1714, 1728, 1732, 1733, 1861, en Additional 32810, 32811, 32812, 32813.

Willem Bentinck's moeder, de tweede vrouw van den Graaf van Portland, stamde uit het geslacht Temple, welks verdiensten voor de Republiek zoowel als voor Engeland wel niet behoeven onder te doen voor die der Bentincks. Misschien lag er iets verleidelijks in om William Temple, die indertijd samen met De Witt de vermaarde Triple Alliantie tot stand had gebracht, haren vader te noemen. Verscheiden schrijvers hebben tenminste met zekere ingenomenheid die voorstelling gegeven. Zij is echter onjuist: Jane Martha was eene dochter van diens jongeren broeder, Sir John Temple, Ridder van East-Sheen [1]).

In 1709 voor de tweede maal weduwe geworden, bleef zij zich nog ongeveer tien jaren met de opvoeding van haar beide zoons, Willem en Charles [2]),

1) Jane Martha Temple, dochter van Sir John Temple, Ridder van East Sheen, en van Jane Yarner, dochter van Sir Abraham Yarner was sinds 23 Februari 1697 weduwe van John Berkeley of Stratton en huwde 12 Mei 1700 te Chiswick bij Londen met Hans Willem Bentinck. Zekerheid en kleine bijzonderheden hieromtrent heb ik te danken aan de groote welwillendheid, waarmede Gravin Bentinck, geb. Gravin van Waldeck Pyrmont, te Middachten, mij heeft doen inlichten.

De litteratuur over deze quaestie toont al zeer weinig eenstemmigheid. Biographische woordenboeken bleken mij al dadelijk volkomen onbetrouwbaar. (Van der Aa bv. spreekt op de eene plaats van Sara Maria Temple, op de andere van Anna Maria Temple en noemt haar op beide eene dochter van William Temple; Kok spreekt van Sara Marta; de *Dictionary of National Biography* noemt haar Hans Willem Bentinck's derde vrouw, enz). In de *Vaderlandsche Historie* van M. Stuart, Amsterdam, 1822, dl. II, bl. 474, lezen wij van Willem Bentinck als van „den kleinzoon van den vermaarden William Temple". Prof. Th. Jorissen, *Historische Studiën* (laatste bundel Haarlem, 1893, bl. 225), „Lord Chesterfield en de Republiek der Vereenigde Nederlanden", gaf, steunende op Courtenay, *Memoirs of the life ... of Sir William Temple*, London, 1836, en op Hervey's *Memoirs of the reign of George II*, London, 1855, de goede voorstelling, ook in Burke's *Peerage, Baronetage and Knightage*, London, 1893, aangenomen (en hiernaar weêr door J. B. Rietstap, *Wapenboek van den Nederlandschen Adel*, Groningen, 1883, gevolgd), maar door Dr. D. C. Nijhoff, *de Hertog van Brunswijk*, 's-Gravenhage, 1889, bl. 37, weêr verlaten.

2) De oudste teekent zich in zijne brieven steeds Willem, de jongste nooit Karel maar altijd Charles.

persoonlijk bezighouden. In 1718 begon zij er echter ernstig aan te denken hen naar Holland te zenden, en in Mei van dat jaar verzocht zij den Graaf van Wassenaer als hun voogd en bestuurder hunner goederen te willen optreden [1]). Deze toonde zich met het aanbod zeer vereerd, maar wees het eerst, daar hij opzag tegen de groote verantwoordelijkheid, van de hand; eerst na herhaalden aandrang liet hij zich overhalen [2]).

In Juni 1719 kwamen de jongens in Holland aan, waar zij te Leiden onder het toezicht van hunnen gouverneur Carrier zich verder ontwikkelden. Willem, de oudste, telde toen 17 jaren en maakte op Wassenaer, die in hem spoedig een eerlijk hart en een schranderen geest ontwaarde, een zeer gunstigen indruk. De zorg, door den voogd aan zijn' pupil besteed, werd door dezen, tenminste in den eersten tijd, met vertrouwelijke aanhankelijkheid beantwoord, en maakte deze ook later af en toe voor tijdelijke verkoeling plaats, de reden daarvan was gewoonlijk van zoo oppervlakkigen aard, dat de verhouding op den duur er niet onder leed. Zij zijn volkomen begrijpelijk, de moeilijkheden dier dagen. De gouverneur Carrier was in de oogen van Willem wel eens wat bekrompen. „Verbeeld U, moeder", schrijft de laatste eens, „vanmorgen heb ik voortdurend preeken zonder einde moeten aanhooren, omdat ik, terwijl we door de korenlanden wandelden, eene aar had uitgetrokken. Met een' man, die over al zulke kleinigheden uren lang met

1) Zoo ik mij niet vergis, is hier sprake van Johan Hendrik, Graaf van Wassenaer, Ridder, Heer van Wassenaer, Obdam, etc.

2) Vgl. brieven van Wassenaer aan Lady Portland. — Egerton Manuscripts, 1711, British Museum.

het gewichtigste air catechiseert, kan ik het niet langer uithouden" [1]). De klachten over Carrier vielen bij Lady Portland en ook bij den voogd, die begreep den overigens zeer verdienstelijken gouverneur tegenover zijn' pupil niet in het ongelijk te moeten stellen, gewoonlijk niet in goede aarde, lokten zelfs van die zijde wel eens nieuwe berispingen uit. Maar als het soms eens wat al te hoog liep, dan waren een excuus en eene belofte van beterschap aan de altijd zorgzame moeder, wanneer deze per brief hare ernstige vermaning deed hooren, meestal het einde.

Lastiger werd het, toen er een tijd kwam, dat de honden en de paarden den jongen man meer belang begonnen in te boezemen dan de boeken in het studeervertrek; Wassenaer had dan soms zeer veel moeite zijn goeden invloed te doen gelden, hoewel hij zich toch mocht vleien dezen ten slotte te zullen zien zegevieren. Charles, die in zijne jeugd traag en in zichzelf gekeerd was, gaf hem meer bezorgdheid dan Willem. „J'ai peur", schreef hij aan Lady Portland, 27 Jan. 1722, „que l'humeur plus cachée du cadet ne nous donne encor plus de tablature avec le temps que l'aisné, dont l'ouverture de coeur nous a toujours du plus au moins mis en estat de savoir ce qu'il pensoit, et par cela mesme il nous a procuré les moyens de pouvoir nous diriger à son égard" [2]). Toen

1) Correspondentie, Egert. Mss., 1711. — British Museum.

2) De tijd ontbrak mij gedurende mijn verblijf te Londen de zoo uitgebreide correspondentie van Lady Portland met hare zoons, met Graaf Wassenaer en Carrier, uitvoerig na te gaan. Slechts mijn oppervlakkigen indrnk ervan kan ik hier weérgeven, maar deze acht ik voldoende om mij te doen verzekeren, dat een nauwkeurig doorlezen van al die brieven de moeite wel zou loonen. De intieme verhouding, die tusschen de zoons en hunne moeder is blijven bestaan en het aandeel, dat deze daardoor in hunne vorming gehad heeft, zouden dan duidelijk in het licht gesteld kunnen worden, niet minder ook Wassenaer's toewijding in het vervullen zijner taak.

Wassenaer dit schreef woonden de jongelui niet meer te Leiden; in 1721 had hij hen naar 's-Gravenhage doen komen, waar de studie evenwel werd voortgezet. 's-Gravesande onderwees hun de wiskunde. Hoezeer Willem dien meester ook waardeerde, hij gevoelde toch meer neiging tot de litterarische en historische vakken. Geschiedenis was zijne lievelingsstudie en Latijnsche dichters las hij voor zijn genoegen. Het gewone besluit van de kostbare opvoeding dier dagen, eene buitenlandsche reis, bleef niet achterwege. Den 9^{en} November 1725 begaven de broeders zich, na eerst nog hunne moeder op Kensington bezocht te hebben, op weg naar Parijs. Willem hield zich achtereenvolgens op te Parijs, Lunéville, Straatsburg, Kassel, Hannover, Wolfenbüttel, Berlijn, Praag, Weenen, Venetië, Rome, Napels, Florence, Livorno, Milaan, Turijn, Lausanne en Parijs, om vandaar rijk aan ondervinding eerst in Juni 1728 naar Holland terug te keeren [1]). Charles vergezelde hem niet naar Duitschland en Italië, maar bleef gedurende dien tijd te Genève studeeren. Juist die scheiding schijnt bij de broeders dat gevoel van innige vriendschap te hebben doen ontwaken, dat zich later nimmer verloochenen zou. Uit tal van Willems brieven gedurende deze reis geschreven blijkt, hoe na „Jack", wiens vroegere traagheid en timiditeit allengs waren begonnen te wijken [2]), hem aan het hart ligt.

1) Zijne brieven van die dagen geven er menig blijk van, dat hij zijne oogen wist te gebruiken. Bovendien maakte hij kennis met vele mannen, die op het staatstooneel van Europa eene min of meer belangrijke rol vervulden of zouden spelen.

2) Toch wordt nog in later jaren Charles beschreven als iemand, die zich onder menschen niet gemakkelijk bewoog. Lord Sandwich schreef eens aan den Hertog van Newcastle: „And now I have mentioned Charles Bentinck, give me leave to tell your Grace you will find him improve upon you more than most people you have met with; his first appearance is, I think, not to his

Merkwaardig is het op te merken, dat een dergelijk gevoel van genegenheid bij hem nog allerminst bestond ten opzichte van Holland, het land, dat hij later met zooveel ijver dienen zou. Uit Rome schreef hij den 10^{en} Augustus 1727 aan zijne moeder: „Tho' established in Holland (which by the by is at present in the critical point, whether I shall ever be something or nothing there [1]), I don't renounce England, and shall allways conserve that tenderness one has for the country one is born in." Verder den 23^{en} Augustus van hetzelfde jaar: „Those who have the prejudice of my not loving Holland as much as England, between you and I, are not mightly mistaken, and if ever things turned so as to procure me an establishment in England, I should always prefer it to a better one in Holland. Yet things must have their course, and if I must be in Holland, I must, but it will never be my choice." En den 13^{en} September: „If the project in Holland does succeed, I shall be forced to accept of the honour they do to me, but, between you and I, the thought of passing the rest of my life in Holland, upon any conditions whatsoever, always makes me melancholy and presents itself to me in a disagreable view. Whereas the false and deluding hopes of returning into England always please and divert me. Pray do but suppose Ct. Wassenaer dead, for a minute only, and what should I do there? Live indeed, as well, and may be better, than most People do

advantage, but he has very good parts, is a scholar, thoroughly honest, in the strickest friendship and connection with his brother, and is one that I can safely assure you, you may venture to trust". Hague, Octo: 17, N. S., 1747. — Additional Manuscripts, 32810, British Museum.

1) Hij doelt hier op de mogelijkheid, dat hij zitting zou krijgen in de Ridderschap van Holland.

there, go from Zorgvliet to the Hague, from the Hague again to Zorgvliet, pass my time with People, whose tempers don't agree with mine, nor mine with theirs, and a thousand other things wich I cannot name. I must confess to you truly, that if that affair in Holland did not succeed, I should be easily comforted and have the same obligation to those, that had a mind to t . . . .[1]) me as if it had; and if you see any probability of anything for me in England, it would be the greatest happiness I could have in this world" [2]).

Dat geluk is Bentinck niet beschoren geweest. Hollands Ridderschap nam hem in het najaar van 1727 onder hare leden op en daarmede was hem een staatkundige werkkring in de Republiek aangewezen. Hij heeft dezen met heel wat meer toewijding vervuld, dan de aangehaalde woorden hadden kunnen doen vermoeden. Zijne oude liefde behoefde hij trouwens niet te laten varen; zij werd hem, in wiens oogen het stadhouderloos bestuur in de Republiek een onding was, in de buitenlandsche staatkunde als het ware voorgeschreven, zij ging hand in hand met zijne aanhankelijkheid aan het Oranje-huis.

De belangen van de Oranje-dynastie te behartigen was een streven, dat in de eerste tijden nog weinig uitkomsten beloofde. Zelden werd zij dieper vernederd dan bij het huwelijk van den jongen Willem met Anna van Hannover [3]), en is het waar, dat Bentinck tot het sluiten dier verbintenis op de eene of

1) Onleesbaar.

2) Egert. Mss., 1711. — Brit. Museum.

3) Vgl. Groen van Prinsterer, *Handboek*, 4de druk, bl. 470, Jorissen, *Historische Bladen*, „De Republiek in de eerste helft det achttiende eeuw", 3e druk, Haarlem, 1892, dl. II, bl. 64 vlg., en elders.

Merkwaardig is het op te merken, dat een dergelijk gevoel van genegenheid bij hem nog allerminst bestond ten opzichte van Holland, het land, dat hij later met zooveel ijver dienen zou. Uit Rome schreef hij den 10en Augustus 1727 aan zijne moeder: „Tho' established in Holland (which by the by is at present in the critical point, whether I shall ever be something or nothing there [1]), I don't renounce England, and shall allways conserve that tenderness one has for the country one is born in." Verder den 23en Augustus van hetzelfde jaar: „Those who have the prejudice of my not loving Holland as much as England, between you and I, are not mightly mistaken, and if ever things turned so as to procure me an establishment in England, I should always prefer it to a better one in Holland. Yet things must have their course, and if I must be in Holland, I must, but it will never be my choice." En den 13en September: „If the project in Holland does succeed, I shall be forced to accept of the honour they do to me, but, between you and I, the thought of passing the rest of my life in Holland, upon any conditions whatsoever, always makes me melancholy and presents itself to me in a disagreable view. Whereas the false and deluding hopes of returning into England always please and divert me. Pray do but suppose Ct. Wassenaer dead, for a minute only, and what should I do there? Live indeed, as well, and may be better, than most People do

advantage, but he has very good parts, is a scholar, thoroughly honest, in the strickest friendship and connection with his brother, and is one that I can safely assure you, you may venture to trust". Hague, Octo: 17, N. S., 1747. — Additional Manuscripts, 32810, British Museum.

1) Hij doelt hier op de mogelijkheid, dat hij zitting zou krijgen in de Ridderschap van Holland.

there, go from Zorgvliet to the Hague, from the Hague again to Zorgvliet, pass my time with People, whose tempers don't agree with mine, nor mine with theirs, and a thousand other things wich I cannot name. I must confess to you truly, that if that affair in Holland did not succeed, I should be easily comforted and have the same obligation to those, that had a mind to t . . . .[1]) me as if it had; and if you see any probability of anything for me in England, it would be the greatest happiness I could have in this world" [2]).

Dat geluk is Bentinck niet beschoren geweest. Hollands Ridderschap nam hem in het najaar van 1727 onder hare leden op en daarmede was hem een staatkundige werkkring in de Republiek aangewezen. Hij heeft dezen met heel wat meer toewijding vervuld, dan de aangehaalde woorden hadden kunnen doen vermoeden. Zijne oude liefde behoefde hij trouwens niet te laten varen; zij werd hem, in wiens oogen het stadhouderloos bestuur in de Republiek een onding was, in de buitenlandsche staatkunde als het ware voorgeschreven, zij ging hand in hand met zijne aanhankelijkheid aan het Oranje-huis.

De belangen van de Oranje-dynastie te behartigen was een streven, dat in de eerste tijden nog weinig uitkomsten beloofde. Zelden werd zij dieper vernederd dan bij het huwelijk van den jongen Willem met Anna van Hannover [3]), en is het waar, dat Bentinck tot het sluiten dier verbintenis op de eene of

1) Onleesbaar.

2) Egert. Mss., 1711. — Brit. Museum.

3) Vgl. Groen van Prinsterer, *Handboek*, 4de druk, bl. 470, Jorissen, *Historische Bladen*, „De Republiek in de eerste helft det achttiende eeuw", 3e druk, Haarlem, 1892, dl. II, bl. 64 vlg., en elders.

andere wijze meêgewerkt heeft [1]), dan had dit toch nog slechts weinig den schijn van eene staatkundige zegepraal. Het verlangen naar zijn geboorteland zal hem dan ook in de nu volgende jaren nog menigmaal bekropen hebben, want geen vooruitzicht op eene politieke loopbaan van eenige beteekenis lachte hem toe in de Republiek, waar de Staatsgezinde partij almachtiger dan ooit den tyrannieken schepter zwaaide. Men zal waarschijnlijk de correspondentie met Lady Portland slechts verder na hebben te gaan, om de uitingen van zulk eene stemming in ruime mate te vinden. Evenzeer als mij de tijd tot een dergelijk onderzoek heeft ontbroken, miste ik ook de gelegenheid genoegzaam kennis te nemen van eene andere briefwisseling voor deze jaren zeer zeker van belang, die namelijk met den Prins [2]). Eerst voor de jaren na 1745 is daarvan het een en ander bekend; verscheidene fragmenten door Professor Th. Jorissen [3]) en

1) De Heer Kolonel F. DE BAS was zoo vriendelijk mij mede te deelen, dat hij zich iets meende te herinneren omtrent een verblijf van Bentinck in Engeland in verband met deze huwelijksquaestie; de tegenwoordige toestand van het Koninklijk Huis-archief stelde Z.H.E.Gestr. echter buiten staat aan genoemde herinnering een vasten vorm te geven.

2) De overgangstoestand waarin het Koninklijk Huis-archief verkeert is ook hiervan de oorzaak; ik heb slechts brieven van de jaren 1747 en 1748 gebruikt. Vgl. het 3e hoofdstuk.

3) *„Lord Chesterfield en de Republiek der Vereenigde Nederlanden"*, bl. 160 vlgg. Uit het daar medegedeelde blijkt duidelijk, hoe Bentinck reeds in 1748 de revolutie gewild had en den Prins zichzelf aan het hoofd der beweging had willen zien stellen. Jorissen vestigt vooral de aandacht op een antwoord van den Prins op een van Bentink's brieven (die waarschijnlijk verbrand is); hij had ook kunnen wijzen op een schrijven van Bentinck van den 14^{en} Maart 1746, door Beer in zijn geheel medegedeeld, en waarin, behalve enkele door Jorissen aangehaalde regels, ook deze belangrijke woorden voorkomen: „..... Comme V. A. S. n'a aucune part et n'a en rien contribué aux malheurs de la République, Elle n'a aussi aucun reproche à se faire, mais il reste toujours à examiner, quel parti vous devez prendre et comment vous devez vous conduire dans ce temps dans l'assemblée des États de Frise. Et mon opinion est que soit qu'il y ait de l'argent ou non, soit qu'on en puisse trouver ou non, soit

Dr. Adolf Beer[1]) medegedeeld, doen ons zien hoe Bentinck in den tijd, dat het heerschende bewind zich meer en meer het vertrouwen voelde ontzinken, de belangen van Oranje op den voorgrond plaatste, en met recht wordt hij dan ook als een dergenen genoemd, die tot de verheffing van Willem IV in 1747 het meest hebben bijgedragen.

Aan de gebeurtenissen in het voorjaar en den zomer van dat jaar nam hij een werkzaam aandeel: hij was het die den 2^{en} Mei de volksmenigte in Den Haag tot kalmte wist te brengen, toen er ernstig gevaar bestond, dat zij tot gewelddadigheden zou overgaan [2]); door hem was het dat de Prins van zijne aanstelling in Holland het eerst bericht ontving en den 15^{en} Juni in den Raad van State werd binnengeleid [3]); aan zijnen ijver vooral was later het erfelijkverklaren

que les bestiaux meurent ou non, soit que la pluralité soit pour ou qu'elle soit contre V. A. S. doit toujours soutenir hautement et publiquement le parti opposé à la France et dire que, si l'on avait déliberé en 1572, en 1672, en 1688, en 1702, comme on fait à présent, nous serions encore sous le joug de l'Espagne ou bien nous serions restés sous celui de France, ou bien du papisme et de l'esclavage auraient été le sort de l'Angleterre et de la République ou bien nous aurions été engloutis par la France. Je vous dirai plus, Monseigneur; le public, je dis tout le public attend ces sentiments de vous. Vous les devez à vous-mêmes et au nom que vous portez, et ce serait la chose la plus impopulaire du monde, que de ne les pas faire éclater. Du reste les affaires se démêleront comme elles pourront, mais votre honneur doit être mis à couvert. Que ceux qui ont gâté les affaires en portent seul le blâme. Vous n'avez que faire de le partager avec eux. Vous ne le devez pas même. Vous feriez tort non seulement à vous-même, mais même à la cause de tous les honnêtes gens, qui vous honorent et qui seraient perdus pour toujours, si l'on pouvait douter un moment de votre zèle pour la religion et pour la liberté. Vous perdriez aussi l'affection du peuple, qui à présent surtout est un point très essentiel ....." Dr. ADOLF BEER, *Holland und der oesterreichische Erbfolge-Krieg*, S. 89, ff.

1) *Holland*, S. 89, f. f.

2) Vgl. *Nederlandsche Jaerboeken*, 1747, I, bl. 300.

3) Vgl. over de redevoering door Bentinck bij die gelegenheid gehouden en de gevolgen daarvan, o. a.: WAGENAAR, dl. XX, bl. 97, vlg. In de *Nederl. Jaerb.*, 1747, I, bl. 408, staat de geheele rede afgedrukt.

van het stadhouderschap in beide liniën in Holland te danken [1]). Dienzelfden zomer bekleedde hij het gezantschap, aan welks bespreking de volgende bladzijden voor een deel gewijd zijn, en sedert waren eene reeks van belangrijke posten in het buitenland hem toevertrouwd, met welker betrekkelijk korte vermelding ik hier volstaan kan, daar eene uitvoerige bespreking van de Europeesche gebeurtenissen dier dagen buiten mijn bestek ligt.

Gedurende een groot deel van het jaar 1748 was hij een der Nederlandsche gevolmachtigden te Aken, de eenige van het vijftal, die het volkomen vertrouwen genoot van den Prins en den Griffier. Hij kreeg zelfs uitdrukkelijk in opdracht, om zijne collega's van de belangrijkste quaesties, die in besprek waren, onkundig te houden en de zaken hun ter teekening voor te leggen, wanneer ze afgehandeld waren. Verscheidene plaatsen in brieven van Fagel aan Bentinck stellen dat duidelijk in het licht [2]). Den 4^{en} April schrijft de eerste: „Quant à vos lettres in 4to, elles doivent être telles que je puisse les lire au Prince, et même je vous conseille de les lui adresser directement, quand il y aura quelque chose d'important, parceque sans cela je crains que Haren se mettra sur le pied d'écrire directement au Prince"; den 7^{en} April: „Je les [3]) ai adressés à Mylord Sandwich pour ne pas donner dans la vue à Messrs. vos confrères, et je crois que c'est la bonne méthode que de vous adresser ce qu'il y a de plus secret . . . "; en den 17^{en} April: „Vous verrez par la manière dont vous viendra cette lettre,

1) Correspondentie van Lady Portland met Willem Bentinck en van Newcastle met Sandwich. — Egert. Mss., 1714 en Add. Mss., 32810, Brit. Mus.

2) Correspondentie en stukken betreffende de vredehandeling te Aken. — Rijks-Archief te 's Gravenhage.

3) Eenige orders van den Prins voor Bentinck bestemd.

qu'on continue à vous regarder comme le directeur des affaires" [1]). Jammer maar, dat hij als vertegenwoordiger eener machtelooze, vernederde mogendheid al zeer weinig van de „directie" der algemeene zaken in handen kon hebben. Dat de Republiek bij het sluiten van den vrede geen belangrijke rol gespeeld heeft, ligt niet aan Bentinck maar aan den hulpeloozen toestand van den staat, die geen hoogen toon kón voeren. „Zoo de Vereenigde gewesten nog eenigen invloed op het Congres te Aken uitoefenden, dan is dat alleen aan het meêgaande karakter van Lord Sandwich en de persoonlijke talenten van Willem IV en Bentinck te danken" [2]). „De graaf speelde er eene niet onbeteekende rol" [3]); hij was „das eigentlich calmirende Element" en wist o. a. een zeer ernstigen twist tusschen Robinson en St. Sévérin door zijn persoonlijken invloed bij te leggen [4]). Lord Sandwich, de Engelsche gevolmach-

1) De verhouding van Bentinck tot zijne collega's (Baron van Wassenaer tot de beide Katwijken, Baron van Borssele en de heeren Hasselaer en Onno Zwier van Haren) en Bentinck's oordeel over hen kunnen hier niet besproken worden. De correspondentie van Bentinck met Fagel (Rijks-Archief) biedt veel bouwstof. Alleen zij hier als curiosum vermeld Bentinck's, ons eenigszins prophetisch klinkend, oordeel over Onno Zwier van Haren, geuit in een der brieven aan Fagel: „Vous verrez que cet homme à la longue se perdra." — Ook maak ik hier gebruik van de gelegenheid om te wijzen op eene onjuiste mededeeling van Nijhoff. De woorden nl., een oordeel over Bentinck bevattende, door hem aangehaald *(De Hertog van Brunswijk*, bl. 85), worden verkeerdelijk aan Von Kaunitz toegeschreven; ze zijn van Bathyany. Kaunitz was juist van oordeel dat men zich van Van Haren bedienen moest; vgl. Dr. A. Beer, *Zur Geschichte des Friedens von Aachen im jahre 1748*, Wien, 1871, S. 29, aant.

2) Mr. J. K. J. de Jonge, *Geschiedenis van de diplomatie gedurende den Oostenrijkschen successie-oorlog*, Leiden, 1852, bl. 177.

3) Dr. A. Beer, *Aufzeichnungen des Grafen William Bentinck über Maria Theresia*, Wien 1871, S. VIII. Vgl. van denzelfden schrijver: *Zur Geschichte des Friedens von Aachen im Jahre 1748*, passim.

4) Vgl. over dezen twist: Beer, *Zur Geschichte des Friedens von Aachen*, S. 79 u. 109, f.; De Jonge, *a. w.* bl. 165, vlg.. De Broglie, *La Paix d'Aix-la-Chapelle*, Paris, 1892, p. 266, s., schenkt aan de zaak geen aandacht. „Les

tigde, gewaagt in zijne brieven meermalen van Bentinck's aanwezigheid als van eene onmisbare voorwaarde voor den goeden gang der onderhandelingen [1]).

Bijna de geheele maand Augustus was Bentinck van Aken afwezig om een, volgens hem gevaarlijken, omkeer in Newcastle's politiek mondeling met den Prins en zijne vertrouwden te kunnen bespreken [2]). Zijne aanwezigheid in Den Haag zou echter nog voor iets anders dienstig zijn dan voor beraadslagingen over buitenlandsche politiek. In Amsterdam was het niet rustig destijds: de democratische geest deed zich gelden op het Vredenburch en op den Doelen. Het kwam nog wel niet tot groote ongeregeldheden, maar de adresbewegingen en het kiezen van gecommitteerden der zestig wijken hielden de stad en de gewestelijke regeering in spanning. De wethouderschap had reeds verklaard te zullen aftreden en alles aan den Prins te zullen overlaten, wanneer deze het goed vond; en toen de ongeregeldheden nog niet ophielden zond Zijne Hoogheid Bentinck naar Amsterdam om met de Doelisten in gesprek te treden. Hij slaagde er in van het volk de belofte te krijgen, dat het zich kalm zou houden gedurende 's Prinsen aanstaand verblijf in de stad. Een diepen indruk schijnen zijne woorden overigens niet te hebben achtergelaten [3]), al wordt hij

quatre plénipotentiaires, auxquels se joignit le Hollandais qu'on décida à revenir, formaient.... un congrès en miniature, qui se mit à l'œuvre sans retard, et tout marcha dès lors assez rapidement."

1) Correspondentie van Newcastle en Sandwich, Add. Mss. 32811, 32812, 32813. — Brit. Mus.

2) Vgl. Beer, *Zur Gesch. des Friedens v. Aachen*, S. 65; De Jonge, *a. w.*, bl. 163, v. v.

3) Vgl. Wagenaar, dl. XX, bl. 283, v.v.; *Nederlandsche Jaerboeken, 1748*, II, bl. 840; F. G. Slothouwer, *Bijdrage tot de geschiedenis der Doelisten*, Leiden, 1875, bl. 79.

ook in een pamphlet dier dagen, een *Hollands vraagboekje*, vermeld onder diegenen, die er zich aan schuldig maakten „God en zijn wettige Overigheit ten voordeele van den Prins te verraden" [1]).

In het begin van het jaar 1749 nam Bentinck, uit Aken voorgoed teruggekeerd, eene taak opnieuw ter hand, welker volvoering hij zich reeds dadelijk na 's Prinsen verheffing ten doel gesteld had, zonder er tot nog toe gelukkig in te zijn geweest: van den Prins gedaan te krijgen, dat den Raadpensionaris Jacob Gilles zijn ontslag gegeven zou worden. Volkomen terecht zag hij in, dat, zoo ergens, dan hier 's Prinsen beschroomdheid om personen, tot de hem dwarsboomende partij behoorende, te verwijderen, diens populariteit ondermijnde, die populariteit, welke de schraag van een krachtig, doortastend bestuur moest en kon zijn. Steeds met klem herhaalde aandrang en betoog deden eindelijk den Graaf zijn doel bereiken, en in het begin van Mei werd Gilles gedwongen zijn ontslag te nemen [2]).

1) Vgl. Dr. J. Hartog, *De Patriotten en Oranje*, Amsterdam, 1822, bl. 111. — Toen de Prins eenige dagen later zelf te Amsterdam kwam, vergezelde Bentinck hem. Vgl. *Het leven van Willem Karel Hendrik Friso en van Anna van Brunswijk-Luneburg*, enz., Amsterdam, zonder jaar, dl. II, bl. 178.

2) Nijhoff, is, voor zoover ik weet, de eerste die op Bentinck's optreden in dezen duidelijk gewezen heeft. (Vgl. de door hem aangehaalde belangrijke memorie in *De Hertog van Brunswijk*, bl. 233, vlg.) Verdere merkwaardige opheldering en bijzonderheden zijn te vinden in een voor de betreffende jaren helaas juist zeer onvolledig, doch overigens belangrijk dagboek van Graaf Bentinck (Egert. Mss. 1732. — Brit. Mus.); in eene *Lettre de l'Ambassadeur W. Bentinck van Rhoon à Madame la Princesse Anne avec les Apostilles de S. Alt.* (Copie berustende op de Universiteitsbibliotheek te Leiden, Mss. Tydeman); en vooral ook in de uitgebreide briefwisseling van Lady Portland, Willem en Charles Bentinck en Abraham Trembley, gouverneur van Willem Bentinck's zoons (Egert Mss. 1714, 1728. — Brit. Mus). Vooral wordt door deze correspondentie in het licht gesteld, hoe belangrijk het aandeel was, dat ook Charles Bentinck in deze zaak had, welke zonder hem misschien nog weêr op de lange baan zou zijn geschoven. Tot de kennis der hartelijke verhouding tusschen de beide broeders levert hunne correspondentie van deze dagen mede verschillende bijdragen. Vgl. ook over Egert. 1732 Dr. W. F. Colenbrander, *De Patriottentijd, hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden*, 's Gravenhage, 1897, dl. I, bl. 15.

Misschien was de voldoening over deze politieke zegepraal groot genoeg om bij den onderhandelaar te Aken voor een deel den indruk weg te nemen van de onaangename opmerkingen, die hij over den daar gesloten vrede in ruime mate te hooren kreeg. Hem weet men het, dat Von Kaunitz had weten te verhinderen, dat in artikel VI van het vredestractaat, waarin over de teruggave der Zuidelijke Nederlanden aan de Keizerin gesproken werd, eene zinsnede was opgenomen, die het Weener hof onvoorwaardelijk aan het nakomen van het Barrière-tractaat zou hebben gebonden. Maria Theresia was nl. niet van zins het betalen der subsidiën op den ouden voet voort te zetten. Nu de Barrière-steden grootendeels ontmanteld waren, moesten, volgens haar, andere bepalingen getroffen worden.

Van Kinschot, de resident der Staten-Generaal te Brussel, kreeg dan ook een ontkennend antwoord op de memorie, die hij den 8^{en} Maart 1749 indiende en waarin hij betaling van het subsidie en der achterstallen vroeg. Dit antwoord werd hem gegeven door Prins Karel van Lotharingen, die als gouverneur in de Zuidelijke Nederlanden kwam en in April uit naam der Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden te Brussel door Graaf Bentinck gecomplimenteerd werd. Men had den laatste opgedragen zich op de hoogte te stellen van de ware plannen van het gouvernement ten opzichte van het Barrière-tractaat en het betalen van het subsidie. Hij vernam, dat de Keizerin niet van plan was de tractaten van 1715 en 1718 te verbreken, dat zij die zelfs bevestigde, maar de ware beteekenis ervan tegelijk in aanmerking wilde nemen en het doel, waarmede ze gesloten waren. Dit antwoord was ontwijkend en een jarenlange gedachtenwisseling, mondeling

en op het papier, te Weenen, Brussel, Den Haag en Londen, werd door deze besprekingen geopend.

Graaf Bentinck, getrouw aanhanger van de politiek der Groote Alliantie, heeft aan deze onderhandelingen een werkzaam aandeel genomen. Dat hier na te gaan kan mijn doel niet zijn. Door verschillende schrijvers min of meer terloops behandeld [1]), moet de geschiedenis van al die vergeefsche pogingen, tusschen 1748 en 1756 aangewend, om dat bolwerk der groote Alliantie, de Barrière, in goeden staat te brengen, nog geschreven worden.

Kort na de zoo juist aangeroerde besprekingen te Brussel spanden Keith en Burmania, gezanten van Engeland en de Republiek te Weenen, alle krachten in om den Kanselier Ullfeldt door herhaalde memoriën te winnen voor de belangen der Zeemogendheden. Zij vonden weldra een' bondgenoot in Willem Bentinck, die in September 1749 te Weenen aankwam en in de gelegenheid was zijn persoonlijken invloed bij den Keizer en de Keizerin aan te wenden. Hij slaagde er werkelijk in hen vrij gunstig te stemmen. Het gevolg van de bemoeiingen der beide gezanten en van Graaf Bentinck waren de conferentiën te Brussel, die weldra geopend werden en jaren zouden duren [2]).

---

1) Genoemd worden hier: GACHARD, *Histoire de la Belgique au commencement du XVIIIe siècle*, La Haye, 1880, p. 523, s. s.; NIJHOFF, *a. w.*, bl. 37. v.v.; BEER, *Aufzeichnungen des Grafen William Bentinck über Maria Theresia;* VON ARNETH, *Geschichte Maria Theresia's*, passim. Voor volledige behandeling zou al het geschrijf over deze zaak in de archieven van Weenen, Wolfenbüttel, Brussel, en Den Haag, en op het British Museum berustende, met onuitsprekelijk geduld moeten worden doorworsteld, geschift en vergeleken. De hoeveelheid stukken er over, die mij op het Rijks-Archief en vooral op het Brit. Mus. alleen reeds onder de oogen kwam, is afschrikwekkend groot.

2) Van de zijde der Republiek werden ze gevoerd door Jacob van der Heim, Willem van Haren en Willem van Citters.

De bespreking der Barrière-quaestie was echter niet het eenige doel van Bentinck's verblijf te Weenen: het gold voor een niet gering deel zijne persoonlijke belangen. In 1733 was hij, na in December van het vorige jaar door Karel VI tot Graaf van het Heilige Roomsche Rijk verheven te zijn, in het huwelijk getreden met Charlotte Sophia, kleindochter van den Graaf van Aldenburg, een natuurlijken zoon van den Hertog van Oldenburg. Dit huwelijk was echter niet gelukkig; zij verliet hem in 1738 en in 1743 kwam het tot scheiding, die den Graaf in groote financiëele moeilijkheden bracht. Zijne vroegere gemalin wendde alle mogelijke moeite aan, om hem het beheer te onttrekken van hare uitgebreide bezittingen, als Varel en Kniphausen, gelegen in het hertogdom Oldenburg, dat destijds onder Denemarken stond. Van den Koning van dat Rijk hing de beslissing af, en Bentinck ging nu naar Weenen om den Keizer te verzoeken zijn invloed bij dien vorst te doen gelden tegenover dien van den Koning van Pruisen en anderen, die de zaak der Gravin voorstonden. 's Keizers bemoeiingen werden hem toegezegd, doch hadden voorloopig weinig succes. Eerst in 1754 werd de zaak uitgemaakt door een verdrag, waarop Varel en Kniphausen aan den oudsten zoon Christiaan Frederik Anton Bentinck van Rhoon overgingen [1]).

Ook in andere opzichten heeft de Graaf met financieele moeilijkheden te kampen gehad. Het baljuwschap

1) Vgl. o. a. Rietstap, *Wapenboek van den Nederlandschen Adel;* Nijhoff *a. w.*, bl. 42; Mr. W. H. de Beaufort, *Geschiedkundige opstellen*, „De Hertog van Brunswijk", Amsterdam, 1898, bl. 177; Beer, *Aufzeichnungen*, passim. Op het British Museum is over deze zaak ook heel wat correspondentie te vinden, o. a. met Graaf Bernstorff, den bekenden Deenschen minister, met wien Bentinck op zeer goeden voet stond.

der heerlijkheid Rhoon schijnt niet altijd in goede handen te zijn geweest. Nadat de ongeregeldheden in het beheer onder Van Schagen reeds begonnen waren, gingen deze onder zijn opvolger van Riello tot volslagen wanorde over, totdat bij diens dood in 1749 13800 gulden verduisterd bleken te wezen, die echter door de weduwe terugbetaald werden [1]).

In nauw verband met de besprekingen over de politiek der Groote Alliantie stond het verzoek, dat Bentinck namens Willem IV reeds bij zijne eerste audientie den Keizer en de Keizerin deed, of HH. MM. zouden willen toestaan, dat Lodewijk Ernst, Hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel, in Nederlandschen dienst zou overgaan. Het is bekend [2]), dat de inwilliging van dit verzoek, tot het doen waarvan Willem en Charles Bentinck beiden den Prins sterk hadden aangespoord [3]), niet gemakkelijk verkregen werd, maar dat Willem toch eindelijk in dit gewichtig onderdeel zijner zending naar wensch slaagde. Eerst in het najaar van 1750 keerde hij in Den Haag terug, slechts twee maanden later gevolgd door den Hertog, die, hoewel te Weenen zijn oprechte vriend geworden, eenmaal zijn verklaarde vijand zou zijn.

1) Uit brieven van Bentinck aan zijne moeder. — Egert. Mss., 1714, Brit. Mus.

2) Vgl. Nijhoff, a. w., bl. 5, v v., en vooral Bentinck's door Beer uitgegevene aanteekeningen, die over het geheele verblijf in de keizersstad zoo veel belangwekkende bijzonderheden bevatten. Zie Beer, *Aufzeichnungen.*

3) Den 10ᵉⁿ Juni 1749 o. a. schreef Charles Bentinck aan zijn broeder: „Le Prince étant de retour, je vous prie pressez autant que vous pouvez la continuation de votre plan. Il n'y a pas un moment à perdre, car il se fait tous les jours de nouvelles sottises dans le militaire, plus extravaguantes qu'on ne saurait dire, et on trouve le moyen d'y faire mettre le nom du Prince. On vient d'envoyer ordre à la Cavallerie de faire tout l'exercise de l'Infanterie; je ne sais ce qui ne sortira pas à la fin de la caboche de ce Bur[mania]. Je me désespère de voir le Prince regarder cet homme comme un oracle; et ce diable d'oracle minera entièrement la réputation de son Maitre; et je ne sai, ma foi

Die vijandschap lag echter nog in betrekkelijk verre toekomst: voorloopig waren de beide mannen nog intieme vrienden . . . . in den nood. Want terwijl Bentinck zich terecht beklaagde over zijne achteruitzetting tegenover de Friesche Cabaal: Gronsvelt De Back, Onno Zwier van Haren c. a., die gedurende zijne afwezigheid allen invloed herwonnen hadden, en het bejammerde, dat de Raadpensionaris Steyn veel te weinig zijn goeden invloed bij den Prins en de Prinses kon doen gelden, gaf de Hertog in zijne brieven aan Maria Theresia niet minder duidelijk te kennen, hoezeer het hem griefde buiten alles gehouden te worden en de Friesche hofpartij, ook op het gebied van militaire zaken, geheel in het vertrouwen des Stadhouders te zien [1]). Zóó gegrond was volgens Bentinck deze grief, dat de Hertog ten eenen male vrij kon geacht worden van alle engagementen met den Staat, daar hem het beloofde niet gegeven werd [2]).

Deze achteruitzetting verhinderde beide mannen niet om, waar zij konden, met hart en ziel de belangen te behartigen van het vorstelijk echtpaar, dat niet moede werd hen van zich af te stooten. Als

lequel serait le plus fâcheux: de n'avoir point de Chef, ou d'en avoir un, qui n'ait de nom que celui de ces Ancêtres; d'où je conclus qu'il ne faut pas lui donner le temps de se perdre, mais le sauver à tour de bras au plus vite . . . " — Egert. Mss., 1728, Brit. Mus.

Charles Bentinck kon in militaire zaken met oordeel spreken. Hij was van 1734 kapitein geweest bij de Gardes à Cheval en had zich meermalen, vooral bij Raucoux, zeer onderscheiden. Kort daarna had hij ontslag gevraagd. Trembley schrijft over dit ontslag in een' brief aan Lady Portland, à la Haye, le 1 r Nov r 1748, N. S.: „Je crois que les raisons pour lesquelles il quitte sont celles-ci: 1°. on lui a mis par dessus plusieurs personnes, qui ne devaient pas y être; 2°. il ne veut plus servir sous des généraux tels que le P ce de Waldeck et le Prince de Birkenfelt; 3°. il ne veut plus être dans un service que le mauvais gouvernement de l'État avilit . . . " — Egert. Mss., 1713, Brit. Mus.

1) Vgl. o. a. Nijhoff, a. w., bl. 12, v v.

2) Vgl. de memorie hierover door Bentinck aan Steyn aangeboden, in bijlage I. — Egert. Mss., 1733, Brit. Mus.

Willem Bentinck den 23^en^ Augustus 1751 eene memorie aanbiedt, volgens Prof. Jorissen „van groot gewicht", waarin een geheel plan van politieke hervorming wordt blootgelegd, o. a. de instelling van ministeriën, met kritiek op de door Willem IV gevolgde gedragslijn, wordt deze, als zoovele andere, eenvoudig terzijde gelegd [1]). En als hij de Prinses vol bezorgdheid opmerkzaam maakt op het gevaar, in de steeds zwakker wordende gezondheid van haren gemaal gelegen, blijft zij halsstarrig weigeren in eenige voorafgaande beschikking van het voogdijschap te treden. Slechts groote onbaatzuchtigheid en echte vaderlandsliefde kunnen hem de beleedigingen geduldig hebben doen dragen, welke hij in die dagen van haar te verduren had [2]). Toen zijne pogingen, met terzijdestelling van persoonlijke gevoelens telkens herhaald, alle op haren onwil waren afgestuit en na 's Prinsen dood (22 Oct. 1751) op één dag alles geregeld moest worden, wat vooraf reeds had moeten zijn afgedaan, verwierf zijn optreden van Brunswijk's zijde eene waardeering, die zeker niet misplaatst was [3]). Inderdaad, de regeling van het voogdijschap en hetgeen daarop betrekking had, mag grootendeels Bentinck's werk genoemd worden. En toch, zijne positie verbeterde er slechts weinig door; de Prinses behield haren afkeer van hem en regelde ongelukkig naar dien haat hare politiek.

De Hertog van Brunswijk was over deze terugzetting van Bentinck ten voordeele der Friesche partij

1) Vgl. Jorissen, „De Republiek in de eerste helft der achttiende eeuw", *Historische Bladen*, 3 dr., Haarlem, 1892, dl. II, bl, 78 vlg.

2) Bijlage II levert er een staaltje van, waartoe de conversatietoon der Prinses kon afdalen — Egert. Mss. 1732, Brit. Mus.

3) Vgl. het door Nijhoff, a. w., bl. 213, vv., medegedeelde fragment uit Brunswijk's dagboek.

niet gesticht; natuurlijk, die Friezen waren vijanden van het systeem der Groote Alliantie, waarvoor Bentinck zou strijden zoo lang hij kon, en tot handhaving waarvan de Hertog in de Republiek was gekomen. Ook George II van Engeland was er weinig mede ingenomen, dat zijne dochter haar vertrouwen niet schonk aan Bentinck, den eenige, die het stadhouderlijk huis kon redden, maar aan die beginsellooze Friezen, die met hart en ziel Frankrijk waren toegedaan [1]). Toch had het korten tijd geschenen dat er eene verandering zou komen. De „conseil privé" der Prinses, die in het einde van 1751 reeds zijne zittingen begon, bestond uit mannen als Bentinck, Fagel, Steyn en Larrey, met uitsluiting der Friezen. De antipathie bleef echter bestaan en het duurde niet lang, of alles was weder bij het oude. Bentinck dreigde zelfs zich tijdelijk bij Amsterdam te zullen aansluiten, om de Prinses te dwingen. Dit dreigement sprak hij uit, nadat H. K. H. in December 1752 eigenmachtig eene legervermindering in de Staten van Holland was komen voorstellen [2]). Brunswijk verwachtte niet veel goeds van zulke „onbekookte" plannen. Maar behalve dat: Bentinck was te rondborstig. Volgens den Hertog moest zijn optreden tegenover de Prinses gematigder zijn, moesten de dingen haar minder kras gezegd worden. Ook Charles Bentinck ried zijn' broeder meer dan eens het betrachten van meer meêgaandheid ten opzichte van Anna aan [3]).

1) Vgl. het gesprek tusschen den Koning en Brunswijk in NIJHOFF, a. w., bl. 216, v v.

2) Vgl. NIJHOFF, a. w., bl. 30.

3) Bv. in een brief van den 18^{en} Januari 1749: „Lorsque je vous ai conseillé de travailler à gagner l'esprit de la Pr.^{sse} par des complaisances et de bonnes manières, ... — Egert. Mss., 1728, BRIT. MUS.

Vooral hadden Bentinck's tegenstanders weêr gelegenheid om veld te winnen, toen hij in zijne zending naar Brussel in den winter van 1752—1753 niet gelukkig was. De Barrière-quaestie was te Weenen nog lang niet uitgemaakt, gelijk wij gezien hebben; de conferenties te Brussel zouden haar misschien tot een einde brengen. Bentinck was zelf reeds in Mei en Juni van 1751 naar Engeland geweest, o. a. om invloed te oefenen op de keuze van Britsche gevolmachtigden, naar die stad te zenden [1]). Toen men echter weinig vorderde, scheen de reis van Graaf von Kaunitz, die op zijn weg van Parijs naar Weenen Brussel zou aandoen, eene geschikte gelegenheid om tot eene oplossing te komen. Den 6^{en} Januari kwam Bentinck te Brussel. Volgens den titel zijner instructie [2]) was hij gezonden „om te confereeren met Prins Carel van Lotharingen als Gouverneur der Oostenrijksche Nederlanden", bij wien hij dan ook reeds spoedig zijne opwachting maakte. Noch met dezen echter, noch met Botta, gevolmachtigde der Keizerin te Brussel, noch met Baron Reischach, gezant in den Haag, maar sinds 30 December te Brussel vertoevende, werden, hoewel zij volgens opdracht in de zaken gemengd waren, de belangrijkste onderhandelingen gevoerd. Door met Von Kaunitz onder vier oogen de quaesties in herhaalde conferenties te bespreken, voldeed Bentinck aan de eigenlijke bedoeling zijner zending. Hij slaagde er echter niet in den weg te vinden, waarlangs men tot oplossing van het netelige vraagstuk zou kunnen

1) Eigenhandige aanteekeningen van Bentinck over zijn verblijf te Londen, Egert. Mss., 1732. — BRIT. MUS.

2) Te vinden in de stukken betreffende het Barrière-tractaat op het R. A.

geraken, een weg, die trouwens voor al zijne tijdgenooten, ook Brunswijk, verborgen is gebleven [1]).

Dat Bentinck's vijanden na zijne terugkomst hem hunne hevige aanvallen niet bespaarden, ligt voor de hand, maar bewijst op zich zelf niets tegen hem. Ook zijn optreden te Aken had indertijd de lastertongen los gemaakt, en wij zullen ons toch wel wachten dat optreden naar dien laster te beoordeelen. Dr. Nijhoff [2]) zegt: „Van alle zijden werd Bentinck bij zijn' terugkeer uit Brussel hevig aangevallen. De Prinses vond het een verachtelijk stuk. „„Het zette de Republiek het mes op de keel"". De Fransche gezant deed, waar hij kon, zijn best om met Bentinck en zijne zending den draak te steken. Verschillende pensionarissen van Hollandsche steden zeiden ruiterlijk dat Bentinck aan het Hof van Weenen verkocht was". Het is echter duidelijk, dat de Prinses, de Fransche gezant en eenige Hollandsche Regenten, a priori den Graaf om strijd ongenegen, moeilijk kunnen geacht worden de algemeene stemming weêr te geven. Ook de Hertog van Brunswijk vond Von Kaunitz' voorstel onaannemelijk; dat oordeel is geen hevige aanval op Bentinck, maar bewijst alleen, dat hij hoogere eischen stelde.

Evenals toen [3]) zal ook nu vooral Onno Zwier van Haren zich natuurlijk wel niet onbetuigd hebben gelaten. Toch zouden hij en zijn Friesche aanhang hun' invloed op de Prinses langzamerhand zien tanen. Als keerpunt in de stemming der Gouvernante schijnt het jaar 1756 te moeten worden aangenomen, terwijl, zoo-

1) Vgl. voor bijzonderheden: Nijhoff, a. w., bl. 37, v v.

2) A. w., bl. 48.

3) Vgl. o. a. Nijhoff, a. w., bl. 85.

als overbekend is, in 1760 en 1761 van Harens politieke beteekenis geheel vernietigd werd door het opzien barende familieschandaal. Geen sprake was er echter van, dat de openkomende plaats door Bentinck zou worden ingenomen. Dat was weggelegd voor den man, die door zijn plooibaar karakter en zijne, ten dienste van politieke eerzucht aangewende, menschenkennis zich allengs bij zijne vroegere vijanden een onmisbaar vriend gemaakt had: voor Brunswijk. De dood der Gouvernante verhief hem op een nog hooger standpunt, waarop hij zich bevestigd zag door het aanzien, dat hij niet alleen bij Stadhouders-, maar ook bij Staatsgezinden verkregen had [1]). Was de Hertog begrijpelijkerwijze genegen van den verkregen invloed niet zeer veel af te staan, het blijkt toch dat naast hem ook Bentinck nog eene niet onbelangrijke plaats bleef innemen. Hij, Steyn en Fagel behartigden, samen met den Hertog, de buitenlandsche belangen der Republiek, en het laat zich begrijpen, dat de neutrale houding door onzen Staat gedurende den zevenjarigen oorlog aangenomen, ook grootendeels met Bentinck's inzichten strookte, al vond hij ook, dat wij wel wat veel aan Frankrijks leiband liepen. Hij behoorde tot degenen, die werden ingewijd in de geheimen van het voorstel over een te openen vredescongres in 1759, door George II en Frederik II aan den Hertog van Brunswijk gedaan. Toch schijnt men het er voor te moeten houden, dat de Hertog aan zijn' raad langzamerhand minder waarde begon te hechten en evenals

1) Vgl. o. a. Nijhoff, a. w., bl. 56. Nijhoff's werk is voor de zoo pas behandelde jaren en voor de volgende de eenige bron van beteekenis; geen wonder dat het beeld, hetwelk van Bentinck in dezen tijd hier gegeven wordt, al zeer onvolkomen genoemd moet worden: Nijhoff schreef niet zijne geschiedenis, maar die van den Hertog

Steyn meer en meer zijn' eigen weg is gaan volgen. Op de opgewonden plannen, door den Graaf naar aanleiding van de zoo juist genoemde vredesonderhandelingen geuit [1]), ging hij niet in.

Ontstond door dit en andere dergelijke gevallen langzamerhand verwijdering, deze sloeg na het einde der voogdij tot openlijke vijandschap over. Dat de beruchte Acte van Consulentschap tot stand kwam, zonder dat Brunswijk er den Graaf in kende, is van den eerste volkomen te begrijpen; dat echter een man als Van Bleiswijk zijn eerste vertrouwde in deze en andere zaken was [2]), werpt, zooals terecht is opgemerkt, geen gunstig licht op 's Hertogen karakter. Hoe ook het oordeel over de Acte moet luiden, zeker is het, dat zij voor Bentinck eene groote teleurstelling was. Had hij verwacht met de meerderjarigheid van den Prins voor zich een nieuw tijdperk van grooten invloed te zullen zien aanbreken, aan die hoop werd door het bewuste stuk voorgoed de bodem ingeslagen. Geen wonder, dat hij niet veel neiging gevoelde de Acte van de gunstigste zijde te beschouwen, maar er zich in tegendeel op de meest afkeurende wijze over uit liet. De memorie, waarin hij dat o.a. deed, is voor Bentinck's karakter en zijne wijze van denken kenschetsend [3]). Krachtig, soms scherp, zonder eenigen omweg spreekt hij er zijn oordeel in uit, en moge hij in zijne rondborstigheid te ver zijn gegaan, het is toch wel wat eenzijdig om, zooals Nijhoff doet, in de bewuste memorie slechts „ijdelheid en opgewonden karakter" te zien doorstralen en niet minstens tevens te wijzen op de helderheid en

1) Vlg. Nijhoff, a. w., bl. 80, vlg.

2) Vgl. Mr. W. H. de Beaufort, a. w., dl. I, bl. 195, v v.

3) Afgedrukt bij Nijhoff, a. w., bl. 262, vlg.

rondborstigheid, die haar zeker niet minder onderscheiden. Overigens moet natuurlijk niet uit het oog verloren worden, dat Bentinck in de conferentie, die hij zoo aanprees in tegenstelling met het consulentschap van één persoon, eene eerste plaats had hopen te bekleeden, en dat dus gekwetste eigenliefde niet geheel buiten berekening gelaten mag worden. Maar noch met deze memorie, noch met gesprekken, was de reeds zoo lang verloren plaats te herwinnen. Want niet alleen met Brunswijk, ook met Steyn was de verhouding er niet beter op geworden. Bentinck stelde in den beginne veel vertrouwen in den Raadpensionaris en steunde hem met alle kracht. Den 7^en^ September 1749 schreef hij aan Charles: „Demandez au Pensionaire son avis [1]), aidez le, soutenez le . . . ." [2]); den 1^en^ Augustus 1749 aan zijne moeder: „Our new Pensionary has not had an oportunity of shewing, what he is worth. But if People were as ready to do justice as they are to find fault and ridicule, they might see by what has been finished, (I mean of important affairs) since Gilles' demission, the difference in the management. Besides there is fairness and truth in his caracter (Gilles had neither), and that makes both concert and execution easy . ." [3]); en den 8^en^ Mei 1751 aan dezelfde: „ . . . Si le Pensionaire avoit auprès du Prince la consideration qu'il mérite, et qu'il auroit, si ces messieurs [4]) ne le denigroient pas, le Prince ne traiteroit pas comme il fait le Pensionaire dans les affaires qui regardent directement

1) Over de benoeming van Willem van Haren als gemachtigde te Brussel.

2) Francfort, ce 7 Sept., 1749. — Egert. Mss., 1728, Brit. Mus.

3) Hague, Aug. ye 1, N. S., 1749. — Egert. Mss., 1714, Brit. Mus.

4) De Back c. s.

la Province de Hollande et nommément dans le choix des magistrats de villes, point le plus important de tous; non plus que dans les affaires de l'union . ."[1]).

Maar er was verandering gekomen, en Steyn, geheel met den Hertog mede gaande, vond ook al spoedig weinig meer in Bentinck, dat niet te laken was. Aldus uit de omgeving van den Prins teruggedrongen, had Bentinck de zwakheid te dikwijls eene „opposition quand-même" te voeren, en in het college van Gecommitteerde Raden, waarvan hij sinds het einde van 1753 voorzitter was, zijn' invloed te doen gelden op eene wijze, die dikwijls meer tot bevrediging van eigen eerzucht dan tot bevordering van staatkundige belangen kon strekken [2]). Ja zelfs zou men, lezende hetgeen Dr. Nijhoff over Bentinck's doen en laten in deze jaren schrijft, bijna gaan meenen, dat bij den Graaf alle edele motieven onder den druk van gekwetste ijdelheid en wrok over terugzetting verdwenen waren, indien men, iets dergelijks in een' man van karakter a priori onwaarschijnlijk en eenzijdigheid van voorstelling in dezen mogelijk achtende, ook niet de keerzijde der medaille wist te ontdekken. En deze is werkelijk te vinden. Een bekend feit is het immers, dat Brunswijk in zake Friesland meermalen 's Prinsen kwade geest is geweest [3]).

1) De mededeeling door Willem V in 1787 aan Gijsbert Karel van Hogendorp gedaan, dat „Quand on démit M. Gilles, feu M. de Rhoon prétendit qu'il n'y avoit pas de perruque qui ne valût mieux que la sienne, et puis on se trouva fort embarrassé et obligé enfin à prendre M. Steyn", zal dus wel óf onjuist zijn óf een beweren van Bentinck bevatten uit den tijd, toen deze reeds met Steyn in vijandschap was en zich van de vroegere verhouding geen rekenschap meer gaf. Vgl. Mr. G. W. Vreede, *Vooronderlijke wijsheid in hagchelijke tijden*, Utrecht, 1872, bl. 35.

2) Vgl. Nijhoff, a. w., bl. 113, v v.

3) Vgl. Dr. W. W. van der Meulen, *Coert Lambertus van Beyma*, Leeuwarden, 1894. De schrijver geeft in hfdst. I van dat werk een helder beeld van de verhouding tusschen Friesland en Willem V, en toont door tal van voorbeelden Brunswijk's slechten invloed in dezen aan (bl. 13, v v.). Vgl. verder: Nijhoff, a. w., bl. 131.

Welnu, niemand heeft Willem V in deze jaren met meer klem en openhartigheid gewezen op het verkeerde zijner handelwijze dan Bentinck. Had de stadhouder zijn' raad gevolgd inplaats van zich ook in dergelijke quaesties geheel te verlaten op zijn eenigen consulent, heel wat moeilijkheden, waarin hij zich door zijn pedanten toon en eigenmachtig handelen gebracht heeft, zouden hem bespaard zijn gebleven. Komt in de boven genoemde memorie van 1768 eene enkele opmerking van Bentinck over de bewuste zaak voor [1]), van veel meer belang is een brief, waarin deze reeds het vorige jaar den Stadhouder op zijne misslagen gewezen had. In de *Vaderlandsche Historie* van M. Stuart [2]) lezen wij daaromtrent het volgende: „[Meermalen] hinderde ons de toon in des Stadhouders brieven. Onder de *memoriën van den Grave W. Bentinck* [3]) vinden wij het afschrift van een' brief door denzelven aan Z. H. geschreven in den jare 1767 over Hoogstdeszelfs beslissingen en brieven . . . waaruit wij ons niet kunnen wederhouden het volgende over te nemen: „„Ik heb het ontzettend pak papieren betreffende Vriesland gelezen; ik wil niet zeggen van regel tot regel, hetwelk ik ook niet geloof, dat Uwe H. zelve gedaan heeft. Ik ben ook niet voornemens er mijn gevoelen over te zeggen, veel minder over de punten, waarop het nederkomt, te beslissen. Sommigen zijn van meerder, anderen van minder, belang. Allen schijnen zij mij van dien aard, dat zij wel vereffend hadden kunnen worden zonder Uwe H. in discussiën

1) Zie bl. 24, noot 3.

2) Amsterdam, 1822, dl. II, bl. 472, v v.

3) Deze worden door Stuart meermalen aangehaald, bv. in dl. II, bl. 427, 448, 472, 504, 512; dl. III, bl. 17. Waar de schrijver deze stukken gezien heeft en welke ze zijn, is mij onbekend gebleven. Ik vermoed, dat ze zich bevinden in het Kon. Huis-Archief.

te brengen, welke, naar mijne gedachten, de voorzichtigheid en goede staatkunde hadden behooren te ontwijken, vooral in den aanvang der oefening Uwer waardigheden. Maar Uwe Hoogheid vergunne mij, eenvoudig, vrijmoedig en naar waarheid, zooals ik aan Uwe H., zoowel als aan den Staat en aan mij zelven, verschuldigd ben, te zeggen, dat ik de manier van behandeling afkeur. Uwe Hoogheid trekt in de zaken van Vriesland personen, die daar niet te huis behooren, en niet gerekend kunnen worden de wetten, staatsgesteldtenis, het humeur, den geest en de geheimen dier provincie zoo wel te verstaan, als zij, die er gevestigd en geëmployeerd zijn geweest van jongs af aan [1]). Ik weet niet of de Heeren van Vriesland daarmede te vrede zijn; in Holland zou dit kwaad doen. Uwe Kommissie zelve wijst Uwe H. aan, met wien geraadpleegd moet worden over zaken van justitie, politie en krijgswezen. Zoo verre is het er af, dat de keus van raadslieden in de oefening der magt, door den Souverein aan Uwe H. opgedragen, als eene onverschillige zaak gelaten is. — Ik kan ook niet onopgemerkt voorbijgaan den stijl uwer brieven, welken het, volgens mij, voegzamer en voorzichtiger zou geweest zijn, te verzachten, en, ingeval van volstrekte noodzaaklijkheid (hetgeen ik niet durf beslissen) dezelfde zaken in termen te zeggen, die geene aanleiding konden geven tot aanmerkingen en uitleggingen zoo wel in Vriesland, als in de overige Gewesten. — Ik moet er bijvoegen, en zeg dit met spijt, daar ik

1) Zoo wist de Prins in 1777 een zekeren Hambroick als zijn' „Premier" in de vroedschap van Leeuwarden te brengen, een' man, die niet één qualiteit bezat voor het innemen van zulk eene plaats vereischt, ja zelfs geen burger van de stad was. Ergerlijker misbruik van macht is nauwelijks denkbaar. Vgl. Van der Meulen, a. w. bl. 47, vlg. en bl. 101, aant.

mij liever hierin bedrogen had gezien, dat mijn gevoelen ook dat van het algemeen is. Diegenen zelfs, die het meest verschillend over de zaken oordeelen, zijn het eens over derzelver behandeling. Het is eene grondwaarheid in de werktuigkunde: hetgeen men verliest in kracht, wint men in tijd, en zoo ook omgekeerd; had ik meer tijds gehad, ik zou zachter gesproken hebben; maar ik heb van mij niet kunnen verkrijgen, Uwe belangen door mijn zwijgen te verraden"". Waardige taal", zegt Stuart, „en edel gedrag van den kleinzoon van den vermaarden William Temple!" [1]) En het komt mij voor, dat wij het met hem eens kunnen zijn en ons er in het algemeen voor moeten wachten in Bentinck hoofdzakelijk den man te zien, die door „cabalen en intrigues" aan zijne gekwetste ijdelheid trachtte te voldoen, en den Hertog tegenover hem te veel als den bezadigden, bekwamen en vertrouwbaren leidsman te beschouwen. Waarschuwt Mr. de Beaufort ons niet reeds, door te wijzen op het „opmerkenswaardig verschijnsel, dat de Hertog gedurende den tijd, dat hij de hoogste macht in handen had, in onmin geraakte met de invloedrijkste staatslieden in de Republiek."? [2]) Overigens zal het verstandig zijn een definitief oordeel voorloopig nog op te schorten.

De vriendschap tusschen Brunswijk en Bentinck is nooit hersteld. Bentinck's oude invloed aan het stadhouderlijk hof evenmin. Moge hij ook nog na Steyn's dood korten tijd het ambt van Raadpensionaris hebben bekleed, moge hij zelfs in 1770 door velen nog beschouwd zijn „als de eerste en

1) Zie boven, bl. 2.

2) Vgl. De Beaufort, a. w., dl. I, bl. 194.

almachtige in den Staat" [1]), zijne zon, eenmaal gedaald, zou niet meer rijzen. Tot het einde toe getrouw bleef hem zijn broeder, die dan ook in zijne ongunst deelde.

Dat einde was niet ver meer. Den 13^en^ October 1774 overleed de eenmaal zoo invloedrijke Hollandsche staatsman, verbitterd door achteruitzetting en tot zijn' dood in vijandschap met den nu almachtige, die aan hem zijne positie in de Republiek te danken had, maar het zelfs niet noodig achtte den ouden vriend in zijne laatste oogenblikken de hand te gaan drukken. Zijn sterfbed stond op Zorgvliet, het buitengoed, dat eenmaal door een dankbaarder vorst aan den vader des overledenen geschonken was.

Hiermede is de korte levensschets voltooid van een' man, wiens leven en daden tot nu toe slechts terloops de aandacht hadden getrokken en nog slechts hier en daar bij gedeelten waren beschreven. Geheel volledig is ook het hier geleverde niet, maar toch misschien in staat Willem Bentinck iets beter te doen kennen dan tot heden. Bentinck's persoon trok mij aan, om zijn duidelijk uitgesproken karakter, te onbuigzaam voor een fijn diplomaat, maar daarom niet minder sympathiek, niet vrij van ijdelheid mogelijk, maar tot het einde toe aan één liefde getrouw: aan die voor het Oranje-huis; opvliegend, het moet erkend worden, maar ook geen vrees of beschroomdheid kennende, waar het er op aan kwam met zijne meening ruiterlijk voor den dag te komen, welke ook de gevolgen zijn konden. Bentinck was bovendien een man van veelzijdige ontwikkeling en verdiensten, getuige bijv. zijn veelgeprezen curatorschap

1) Vgl. NIJHOFF, a. w., bl. 121.

der Leidsche hoogeschool [1]), en verlichte denkbeelden.

Maar dat is niet alles en stempelt ook niemand tot een in de staatkundige geschiedenis belangrijk persoon. De historie echter wijst op Willem Bentinck van Rhoon als den bekwamen aanhanger en steun van het Oranje-huis in moeilijke tijden, den kundigen en tegelijk werkzamen staatsman [2]), den bekleeder van verscheidene belangrijke gezantschappen, den man door verscheidene buitenlandsche diplomaten op hoogen prijs gesteld [3]), kortom ongetwijfeld een' der belangwek-

1) Bentinck werd den 12^en^ Februari 1745 curator en maakte zich in die betrekking, welke hij tot zijn' dood bekleedde, bijzonder verdienstelijk. Vgl. MATTHIJS SIEGENBEEK, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool*, Leiden, 1829 en 1832, dl. I, bl. 273, vlg., dl. II, bl. 90, vlg. en T. en B., bl. 22, vlg. Vgl. verder JONAE GUILIELMI TE WATER *Narratio de rebus Academiae Lugdunae Batavae seculo octavo et decimo prosperis et adversis*, Lugd. Bat., 1802, p. 183. Willem en Charles Bentinck waren met Hemsterhuys zeer bevriend. Zij getuigden het gezelschap van dien geleerde nimmer te verlaten zonder in eenig opzicht beter en wijzer te zijn geworden. „Ac nescio", zegt Ruhnkenius, „majorine gloriae sit Hemsterhusio Bentinckiis placuisse an Bentinckiis Hemsterhusii virtutes intellexisse". Vgl. *Elogium Hemsterhusii* auctore DAVIDE RUHNKENIO, Lugd. Bat. et Amstelodami, 1824. p. 31. Vgl. over Bentinck's houding tegenover het bekende twistgeschrijf aangaande den *Belisarius* van Marmontel: STUART, *Vaderl. Gesch.*, dl. III, bl. 15, vlg. Dezelfde schrijver noemt hem reeds als voorstander der koepokinenting; a. w., dl. II, bl. 442, v v..

2) Aan het verwijt van luiheid, door Temminck aan Bentinck gedaan (Vgl. NIJHOFF, a. w., bl. 40), zal door niemand eenige waarde gehecht worden, die in staat is geweest een' blik te slaan in 's Graven uitgebreide en rustelooze werkzaamheid, door kennis te nemen van zijne omvangrijke correspondentie, berustende in het Kon. Huis-Archief, het Rijks-Archief en het Britsch Museum, van de tallooze, voor hem zelven en anderen bestende aanteekeningen over alle mogelijke zaken van binnen- en buitenlandsch belang, evenzeer op het Britsch Museum te vinden. Voorts hebbe men slechts inzage te nemen van het op de Leidsche Bibliotheek berustende *Afschrift van Willem Graaf Bentinck's eigenhandige historische en staathundige Aanteekeningen* om overtuigd te worden van zijne tot in bijzonderheden afdalende zorgvuldigheid.

3) Tegenover het door Jorissen en Nijhoff (passim) aangehaalde oordeel van Chesterfield en Pelham, is het niet meer dan billijk, dat van Newcastle en Sandwich te stellen, dat zeer gunstig luidt; ziehier enkele bewijzen: „I found Mr. Bentinck every thing I could wish; sensible, reasonable, and perfectly well disposed both to things and persons". (Newcastle aan Sandwich). „I am glad to hear Bentinck pleases so much in England, but I am not surprized at it, because I think he will please in all places among well intentioned people". (Sandw. aan Newc.). „I hope they [Willem en Charles Bentinck] both return, perfectly well satisfied. I have the vanity to think, they are so with me. I have never flattered them when I thought them in the wrong: but in my

kendste staatslieden die onze Republiek in het midden der vorige eeuw bezeten heeft.

Ik ga thans over tot de beschouwing van de verhouding tusschen Groot-Brittannië en de Vereenigde Nederlanden, voornamelijk gedurende het laatste deel van den Oostenrijkschen successie-oorlog, om zoodoende eene episode uit Bentinck's staatkundig leven meer uitvoerig te behandelen. Tot 1747 speelde deze, zooals vanzelf spreekt, in de buitenlandsche politiek nog zoo goed als geen rol. Over de eerste jaren van dien krijg kan ik dus kort zijn, maar zij moeten hier toch besproken worden, om op de latere het ware licht te doen vallen.

---

life, I never saw a better disposed or more thorough honest man, than Mr. Bentinck [bedoeld is Willem]. It is very happy for the Prince of Orange to fall into such good hands and it is very happy for this country to have the councils of the Republic so well directed. It is a great honor to me to have Bentinck's approbation". (Newc. aan Sandwich). „Bentinck is the only person from whom any thing great is to be expected into the Prince". (Sandw. aan Newc.) — Correspondentie Brit. Mus., Add. Mss., 32809, 32810, passim.

Ook Von Kaunitz schijnt het, ondanks verschil in politieke inzichten, goed met Bentinck te hebben kunnen vinden. Gachard, *Histoire de la Belgique au commencement du XVIIIe siècle*, p. 538, zegt tenminste: „les meilleurs rapports existaient entre eux".

HOOFDSTUK II.

DE STAATSGEZINDE PARTIJ EN HARE VREDESPOLITIEK.

De Regenten-aristocratie van het tweede stadhouderlooze tijdperk is, behalve door zoovele andere, ook vaak getroffen door deze beschuldiging, dat door haar toedoen de Republiek in den Oostenrijkschen successie-oorlog hare kracht te veel in de diplomatie heeft gezocht, te weinig in het zwaard heeft weten te vinden. Wat het tweede deel der beschuldiging betreft, weinigen zullen voorzeker genegen zijn eene lans te breken voor de wijze, waarop de militaire zaken behartigd zijn gedurende dat droevig tijdperk onzer krijgsgeschiedenis; ten opzichte van het eerste echter kan men, de quaestie van goede trouw voor een oogenblik ter zijde latende, het bestuur der Republiek bezwaarlijk harder vallen, dan dat der meeste destijds oorlog voerende mogendheden. Het scheen in den Oostenrijkschen successie-oorlog, alsof men er voor terugdeinsde, het diplomatiek verband te verbreken met staten, waartegen men zijne troepen in het veld zond. Frederik II had in 1740 op hetzelfde oogenblik, dat zijne legers Silezië binnentrokken, gezanten naar Weenen gezonden, die den oorlog, zoo juist door hem begonnen, naar het heette moesten voorkomen. De Franschen handelden slechts in hunne qualiteit van bondgenooten van Beieren, en niet als verklaarde vijanden van Maria Theresia, toen zij Opper-Oostenrijk en Bohemen bezetten, Weenen bedreigden

en Karel Albrecht als Koning van Bohemen hielpen kronen. Terwijl George II in Juni 1743 De Noailles bij Dettingen versloeg, waren Engeland en Frankrijk geenszins met elkander in oorlog. En toen het leger van Lodewijk XV in 1744 gereed stond de Zuidelijke Nederlanden binnen te rukken en de Barrière te doen vallen, hield de Fransche gezant De Fénélon in Den Haag eene lange redevoering, om de Staten-Generaal van 's Konings vredelievendheid te overtuigen [1]! Van dat oogenblik was de Republiek, ondanks alle schoonklinkende woorden, onmiddellijk in den oorlog betrokken, dien zij tot het einde als „bondgenoote" zou blijven voeren. Van dienzelfden tijd ook dagteekent de eerste poging, door haar aangewend, om den algemeenen vrede te herstellen [2]). Met in de Republiek ongewone vlugheid werd tot het zenden van Graaf Unico Willem van Wassenaer-Twickel als gezant naar den Franschen Koning besloten en overgegaan. Dat deze dien vorst niet van zijne plannen kon afbrengen, lag voor de hand, evenzeer dat Engeland, waar de oorlogzuchtige Lord Carteret de alvermogende minister was, weinig ingenomen bleek met het doen van propositiën tot een grondslag van vrede, waartoe Frankrijk Wassenaer en de staatslieden in de Republiek wel had willen uitnoodigen. Robert Walpole's geest was van het Engelsche hof geweken, en ernstige vertoogen kwamen zelfs vandaar in Den Haag, om ons tot openlijke oorlogsverklaring aan te sporen. Geen van de Staatsgezinde

1) Vgl. Wagenaar, dl. XIX, bl. 434, vv.

2) De conventie te Klein-Schnellendorf in 1741 en de vrede van Berlijn in 1742 waren wel door toedoen der Zeemogendheden tot stand gekomen, maar het gold daar slechts bemiddeling tusschen Oostenrijk en Pruisen, en van een algemeenen vrede was geen sprake.

regenten was van plan, gevolg te geven aan aansporingen van dien aard. Zij meenden toch voor hunne houding ruimschoots rechtvaardiging te vinden in de overweging, dat, wat groote mogendheden gelaten hadden, zoolang het hun voordeel scheen te geven, niet behoefde gedaan te worden door de zwakke Republiek, voor welke een openlijke breuk met Frankrijk allergevaarlijkst scheen. De onderhandeling over den vrede werd zelfs voortgezet en aan Frankrijks uitnoodiging tot het doen van voorstellen daaromtrent gevolg gegeven. De Staten-Generaal liepen hier echter vast in de strikken, hun door Lord Carteret gespannen. Deze had te kennen gegeven, van welken aard de propositiën aan Frankrijk, zoo men ze deed, zouden moeten zijn, en men was naief genoeg, deze door den Engelschen minister opgemaakte voorstellen met slechts geringe wijziging aan het Fransche hof door Wassenaer te doen voorleggen. Het eenige en natuurlijke gevolg was, dat aan de onderhandelingen door Frankrijk kortweg een einde werd gemaakt (22 Juli 1744) [1]). Trouwens, ook zonder deze weigering zou waarschijnlijk toch reeds spoedig een spaak in het wiel gestoken zijn. Oostenrijk, dat men onwetend had willen houden, had er de lucht van gekregen en gaf zijne verwondering en ontevredenheid zeer duidelijk te kennen [2]).

Was het zeer natuurlijk, dat Maria Theresia zich door zulke vredesgeruchten, die nog wel langs dien omweg tot haar kwamen, weinig gunstig gestemd

1) Beer, *Holland*, S. 31, zegt: „Dieser Entwurf war aus der selbstständigen Initiative der Hochmogenden hervorgegangen"; De Jonge, a. w., bl. 77, had echter reeds aangetoond, dat het zoo goed als geheel door Engeland was ingegeven. Vgl. ook Jorissen, *Lord Chesterfield*, bl. 185.

2) Beer, *Holland*, S. 32, f.

toonde, minder lag het op den weg van eene verstandige politiek harerzijds, de voordeelen van Keizer Karel Albrechts dood, die een half jaar later plaats greep, niet met beide handen aan te grijpen. En toch scheen het een oogenblik, dat door hare schuld de onderhandelingen, tusschen Beieren en Oostenrijk aangevangen, op niets zouden uitloopen: de eischen toch, die zij den nieuwen Keurvorst stelde, waren veel te hoog; haar vrouwelijke trots dorstte naar revanche. Geen wonder, dat de Republiek gebruik maakte van de gelegenheid, om opnieuw ten bate van den vrede werkzaam te zijn. Maar nu was het Engelsche hof haar voor, dat juist in dien tijd Lord Chesterfield naar Holland gezonden had, om eene nieuwe conventie voor de aanstaande campagne tot stand te brengen. Deze gezant deed tevens het voorstel, dat de Zeemogendheden gemeenschappelijk hun' invloed bij Maria Theresia zouden doen gelden, een voorstel, dat natuurlijk een geopend oor vond. Zoo had aan de overeenkomst te Füssen, den 22^{en} April 1745 tusschen Maria Theresia en Beieren gesloten, ook de Nederlandsche vredespolitiek haar aandeel. Kort te voren (30 Maart) was ook de zooeven vermelde conventie tot stand gekomen, waarin Engeland vergeefs getracht had eene belofte van openoorlogsverklaring door de Republiek te doen opnemen. In dat opzicht toonde de partij, die aan het roer stond, eene onveranderlijke vastheid van wil.

Hechtte Chesterfield, de Lord-Luitenant van Ierland, aan het verkregen resultaat zoo weinig waarde, dat hij juist daarin grond meende te vinden, om op het sluiten van den vrede aan te dringen, waarop eigenlijk zijne intieme wenschen gericht waren, de overige leden van het kabinet waren geneigd, de zaak meer

van den voor hen rooskleurigen kant te bekijken en verzekerden, dat men nu met des te meer vertrouwen den oorlog kon voortzetten. De gezaghebbende ministers, met name de gebroeders Pelham (vooral Thomas, Hertog van Newcastle), die eerst als vredesmannen oppositie hadden gevoerd tegen Carteret's politiek, zagen op hunne beurt slechts het behoud hunner positie in samengaan met de oorlogzuchtige plannen huns Konings. Chesterfield liet zich echter niet zoo licht van zijne beginselen afbrengen. Terwijl het Fransche leger in Vlaanderen opereerde en de kracht der verbondenen vernietigde door de overwinning bij Fontenoy, kwamen hij en de abt De la Ville op de meest vriendschappelijke wijze in Den Haag bijeen en bespraken de mogelijkheid van vrede. En niet lang nadat de eerste naar Engeland was teruggekeerd, gaf de laatste aan de Staten-Generaal kennis van Frankrijks goede gezindheid; ja eenigen tijd later opperde hij zelfs het denkbeeld van een congres. Den geheelen zomer bleef de zaak op het tapijt, zonder dat men langs officieelen weg veel verder kwam. Dit was ook niet te verwachten, daar noch van Oostenrijk,noch van het Engelsche ministerie, dat natuurlijk in de zaak gemengd moest worden [1]) en er door den inval van Karel Eduard niet vredelievender op werd, iets te hopen viel.

Hierdoor rijpte bij den Raadpensionaris Van der Heim het denkbeeld, om in het geheim aan het herstel van den algemeenen vrede te gaan arbeiden, en zeer weinigen wisten wat de ware reden was, waarom in het einde van November 1745 de kolonel De Larrey

1) Trouwens, ook tot den Engelschen gezant in Den Haag, Trevor, had De la Ville zich gericht en de Staten deelden den voorslag mede aan Reischach die hem naar Weenen overzond.

naar Parijs vertrok [1]). Maar die het niet wisten, konden het vermoeden; de steeds krachtiger wordende Oranjepartij was niet gewoon den Staatsgezinden veel goeds toe te dichten, en wat was in hare oogen schandelijker dan het ondershands aanknoopen van vredesonderhandelingen, waar openlijke oorlogsverklaring het wachtwoord moest zijn. De Regenten-aristocatie zag zeer duidelijk in, dat slechts twee zaken hare heerschappij staande konden houden: òf een gunstig verloop van den krijg òf een spoedige vrede. Het eerste te bereiken, daartoe zag zij zich niet in staat; aan het verkrijgen van het tweede wanhoopte zij niet [2]). Voorloopig echter zag zij hare pogingen met weinig uitslag bekroond; toen De Larrey in Januari 1746 terugkwam, was men niets verder dan bij zijn vertrek. Maar veel was er voorgevallen, dat de Republiek in een bedenkelijken toestand bracht. De Bondgenooten hadden het Staatsche leger in de Zuidelijke Nederlanden geheel aan zijn lot overgelaten; Maria Theresia deed, alsof die ver af gelegen landen der Oostenrijksche kroon haar niet meer aangingen, Engeland had zijne troepen teruggeroepen, om den inval van den Pretendent te keeren, en de Republiek zelfs gedwongen 6000 man van de hare te zenden. En sedert had de Republiek zichzelf moeten redden. Van naar Weenen gezonden vertoogen verwachtte men niet veel; de zending van Van Boetzelaer naar Londen deed geen uitwerking. Tot overmaat van ramp trok Frankrijk op 1 Januari 1746 het voor ons voordeelige handelstractaat van

1) Vgl. De Jonge, a. w., bl. 115, vv.

2) Beer, *Holland*, S. 44, wijst er op, dat de punten, die De Larrey aan D'Argenson had voor te leggen, vrij veel overeenkomst hadden met hetgeen later te Aken is aangenomen.

1739 in. Zou nu de Oligarchie de handen in den schoot leggen, nu ook De Larrey onverrichter zake teruggekeerd scheen? Het zou haar ondergang geweest zijn, en zij handelde dan ook. Reeds den 22^{en} Januari werd in de Staten van Holland aanbevolen een buitengewoon gezantschap naar Frankrijk te zenden, en de resolutie der Generale Staten desbetreffende volgde den 1^{en} Februari. Alleen op deze wijze had men weten te ontkomen aan den drang der Oranje-partij, om aan Frankrijk openlijk den oorlog te verklaren.

Aan Graaf Unico Willem van Wassenaer-Twickel werd de belangrijke zending toevertrouwd, en negen dagen na zijne benoeming reisde deze ten tweeden male naar Parijs. Van zijn vertrek en het doel ervan werd aan de Engelsche en Oostenrijksche regeeringen kennis gegeven, maar op de vraag, een der eerste hem door D'Argenson gedaan, of hij ook last had uit hun' naam te onderhandelen, moest hij natuurlijk ontkennend antwoorden. Voor de vredelievende gezindheid van het Engelsche hof meende hij echter te kunnen instaan. Den 10^{en} Maart was hij in staat in groote trekken aan de Staten-Generaal de zaken mee te deelen, waarvan D'Argenson hem eindelijk na menig gesprek gezegd had, dat zij de hoofdpunten zouden moeten uitmaken van een' vrede tusschen Frankrijk en Spanje aan de eene en de Zeemogendheden aan de andere zijde. Met weinig ingenomenheid werd de brief in Den Haag ontvangen. Voor Oranjegezinden was alles, wat Wassenaer zond, a priori verwerpelijk. Reeds de persoon was hun onverdraaglijk. Willem Bentinck, die alles gedaan had om Wassenaer's vertrek te verhinderen, schreef aan den Prins: „Quelques ridicules et quelques déshonorantes que soient

les propositions de la France, il y a ici des gens, qui seront prêts à les accepter à belles baisemains et qui seront charmés de recevoir, quoi que ce soit, qui ait seulement le nom de paix" [1]). Voor zijn vrees bestond reden, want meer en meer begonnen diegenen, die den vrede, het mocht kosten wat het wilde, begeerden — en dat onder hen Holland, met name Amsterdam, het sterkst vertegenwoordigd was, behoeft niet gezegd te worden — er op aan te dringen, dat men desnoods Engeland in den steek zou laten, wanneer buiten dezen staat de vrede zonder lang wachten te krijgen was. De niet twijfelachtige uitslag van den veldtocht, die spoedig stond geopend te worden, maakte die lieden zenuwachtig. Geheel in hun' geest schreef Wassenaer, zoowel uit eigen overtuiging, als omdat hij er door het Fransche hof toe werd aangespoord [2]).

Van der Heim's positie werd moeilijk. Hij was een middenman, en op dezulken doen dergelijke critieke tijden dikwijls het zwaarst hun' druk gevoelen. De partij, waartoe hij behoorde, in de uiterste consequenties harer staatkunde te volgen, viel hem zwaar; maar halverwege staan blijven zou in deze dagen bijna gelijk staan met zich den naam van verrader op den hals te halen. Hij trachtte het hoofd boven water te houden maar moest zich door een' der beide stroomen laten meevoeren, d. w. z. zich werpen in de armen van

1) 16 Februari 1746. Aangehaald bij JORISSEN, *Lord Chesterfield*, bl. 156.

2) Reeds dadelijk na den val van Brussel, half Februari, bleek opnieuw dat Frankrijk zelf vredelievend gezind was. Von Kaunitz schreef den 2en Maart aan Maria Theresia na een gesprek met den Maarschalk van Saksen, dat deze „verschiedentlich geäuszert, wie sehr die Cron Frankreichs wegen eines Friedens verlegen seye, und deszfalls bei der Republique Holland alles Mögliche anwende". Zie ALFRED VON ARNETH, *Maria Theresia's erste Regierungsjahre*, Wien, 1865, B. III, aant. 15 bij hoofdstuk VIII (S. 456).

Amsterdam. Met eene buitengewone deputatie van deze stad en enkele andere ingewijden werden sedert het begin van Maart ten huize van den Raadpensionaris geheime vergaderingen gehouden, waarin eigenlijk de buitenlandsche staatkunde der Republiek geleid werd. Het gewone Geheim Besogne was voor de behandeling dezer teedere quaesties niet meegaande en bovendien misschien niet vertrouwbaar genoeg [1]). „Vooral hebben wij niet nagelaten den Hr. Raadpens. sterk te pressen tot het maken van den vrede en immers tot voorkoming van een nieuwe campagne" [2]), schreven de pas gekomen heeren reeds den 4en Maart aan hunne committenten, aldus toonende reeds dadelijk de hand te hebben gelegd aan het werk, dat zij kwamen verrichten. In wien hunne geheimzinnige en weinig openhartige politiek van den beginne een heftig tegenstander ontmoette, toonden zij duidelijk in te zien, door in denzelfden brief o. a. van den Heer Van Rhoon als „al te ijverig zijnde" te gewagen. Deze bleek echter in één opzicht te pessimistisch over zijne politieke tegenstanders geoordeeld te hebben, toen hij schreef [3]), dat men „à belles baisemains" alles uit Frankrijk zou aannemen, wat maar den naam van vrede droeg. Het door Wassenaer den 10en Maart gezonden voorstel viel niet in den smaak van het „conclave"; het werd teruggezonden om „gemitigeerd" te worden. En was dat langs geen anderen weg mogelijk, dan maar langs dien van Engelands uitsluiting! Dat Engeland zich ongunstig over Wassenaer's brief zou uitlaten — het plan werd onmiddellijk

1) Vgl. hierover vooral JORISSEN, *Lord Chesterfield*, bl. 159 vv.

2) Missiven van Gedeputeerden ter dagvaart; GEMEENTE-ARCHIEF te Amsterdam.

3) Den 16n Februari 1746. Zie bl. 40, aant. 1.

naar Londen overgezonden — kon men vooruit berekenen. Terwijl men op het antwoord wachtte, beproefden de Amsterdammers den Raadpensionaris geheel met het denkbeeld van een particulieren vrede vertrouwd te maken.

Van der Heim's tegenstand werd steeds zwakker [1]). Gedeeltelijk had daaraan ook zijne zwakke gezondheid schuld. Eindelijk leende hij zich, nadat het verwachte ongunstige antwoord van Engeland gekomen was, tot het opstellen van een antwoord aan Wassenaer, waarin het streven naar voordeeliger voorwaarden voor een algemeenen vrede werd aanbevolen, maar het denkbeeld van een afzonderlijk verdrag op den achtergrond zichtbaar was. De nieuwe last zou niet op Wassenaer's schouders alleen drukken: Jacob Gilles, de tweede griffier van H. Ho. Mo., werd hem ter assistentie toegezonden.

Gilles vond te Parijs de hoofden weinig vervuld van de werken des vredes. Alles werd voor den aanstaanden veldtocht in gereedheid gebracht en de Koning zou eerlang naar het tooneel van den oorlog vertrekken. Daar D'Argenson hem vergezellen moest, begrepen de Nederlandsche gezanten, dat Parijs de plaats hunner werkzaamheden niet zou kunnen blijven; de conferentiën werden dan ook met toestemming des Konings naar Brussel verlegd. Hoewel de Fransche minister van buitenlandsche zaken rekening had te houden met de meer oorlogzuchtige denkbeelden eener

1) Op welke wijze de Amsterdamsche regenten de draden der politiek in handen trachtten te krijgen en door den Raadpensionaris de Republiek te beheerschen, blijkt bijv. uit den reeds (op bl. 41) aangehaalden brief van den 4^{en} Maart: „Wij hebben voorgeslagen of evenwel aan den Hr. van Wassenaar niet een tweede brief door den Hr. Raadpens. geschreven konde worden, ten eynde hij in de negotiatie wel wat verder zoude konnen gaan als zijn instructie uytterlijk quam te melden, enz". (Ook aangehaald bij Jorissen, *Lord Chesterfield* bl. 159, doch daär niet correct). Inderdaad, men durfde gevaarlijk spel spelen!

hofpartij, droegen toch de beraadslagingen belangrijke vruchten. Den 18^{en} Mei was een uitvoerig project gereed, dat in veel opzichten gunstig afstak bij het vorige. Met voldoening konden de Nederlandsche staatslieden op het verkregene neerzien, waaraan men des te harder gearbeid had, om daardoor de kans te verkleinen, dat de Fransche legers de Noordnederlandsche grenzen zouden overschrijden [1]).

Hoewel dus het ontwerp tot betrekkelijk welwillende beoordeeling in Den Haag aanleiding had kunnen geven, waren de gedeputeerden tot de buitenlandsche zaken het geenszins met alle onderdeelen eens: reeds den 20^{en} hadden zij een reeks bezwaren ertegen op het papier gebracht. Met de overzending naar Engeland werd niet getalmd en in de laatste dagen der maand maakte het te Londen het onderwerp eener levendige gedachtenwisseling uit. Newcastle vooral wierp alle instemming ermede verre van zich. Volgens hem was men verplicht de hoven van Weenen en Turijn er onmiddellijk van in kennis te stellen, welke lagen de Nederlandsche diplomatie hun leggen wilde. Over het algemeen behield zijn gevoelen, door den Koning gedeeld, de overhand boven het meer gematigde van Harrington, en den 1^{en} Juni (21 Mei O. S.) kon hij aän zijn' broeder, den Chancellor of the Exchequer, schrijven: „I think we shall make the communication

1) Jorissen, *Lord Chesterfield*, bl. 164, deelt aan de hand van een brief der Amsterdamsche afgevaardigden aan hunne committenten mede, dat Lodewijk XV verzekerd had het grondgebied der Republiek niet te zullen ontzien, wanneer soms het geallieerde leger zich daarop mocht willen terugtrekken. Vreemd staat daar tegenover Beer's verzekering „dasz sich die französische Regierung zu dem Versprechen bequemte keinen Einfall in das holländische Gebiet während des künftigen Feldzuges zu machen". (*Holland* S. 51). Zie den volledigen inhoud van het project in het laatst aangehaalde werk, S. 51 ff..

to M. Wasner and Osorio [1]) here [2])". Aan dit plan werd echter niet onmiddellijk gevolg gegeven [3]); wel zond men reeds in de eerste dagen van Juni een antwoord naar de Republiek, dat, onder 's Konings onmiddelijk toezicht opgesteld, weinig hoopvol was. Den 9^{en} Juni of kort daarvoor bereikte het Den Haag.

Onder den invloed van dat schrijven [4]) werd de

1) Gezanten van Oostenrijk en Sardinië te Londen.

2) Vgl. William Coxe, *Pelham Administration*, London, 1829, vol. I, p. 489

3) Coxe schrijft op grond van den aangehaalden brief, dat tegelijkertijd met de missive naar Holland aan de hoven van Weenen en Turijn kennis werd gegeven van den stand van zaken (*Pelham Administration*, vol. I, p. 326). Jorissen, *Lord Chesterfield*, bl. 166, volgt hem daarin. Het staat in dien brief echter niet te lezen, en ik meen de mededeeling minstens eene maand later te moeten stellen. Den 1^{en} Juli (20 Juni, O. S.) werd uit Engeland naar Den Haag geschreven, dat men de gezanten van Oostenrijk en Sardinië in Den Haag op de hoogte wenschte te stellen, want dat het „indecent" zou zijn zonder medeweten der Bondgenooten bepalingen vast te stellen over zulke essentieele punten als den afstand van Toscane, Gelder en Limburg. (Beer, *Holland*, S. 57). Toen had die kennisgeving dus nog niet plaats gehad. Wel was dit het geval den 14^{n} Juli, want op dien datum schreef Newcastle aan den Hertog van Cumberland (3 Juli, O. S.): „We have prevailed to have D'Argenson's project of peace, and all that has passed upon it, communicated to the Queen of Hungary, and the King of Sardinia. This, Holland has not yet consented to; but, however, we have done it, etc." (Coxe, *Pelham Administration*, vol. I, p. 327). Daarmede is dan ook overeen te brengen de datum van de secrete resolutie, op grond waarvan De Jonge, a. w., bl. 128, mededeelt: „De gezant van Groot-Brittannië te 's-Hage gaf kennis van de vredes-voorstellen aan de hoven van Weenen en Turyn niettegenstaande de tegenkanting van de Staten-Generaal, die zich tot geheimhouding verbonden hadden aan de Fransche Ministers". Genoemde resolutie is nl. van den 21^{n} Juli. Ook Beer, *Holland*, S. 59, had Jorissen op het juiste spoor kunnen brengen.

4) Ook daarover zijn de reeds meermalen aangehaalde schrijvers blijkbaar in het onzekere. Bij De Jonge, a. w., bl. 125, lezen wij: „Terwijl het antwoord van Engeland nog steeds vruchteloos werd gevraagd, kreeg de heer Gilles bevel een keer naar 's Hage te komen"; dat bevel werd gegeven volgens secr. resolutie van den 9^{n} Juni. Het antwoord van Engeland moet er toen echter al geweest zijn, want, zooals uit een ook bij Beer, *Holland*, S. 56, aangehaalde secr. resolutie blijkt, was er dienzelfden dag reeds over beraadslaagd. Vreemd is het dan echter bij denzelfden schrijver te lezen: „Indesz [de mededeeling over den Engelschen brief is voorafgegaan] war Gilles aus Frankreich herbeigeëilt". Daaruit zou men moeten opmaken dat Gilles, reeds vóór dat tot zijne terugroeping besloten werd, in Den Haag was. Beer kende toch De Jonge's werk en wist dus, dat eerst den 9^{n} tot Gilles terugroeping besloten werd. En Jorissen? Misschien is hem de tegenspraak in de beide werken, die hij ge-

griffier Gilles teruggeroepen [1]), om in Den Haag de conferenties tijdelijk bij te wonen en in verband daarmede nieuwe instructies te ontvangen. Evenals De Puysieux, die reeds den 7^{en} in Den Haag verschenen was, verzekerde hij nadrukkelijk, dat de Fransche regeering, zoo Engeland niet mede wilde gaan, verlangde de Republiek bereid te zullen vinden tot sluiten van een afzonderlijken vrede. Onze staatslieden hadden intusschen nog eens eene poging gedaan om Engeland tot hunne plannen over te halen, door in een' brief op het overzenden van een' gezant naar Frankrijk aan te dringen. Welwillend was het antwoord, d^{o} 1 Juli [2]) dat den 5^{en} [3]) Den Haag bereikte, niet: van het zenden van een' minister naar Frankrijk kon geen sprake zijn; bovendien was men van plan de gezanten van Oostenrijk en Sardinië in Den Haag van den stand van zaken op de hoogte te stellen.

Maar men had in de Republiek het antwoord niet afgewacht. Het geduld der Amsterdamsche heeren was uitgeput en evenzeer het laatste overblijfsel van Van der Heim's weerstandsvermogen. Den 1^{en} Juli werd besloten aan Gilles eene instructie mede te geven,

bruikt heeft, niet opgevallen; hij trachtte tenminste niet het verschil op te lossen. Toch zou het hem, die de missiven der Amsterdamsche gedeputeerden onder oogen gehad heeft, niet moeilijk gevallen zijn. In den brief van den 9^{n} Juni (Gemeente-Archief te Amsterdam) noemen dezen onder de besluiten, die naar aanleiding van de gesprekken met De Puysieux en de zoo juist uit Engeland gekomen brieven genomen waren, ook de resolutie om Gilles uit Frankrijk terug te roepen. De zaak wordt daardoor uitgemaakt.

1) Secr. resol. van den 9^{en} Juni; vgl. De Jonge, a. w., bl. 125.

2) Jorissen, *Lord Chesterfield*, bl. 170, heeft er niet op gelet bij het noemen van den datum, dat deze volgens de toenmaals in Engeland nog geldende gewoonte in ouden stijl is opgegeven en er dus niet van 20 Juni, maar van den 1^{en} Juli sprake is. De brief zou anders ook zelfs voor dien tijd fabelachtig lang (een halve maand!) onderweg zijn geweest.

3) Volgens mededeeling van Willem Bentinck, niet Willem van Haren, zooals Jorissen, *Lord Chesterfield*, aant. 179, het doet voorkomen; vgl. Beer, *Holland*, S. 93.

die hem en Wassenaer de vrijheid liet tot het sluiten van een afzonderlijken vrede over te gaan en den volgenden dag in het Secreet Besogne geformuleerd werd. De beide gezanten zouden nog het antwoord van Engeland afwachten. „Soo dit van Engeland komende niet sufficient is, valt de swarigheid, wat te doen? In dat geval daartoe te arbeiden om de saaken te ajusteren, en dat er een convenabelen tijd zij, om Engelands concurrentie te versoecken, en intusschen de saaken te laten in statu quo . . . . Soo dat niet te obtineeren mogte sijn, dan te tragten een plan generaal te ajusteren, en soo het buiten Engeland moeste werden afgedaan, te tragten te obtineren, dat er tijd sij om alvorens te teekenen, het project herwaarts te zenden om daarop precise ordres te ontfangen, dog echter het afbreken der negotiatie er niet aan te waagen, maar soo het daarop mogte aankoomen dan liever te teekenen, mits altoos een tijd sij gestipuleerd voor Engeland, binnen welken het als principale partije kan accedeeren om mede te werken, om de geallieerden tot het aangaan van den vreede op de gereguleerde conditien te permoveeren" [1]. Men ziet het, in dat stuk vierde de Amsterdamsche staatkunde een waren triumf. Uit naam van het Secreet Besogne werd de instructie, waaraan men den naam van „afspraak" gaf, aan Gilles gegeven; de Staten-Generaal kregen er geen kennis van. Maar ook het Secreet Besogne was niet eenstemmig geweest: bij meerderheid van stemmen was het besluit genomen, en onder hen, die zich verzetten behoorde Willem Bentinck in de eerste plaats. De Ridderschap was vooraf reeds gepolst: drie leden hadden tegengestemd,

1) Secr. resol., 2 Juli 1746, aangehaald bij De Jonge, a. w., bl. 127.

waaronder Bentinck. Misschien was de zaak er nóg niet doorgekomen, wanneer Van der Heim het door Amsterdam gemaakte project ervan niet in gewijzigden vorm aan de leden der „conferentie" had voorgelegd. Die wijziging was echter „niet essentieel maar gericht om eerst de Leden in Holland en daarna de Provincien ter Generaliteit te konnen disponeren om, sonder verdere rughsprake aan de Staten of provincien, hiervan een eynde te maken" [1]. Welk een labyrinth van ongerechtigheden! Bentinck verborg den Prins zijne ontevredenheid niet. „Vous aurez à présent compris parfaitement, Monseigneur", schreef hij dezen, „pourquoi j'ai témoigné être mécontent de la conduite du Pensionaire défunt, et j'en ai plus de raison que personne n'a jamais su. Il n'a pas eu le courage et la résolution de soutenir jusqu'au bout le parti qu'il avait pris, et il a succombé sous le poids de l'opposition" [2]. Het was in de tweede helft der maand, dat Bentinck dit briefje, dat niet gedateerd is, schreef, want de gebeurtenis, waarover hij spreekt, de dood van Van der Heim, had op den 15^{en} plaats gehad [3]. Te 's Hertogenbosch, op reis naar Spa, waar hij herstel van krachten had willen zoeken, was de eerste minister der Republiek, uitgeput door strijd met anderen en zichzelf, door een plotselingen dood overvallen. Jacob Gilles werd zijn opvolger.

Ondertusschen was, gelijk wij zagen, den 5^{en} Juli het antwoord van Engeland in Den Haag bekend geworden. Wel was het zenden van een' gezant naar

1) Missive van Gedeputeerden ter dagvaart, dato 20 Juni. — Gemeente-Archief te Amsterdam.

2) Aangehaald bij Jorissen, *Lord Chesterfield*, aant. 181.

3) Jorissen, *Lord Chesterfield*, bl. 171, noemt den 17^{en}; ik houd mij aan Wagenaar's opgave.

Frankrijk daarin afgeslagen, maar de Engelsche staatslieden verklaarden zich toch geneigd, om een congres op neutraal gebied te openen [1]). De instructie aan Wassenaer en Gilles was daardoor tot op zekere hoogte waardeloos geworden, de mogelijkheid tot afzonderlijk sluiten vrij wel afgesneden. Maar men was wel gedwongen er zich bij neder te leggen. Na eenige besprekingen werd Breda als plaats van bijeenkomst aangewezen. Wassenaer en Gilles ontvingen den 29^{en} Augustus bevel zich daarheen te begeven. De Puysieux zou van Fransche, Lord Sandwich van Engelsche zijde de onderhandelingen voeren. Daar Lord Sandwich geheel Newcastle's inzichten deelde, beloofde het laatste aan de voorstanders van den vrede weinig goeds.

Er gebeurde in die dagen nog iets, dat aan de partij van Amsterdam niet veel vreugde bereiden kon. Het geheim van den 1^{en} en 2^{en} Juli drukte eenige leden van het Secreet Besogne te zwaar. Die van de stadhouderlijke gewesten hadden reeds dadelijk geoordeeld, dat men te ver ging. Nu men hen overstemd had en zich verder weinig om hen bekommerde, achtten zij zich gerechtigd, om aan hunne committenten van het gebeurde mededeeling te doen. De gevolgen bleven niet uit: Zeeland, Gelderland, Overijsel en Friesland protesteerden heftig tegen de besluiten van het Besogne, en hoewel die daarmede niet ongedaan gemaakt werden, was van dat oogenblik het onderling vertrouwen geweken, de oligarchische partij inwendig verzwakt, het weinige aanzien, dat zij in de oogen der wereld nog

1) In een schrijven van denzelfden datum (1 Juli), doch „secreet en separaat", door Trevor aan Van der Heim medegedeeld. Vgl een verslag van W. van Haren, lid van het Secreet Besogne, aan zijne committenten, opgenomen door Dr. J. van Vloten in *Leven en Werken van W. en O. Z. van Haren*, Deventer, 1874, bl. 170 vv.; en Beer, *Holland*, S. 57 u. 93.

genoot, vervlogen. Het laatste bedrijf harer staatkunde, de onderhandelingen te Breda, zou niet in staat blijken haar te rehabiliteeren.

„Ik heb . . . ten klaarste gemerkt dat de H.H. gedep.^{n} tot de buitenlandsche zaken geensins genegen zijn, de orders aan de min. plen. in Frankrijk gegeven, weder in te trekken, en ik moet zeggen, dat mij absoluut voorkoomt, dat men het aangaan van een separate conventie over het vredesplan tot stand zal brengen, indien op die neutrale plaats geen genoegzame en spoedige toegevendheid van Engeland wordt ondervonden." Die woorden van Willem van Haren [1]) geven voorzeker de stemming weer, die bij een groot deel der Regenten nog heerschen bleef. Voorloopig zagen dezen zich echter genoodzaakt, met Engeland pari passu tegenover Frankrijk op te treden. Dat het de onderhandelingen niet bespoedigen zou, zagen zij in, en ook in Engeland waren er, die het begrepen; Henry Pelham verwachtte uit Breda niets goeds; Lord Sandwich was slechts een creatuur der oorlogspartij. Was onder die omstandigheden het samenwerken met Engeland voor Wassenaer en Gilles op zichzelf reeds een twijfelachtig genoegen, hoeveel te onaangenamer moest hun de ontdekking zijn, reeds vóór de opening van het congres gedaan [2]), dat deelneming van Oostenrijksche en Sardinische gemachtigden te verwachten was. Engeland eischte hunne toelating, en hoewel men wist, dat genoemde Staten volgens Newcastle's wil op de hoogte waren gesteld van den stand van zaken: zóó iets had men toch niet verwacht. Ook Frankrijk

1) Brief aan de Staten van Friesland, dato den 29^{n} Juli, gedeeltelijk opgenomen door Van Vloten, a. w., bl. 173.

2) Het werd in de laatste dagen van September geopend; den 4^{en} October had de eerste samenkomst plaats.

werd door Engelands eisch verrast, daar van de zijde der Republiek de verzekering gegeven was, dat het te Breda slechts met de Zeemogendheden te onderhandelen zou hebben. Men beriep zich van onze zijde op de den 5en Juli door Trevor aan Van der Heim voorgelegde nota; Engeland haalde hetzelfde stuk aan, om te bewijzen, dat het van den beginne op de toelating der Bondgenooten gestaan had. Er was hier blijkbaar een misverstand in het spel, dat overigens spoedig werd opgelost. Het bleek toch dat Trevor, waarschijnlijk uit welwillendheid voor Van der Heim, de nota van Newcastle in veranderden vorm had medegedeeld, en wel in zulke woorden, dat de Raadpensionaris daarin de toestemming van het Engelsche kabinet kon zien om buiten de Bondgenooten om te onderhandelen [1]). Men schijnt voor de ware toedracht niet te hebben willen uitkomen. Willem Buys, die na Van der Heim's dood het raadpensionarisschap gedeeltelijk waarnam, trachtte eerst de quaestie binnen het Secreet Besogne te houden, en toen hij later in de Staten van Holland erover sprak, gaf hij van het gebeurde eene scheeve voorstelling. De mannen van de struisvogelpolitiek kregen hier echter een lesje: Willem Bentinck, die van de ware toedracht volkomen op de hoogte was, verklaarde in de volle vergadering, dat Buys zich vergiste, en hief den sluier geheel op [2]).

1) De geschiedenis wordt verteld in een' brief van Bentinck aan den Prins, de 24 September 1746, aangehaald bij Beer, *Holland*, S. 93. Jorissen, *Lord Chesterfield*, aant. 186, vindt dat de daar gegeven voorstelling niet door duidelijkheid uitmunt. Waarom, begrijp ik niet; zij is volkomen helder. Hij wijst met nadruk op eene vergissing van Beer, die „letzte" in plaats van „erste" had geschreven, hoewel deze overigens blijk geeft de zaak geheel juist in te zien. Prof. Jorissen zelf vergiste zich hier door Beer's werk verkeerd aan te halen. (Het moet zijn: bl. 62, noot 2.)

2) Vgl. Bentinck's bovengenoemden brief aan den Prins van den 24en September. De passage, over Buys handelende, geef ik in bijlage III, zonder de uitlatingen en onjuistheden van Beer.

Maar, was het raadsel opgelost, de gezindheid van Frankrijk en de Republiek veranderde daarom niet zoo licht. Toen eindelijk Wassenaer en Gilles volgens opdracht eenige woorden ten gunste van de toelating spraken, weigerde Frankrijk beslist. Daar geen van beide partijen toegaf, ook niet toen door de regeeringen der verbonden staten de personen werden aangewezen, die haar zouden vertegenwoordigen [1]), zelfs niet toen ook Spanje een' minister zond [2]), was het zoogenaamde congres tot werkeloosheid gedoemd. Met groote tusschenpoozen hadden tot in April 1747 bijeenkomsten plaats, maar, daar de besprekingen telkens denzelfden koers namen, belandde men telkens weder op dezelfde klip. Tusschen Puysieux (en na zijne terugroeping in Januari 1747 Du Theil) en de Staatsche gevolmachtigden kwam het denkbeeld van een afzonderlijken vrede nog af en toe ter sprake; volgens Wagenaar zouden zelfs enkele punten op het papier zijn gebracht [3]). Van hoe weinig beteekenis deze besprekingen ook waren, de geruchten, die er over in omloop kwamen, gaven in dien tijd van steeds grooter wordende spanning tusschen de partijen aan den laster stof tot wijdstrekkende fantasieën, en men ontzag zich niet, Wassenaer en Gilles als makelaars voor te stellen, die de Republiek te Breda aan den meestbiedende te koop aanboden [4]). Dezen wisten zich echter tegenover H. Ho. Mo. van allen blaam te zuiveren.

1) Voor Oostenrijk Harrach, voor Sardinië Chavannes.

2) Maccanaz.

3) Wagenaar, dl. XX, bl. 53, vv.. De Jonge, a. w., bl. 134, twijfelt aan de juistheid van het door Wagenaar medegedeelde; eveneens Beer, *Holland*, S. 74.

4) In een zeer groot aantal exemplaren werd destijds een pamphlet verspreid, getiteld *Willige Verkooping*, dat zich in inhoud en vorm van de meeste dergelijke geschriften gunstig onderscheidt. Ik neem het als curiositeit in bijlage IV op.

Het congres was mislukt, de Staatsgezinde partij had fiasco gemaakt in hare buitenlandsche politiek en alle vertrouwen verloren. Reeds waggelend op hare grondvesten, ontving zij nog in April den stoot, die haar omver wierp. In de meest welwillende woorden gaf de abt De la Ville aan de Staten-Generaal kennis, dat zijn meester, de Koning, niet langer termen vond om het grondgebied der Republiek te verschoonen, en den 17^{en} April rukten de Fransehen Staats-Vlaanderen binnen. De volksgeest ontwaakte, en vóór het einde der maand was de Regenten-partij in Zeeland van het kussen geworpen; Holland volgde, en reeds den 4^{en} Mei was Willem Karel Hendrik Friso Kapitein-Generaal en Admiraal der Unie. De teugels van het bestuur kwamen in andere handen, in die der sedert 1702 onderdrukte partij. Zou deze de Republiek uit het gevaar kunnen redden?

HOOFDSTUK III.

DE „NIEUWE BONDGENOOTEN".

Graaf Bentinck te Londen.

„We promise ourselves all the good consequences, that can be expected from it; a perfect union and good correspondence between the two nations, and a firmness and stability in measures which the Republic has never been able to maintain, ever since the last war" [1]). Met die woorden gaf de Staatssecretaris Newcastle blijk van de hooggespannen verwachtingen, die hij van de omwenteling in de Republiek koesterde. Kracht en stabiliteit: de Hertog van Newcastle zag wel in, wat aan het vorige gouvernement maar al te zeer ontbroken had; de taak van het nieuwe bestuur was het, die terug te geven en de waardigheid der regeerders te herstellen in de oogen van landgenoot en vreemdeling. Het ontbrak Willem IV niet aan lust of ijver om dat doel na te streven; de werkzaamheid, die hij aan den dag legde, was veel meer dan middelmatig; zijne bedoelingen waren uitnemend, de gevoelens tegenover zijn volk alleszins loffelijk; maar op groote woorden volgden bij hem geen krachtige daden; hij had te weinig inzicht en wist niet door te tasten. Lang niet misdeeld van bekwaamheid, en geneigd om in veel voor te gaan, was hij toch niet wat hij

1) De Hertog van Newcastle aan Lord Sandwich, Newcastle House, Apr. 28 — 9 Mei, N. S.), 1747. — Additional Manuscripts, 32808, Brit. Mus. Dit deel en de volgende, der Add. Mss. bevatten origineele missiven van Sandwich en de minuten van die van Newcastle.

in de eerste plaats wezen moest: een leider, sturende met vaste hand naar een duidelijk aangegeven doel. Opvliegend, niet voortvarend was hij, driftig en toch weifelend; weifelend vooral ook in de keuze zijner raadslieden, nu weer aan dezen, dan weer aan genen het oor leenende.

Door de revolutie was Willem Bentinck ongetwijfeld zeer op den voorgrond getreden, en deze tegenstander van halve maatregelen wendde den verkregen invloed aan om den Prins te doen inzien, dat doortasten diens eerste plicht was. Met den spreekwoordelijk geworden slakkengang van het republikeinsche bestuur moest het uit zijn. De Prins bezat macht genoeg om met goed gevolg op te treden, en toch aarzelde hij telkens haar aan te wenden; de leider moest gelcid, neen, moest gedreven worden. „Nous voilà encore", schreef Bentinck hem den 30^{en} Juni, niet zonder ongeduld, „à la fin de la semaine, sans qu'il y ait eu encore rien de fait en Hollande sur les finances, ni aucun plan, sur lequel . . .[1]) des ordres de leurs committents. Cette considération, et celle des Postes, qui ne sont pas encore arrivés à la maturité requise, font que je crois devoir représentér à V. A. S^{e} qu' Elle ne doit pas permettre que l'assemblée de Hollande se sépare demain. Outre cela il est, ce me semble, nécessaire qu'avant que l'assemblée se sépare, les députés des principales villes sachent sur plusieurs points, relatifs à leurs arrangements domestiques, les intentions de V. A. S^{e}, surtout ceux de Dordt. Or, tout cela ne se peut faire d'ici à demain. Il est convenable aussi, à ce qu'il me paroit, que toute l'assemblée voye d'abord et dès à présent que V. A. S^{e} tient pied à boucle et

1) Aldus; hier zijn enkele woorden weggevallen.

ne veut pas qu'on ne sépare sans avoir rien fait, surtout les esprits étant encore en suspens, circonstance favorable, dont il faut tirer parti, et qui ne reviendra pas, si on la laisse passer. Je conclus donc pour cela, et pour d'autres raisons moins importantes, mais qui font nombre, que V. A. S^{e} doit s'expliquer clairement, que l'assemblée de Hollande doit encore rester la semaine prochaine" [1]). Bentinck's oordeel was juist: de gelegenheid was immers schoon; men was nog in afwachting; de zoon van Jan Willem Friso kon blijken een Willem III te zijn; het toonen van vasten wil in deze eerste dagen kon voor het vervolg de meest gunstige uitwerking hebben. Maar bezwaarlijk zou het zijn die teweeg te brengen na een begin van aarzeling en langzaamheid. De aansporing miste echter haar doel, en van nu af wisten de hoofden der Staatsgezinde partij wat hun te doen stond: in schijn zich bij den Stadhouder aan te sluiten, invloed op zijne persoon trachten te verkrijgen en het langs dien weg zoo ver te brengen, dat het oude regime, hoewel onder een nieuwen naam, kon worden voortgezet. Zij schenen tot op zekere hoogte te slagen. Van Bentinck werden zij niet te verachten mededingers, van zijne richting gevaarlijke tegenstanders. Reeds in hoofdstuk I is er op gewezen, hoe op de verwijdering van den Raadpensionaris Gilles door Bentinck van den aanvang af werd aangedrongen [2]). Maar mannen als Gilles

1) Bentinck aan Willem IV, ce Vendredi, 30 Juin, 1747. — Koninklijk Huis-Archief.

2) Zie boven, bl. 13. Ik vestigde daar in aant. 2 de aandacht op het werk van Dr. Colenbrander, die op bl. 15 vlg. dezelfde zaak bespreekt. Nog eene enkele opmerking daarover moge hier plaats vinden. Genoemde schrijver schijnt het ervoor te houden, dat door zijn citaat uit de Egert. Mss. Bentinck's invloed op 's Prinsen besluit voor het eerst blijkt. Men ontvangt den indruk, dat het reeds door Dr. Nijhoff gezegde (zie boven bl. 13) hem niet voor den geest heeft gestaan.

waren niet de eenigen, die 's Graven invloed trachtten te weren of te verminderen; anderen, waaronder vooral Onno Zwier van Haren, deden om persoonlijke beweegredenen hetzelfde, en de gevolgen waren niet minder noodlottig. „If Van Haren has the Lady [1]), adieu Bentinck, before it is long", zei Chesterfield reeds in Juni 1747 [2]), en al heeft de Hollandsche edelman het tegenover zijn Frieschen tegenstander ook beter uitgehouden, dan de Staatssecretaris van het Noorden scheen te verwachten, uit diens woorden blijkt toch genoegzaam, dat reeds toen langs dien weg op den Prins gewerkt werd. En Willem IV was niet de man om zich boven al die invloeden te verheffen; door met niemand te durven breken, kon hij het ook niet doen met het oude, veroordeelde systeem.

Bleek dus reeds in den zomer van 1747, dat de verandering in het binnenlandsch bestuur niet zoo veelbeteekend was en zijn zou, als men had verwacht, anders scheen het ten opzichte der buitenlandsche aangelegenheden. Geen vredesonderhandelingen zonder de geallieerden, maar ernstige krijgstoerustingen stonden op het programma, en de Oranje-partij scheen van plan zich daar stipt aan te houden. Men zou toonen den naam van „nieuwe bondgenooten" in waarheid te verdienen, en zich in den oorlog ten nauwste bij Engeland en Oostenrijk aansluiten, vooral bij het eerste. Had Engeland niet bewezen van het stadhouderlijk bestuur hooge verwachtingen te koesteren en met de Republiek geheel te willen samengaan? Men was nog geheel onder den indruk van de sterkste verzekeringen

1) De Prinses.

2) In een' brief aan Salomon Dayrolles, d° London, June 16, O. S., 1747; *Letters*, ed. John Bradshaw, London 1892, vol. II, p. 821.

daaromtrent, toen plotseling het bericht kwam van iets, dat den schijn van eene afzonderlijke onderhandeling had.

Den 2^en^ Juli werd de slag bij Lafeld geleverd, eene nieuwe zege voor het Fransche leger, aan overwinnen gewoon. Aan onderlinge verwijten tusschen de verslagen Bondgenooten ontbrak het niet. De Hertog van Cumberland beschuldigde de Staatsche troepen van lafheid: de Prins van Oranje beweerde, dat de slag op dat terrein nooit gewaagd had moeten worden; de Oostenrijkers hadden toegekeken. Zeker is het, dat de Engelschen zeer gehavend werden; onder hunne officieren, die in gevangenschap geraakten, behoorde de generaal Ligonier. Over deze gevangenneming begonnen al spoedig ongunstige berichten te loopen. „Il faut aussi que je dise," schreef Bentinck later aan den Prins [1]), „qu'à l'armée autrichienne la manière dont Ligonier se laissa prendre à la bataille de Lafeld par deux François, beaucoup moins bien montés que lui, et pas mieux armés, ne lui fait guerre d'honneur, on en parle assez publiquement [2]) et l'on soupçonne qu'il a eu ses raisons de se laisser prendre. En général Ligonier est un très mauvais instrument, qui fera toujours ce qu'il peut pour gâter et embrouiller les affaires, et pour causer des sujets de mécontentement entre la République et l'Angleterre." Niet al te veel vertrouwen zal aan dit weinig vleiende oordeel geschonken moeten worden; op Ligonier's militaire loopbaan is verder nooit iets van belang aangemerkt, en de Engelsche schrijvers noemen hem allen met

1) Aix-la-Chapelle, le 22 May, 1748; copie onder de stukken betreffende de vredehandeling te Aken. — Rijks-Archief.

2) Aldus.

waardeering [1]). Maar de verdenking is zeer verklaarbaar; de gevangenneming toch van dezen Britschen officier was de aanleiding tot de bovengenoemde onderhandelingen. Met de meeste onderscheiding werd hij ontvangen door den Franschen maarschalk en door Lodewijk XV zelf, die hem te kennen gaven, hoezeer Frankrijk ondanks zijne overwinningen tot den vrede geneigd was, en de wenschelijkheid uitspraken, dat de eerste stappen daartoe niet door staatslieden, maar door de Fransche en Engelsche legerhoofden gedaan zouden worden. Na eenige besprekingen met Maurits van Saksen werd Ligonier in vrijheid gesteld met de opdracht, aan Cumberland te gaan berichten, dat de Fransche Koning gaarne door middel der beide opperbevelhebbers eene vredehandeling wilde inleiden op den voet van teruggave van wederzijdsche veroveringen. Frankrijk zou Vlaanderen ontruimen, alleen Veurne behouden, zoo men op de totale slechting der Duinkerksche vestingwerken bleef aandringen; Cap Breton zou door Engeland in elk geval moeten worden afgestaan; Genua en Modena zouden hunne bezittingen terug ontvangen. Maar uit naam van Spanje iets te beloven of te vragen, daartoe achtte de Koning van Frankrijk zich niet vrij [2]). Eigenaardige positie voor den oorlog-

1) Vgl. over hem o. a.: WILLIAM COXE, *Histoire de la Maison d'Autriche*, Paris, 1810, t. V, p. 166; *Papers of the Earls of Marchmont*, London, 1831, vol. I. p. 199; HORACE WALPOLE, *Memoirs of the reign of King George the second*, London, 1846, passim; CHESTERFIELD, „An Apology for a late Resignation" *Letters and Works*, ed. LORD MAHON, London, 1853, vol. V, p. 76, ff.; COXE, *Pelham Administration*, vol. I, p. 360; LORD MAHON, *History of England, from te peace of Utrecht to the peace of Versailles*, Leipzig, 1853, vol. III, passim; vooral ook de *Dictionary of national Biography*, i. v.. — Ligonier, van eene edele Protestantsche familie uit Languedoc, trad op jeugdigen leeftijd in Engelschen dienst, waar hij tot den rang van veldmaarschalk opklom.

2) Vgl. VON ARNETH, *Maria Theresia's erste Regierungsjahre*, B. III, S. 336, f.; *Papers of the Earls of Marchmont*, vol. I, p. 209; COXE, *Pelham Administration*, vol. I, p. 369; CHESTERFIELD, „An Apology for a late Resignation", *Letters and Works*,

zuchtigen zoon van George II! Hem, den krijgsman, bood de fortuin de kans aan, zich als vredestichter door de volkeren te zien zegenen. Hij besloot haar te wagen, en maakte aan zijne regeering de voorstellen, hem door Ligonier medegedeeld, bekend [1]).

Voor één der leden van het Engelsche ministerie kwam Frankrijks aanbod zeer gelegen: het was Chesterfield. In de plaats van Harrington als Staatssecretaris van het Noorden opgetreden, had hij zich in den beginne verplicht gezien, zich, tenminste in schijn, bij diens tegenstander Newcastle aan te sluiten. Maar dat vol te houden was voor hem eene onmogelijkheid. Nu bood zich de gelegenheid aan tot eene niet te zeer in het oog vallende zwenking in de richting van eigen inzichten, die nog des te gemakkelijker verricht kon worden, daar ook bij den Koning en de andere ministers beweegredenen bestonden, om de onderhandelingen niet rondweg af te slaan. Newcastle's vertrouwen op den goeden invloed, dien Willem IV als Kapitein-Generaal op de Staatsche troepen zou hebben, was door den ongelukkigen slag van Lafeld wel wat geschokt. Over het algemeen had die gebeurtenis in Engeland een zeer slechten indruk gemaakt. De meesten hielden het dáár voor onmogelijk, dat de Republiek in staat zou zijn goed te maken, wat in 1747 reeds bedorven was, en Newcastle kon het gewicht van op die zienswijze gegronde argumenten zóó weinig ontkennen, dat het hem in allen gevalle verstandig

vol. V, p. 77, f.. BEER, *Holland*, S. 80, f., noemt nog een artikel aangaande de garantie van Silezië, dat bij de anderen niet gevonden wordt. Op grond van de correspondentie tusschen Newcastle en Sandwich meen ik het er voor te moeten houden, dat hier eene vergissing in het spel is. Het bewuste artikel kwam nl. eerst in een later voorstel van Frankrijk voor. Zie beneden, bl. 66, aant. 1.

1) Vgl. VON ARNETH, *Maria Theresia's erste Regierungsjahre*, B. III, S. 338; JORISSEN, *Lord Chesterfield*, bl. 187; BEER, *Holland*, S. 377.

voorkwam, de voorstellen van Frankrijk eens aan te hooren. Wel koesterde hij de heimelijke hoop, dat van de onderhandeling niets komen en de krijgskans nog keeren zou, al scheen dit voor het oogenblik ook weinig te verwachten. Dat laatste met alle macht te bevorderen, bleef dan ook vóór alles zijn streven [1]). Bij Henry Pelham, zijn' broeder, den Chancellor of the Exchequer, die zoowat tusschen den Hertog en Chesterfield in stond, waren zeer oorlogzuchtige neigingen in deze omstandigheden ook niet te verwachten, de Kanselier Hardwicke was gewoonlijk de trouwe volgeling van den Staatssecretaris van het Zuiden. En de Koning? De negotiatie was hem eigenlijk in het geheel niet naar den zin. Maar hij kende de macht, waarmede hij rekening had te houden, den volkswil. Hij liet zich daaromtrent tegenover Lord Sandwich, toen deze op het punt stond, na een verblijf van meer dan eene maand in Engeland, naar 's Gravenhage terug te keeren, zeer openhartig uit. „As well as I can recollect," schreef de gezant aan zijn beschermer Newcastle [2]), „the King's discourse to me about peace, the strongest and allmost the only thing he said to me was, that he was not against a peace, for that the present situation of affairs was too dangerous for him to engage in a measure, which would not be supported by the people, which would be the case, if he was to reject the offer of a negociation. Upon my dropping some expressions relative to the danger there

1) Newcastle zette die ideeën uiteen in een' brief aan Bentinck, Newcastle House, July 28th (8 Augustus, N. S.), 1747. — Add. Mss., 32809, Brit. Mus Zie bijlage V.

2) From on board the Charlotte Yatcht at Galleons, July 20 (31 Juli, N. S.) 1747. — Add. Mss., 32809, Brit. Mus.

would be on the other side of our want of support, if we should determine hastily in pacifick measures, he entered hastily and fully into that reasoning, and concluded with saying, he was determined, that the negociation, wherever it was carried on, should be managed by me".

Hoewel van verschillende standpunten uitgaande, waren dus toch de ministers onderling en met hunnen Vorst het hierover eens, dat de onderhandeling niet moest worden afgeslagen. De Koning deed dan ook orders aan Cumberland zenden [1]) om nadere inlichtingen te vragen over de bedoelingen van den Allerchristelijksten Koning: de voorstellen toch, aan Ligonier, nog wel mondeling, gedaan, werden geoordeeld niet vrij te zijn van dubbelzinnigheid.

Waren de Bondgenooten van dat alles onkundig gelaten? Het is wel eens zoo voorgesteld [2]). Die onbekendheid zou dan zijn opgeheven in het begin van Augustus, toen Newcastle, met het bepaalde doel om de onderhandelingen op niets te laten uitloopen, van den stand van zaken mededeeling zou hebben gedaan aan de Keizerin en den Stadhouder, eene mededeeling, die in Weenen en Den Haag ongeveer als een donderslag zou hebben geklonken. De voorstelling is echter onjuist. De Bondgenooten waren van den beginne af van alles op de hoogte. De Prins van Oranje kreeg reeds den 11en Juli bericht van de Fransche voorstellen door een' koerier, dien de Hertog van Cumberland hem toegezonden had [3]). Te Weenen was de tijding

1) Den 21en Juli.

2) Door Jorissen, *Lord Chesterfield*, bl. 189, vlg., onder invloed van een wel wat kort samengevat verhaal in de *Marchmont Papers*, vol. I, p. 200.

3) Dat blijkt uit een' brief, dd 12 Juli, van den Prins aan Chesterfield. — Copie in Add. Mss., 32809. Brit. Mus. Medegedeeld in bijlage VI.

zeker al den 17en Juli aangekomen, want op dien datum schreef Maria Theresia in antwoord erop aan Bathyany, dat zij hem volmacht gaf, „de traitter et signer la paix avec le Roy T. C. et ses Alliés" [1]). Het is op grond van die volmacht, dat Von Arneth zich verzet tegen de zoo dikwijls geüite bewering, zooals wij zagen ook door Prof. Jorissen voorgestaan, dat Maria Theresia van den vrede niets zou hebben willen hooren. De Bondgenooten, voor wie alles alzoo volstrekt geen geheim was, konden door een bericht, dat ongeveer eene maand later kwam, moeilijk zoo verschrikt worden. Bovendien: de couranten hadden het reeds overal bekend gemaakt [2]).

Intusschen maakte het nieuws op den Stadhouder en zijne aanhangers een weinig aangenamen indruk. De Prins zette zich in zijne opgewondenheid onmiddellijk tot schrijven, en uitte in een langen brief aan Chesterfield zijne denkbeelden over het Fransche voorstel, opdat men in Engeland weten zou, waarop men van de zijde der Republiek te rekenen had. „De stap van Frankrijk baarde den Prins volstrekt geen verwondering. Hij had sedert zijne verheffing al eene reeks van dergelijke aanbiedingen, vooral door het kanaal van den gezant Van Hoey, gekregen, doch aan al die uitingen van Punische trouw slechts de waarde gehecht, die hun toekwam. Het doel was natuurlijk geen ander, dan verdeeldheid te zaaien tusschen de Verbondenen. Het had maar van hem afgehangen dadelijk een' wapenstilstand te verkrijgen, als hij had willen ingaan op een tractaat van onzijdigheid voor de Zuidelijke

1) Vgl. Von Arneth, a. w., B III, S. 340, 478.

2 Dat zou ook Prof. Jorissen niet onbekend geweest zijn, wanneer hij met meer nauwkeurigheid van Pelham's Memoirs gebruik had gemaakt.

Nederlanden, te sluiten tusschen Frankrijk en de Republiek [1]). Maar trouw aan de Bondgenooten stond nu bovenaan in het vaandel der Republiek. Frankrijk verwachtte natuurlijk van de vermeende verslagenheid tengevolge van de nederlaag bij Lafeld partij te kunnen trekken. Nu, daaromtrent kon de Prins Engeland geruststellen. Van verslagenheid in de Republiek geen spoor! De slag bij Lafeld was eigenlijk geen slag geweest, alleen maar een gevecht aan één vleugel, die door den anderen niet genoeg gesteund was, tengevolge van het terrein en andere omstandigheden. Dus eigenlijk niet eens een nederlaag! Men zou in de Republiek dan ook alles doen om door krachtig volhouden de moeilijkheden te overwinnen en de kans te doen keeren. Nu moest Chesterfield niet denken dat de Prins den oorlog wilde rekken. O neen! Een' olijftak, op eerlijke wijze hem en den Bondgenooten aangeboden, zou hij gaarne aannemen. Overigens onderwierp hij zijne denkbeelden aan de critiek des Konings, aan wien Chesterfield niet zou nalaten den brief te toonen" [2]).

Het schrijven — „een boekdeel vol pedante redeneeringen" werd het door Pelham genoemd — werd te Londen gracieuselijk ontvangen en welwillend beantwoord, maar den wenk, erin vervat, die overigens aan duidelijkheid niet veel te wenschen overliet, zag men

1) Vgl. De Jonge, *Geschiedenis der Diplomatie*, bl. 138.

2) La Haye, ce 12 Juillet, 1747, reeds boven (op bl. 61, aant. 3.) aangehaald Chesterfield maakte later van dit wel wat overhaast en slordig opgesteld schrijven misbruik, volgens Bentinck. Prof. Jorissen houdt het er voor, dat dit de in de *Marchmont Papers*, vol. I, p. 198, bedoelde brief is, waarop Chesterfield zich kon beroepen, zeggende, dat de Stadhouder voor oorlog was, omdat zijne tegenstanders den vrede voorstonden. Dat blijkt, nu wij 's Prinsen woorden voor ons hebben (in bijlage VI), onmogelijk. Of heeft de edele Lord zijne verbeelding vrij spel gegeven? Vgl. Jorissen *Lord Chesterfield* bl. 255 noot 233

over het hoofd. Men had daar zijne redenen voor [1]). Maar op de staatslieden in de Republiek hadden die, schijnt het, weinig vat. „Wat verontrustende tijdingen komen er toch uit Engeland?", zoo uitte Bentinck zijne vrees tegenover Newcastle. „Wil men daar op den vrede invliegen, terwijl het gevaar er toch veel minder groot is dan hier? Ik bid u, Mylord, geef opheldering, want de zaak is duister" [2]). De opheldering, of wat zoo heeten moest, kwam: de omstandigheden geboden tenminste aan te hooren wat Frankrijk te zeggen zou hebben [3]).

Den 1^en^ Augustus verzond Maurits van Saksen het antwoord op Engelands verzoek om inlichtingen. Het beviel George II wel: „de toon was open en rond, en Frankrijk scheen niet ongenegen, Spanje voor zich zelf te laten zorgen. Het zou daarom goed zijn, verder op de onderhandelingen in te gaan en met dat doel iemand te zenden, die Cumberland zou kunnen bijstaan". Dat vond bijval bij de ministers, maar toen ter sprake kwam, wie die persoon moest zijn en wanneer deze zou gaan, bleek dat de overeenstemming toch zoo groot niet was als een oppervlakkig beoordeelaar in den laatsten tijd misschien wel had gemeend. De Koning had het oog laten vallen op Lord Sandwich, en de Hertog van Newcastle, ingenomen met die keuze, haastte zich het volgend plan van antwoord aan den Maarschalk van Saksen op te maken: „Sandwich zou onmiddellijk naar het leger vertrekken, om daar onder toezicht en leiding van Zijne

1) Vgl. den in bijlage VII medegedeelden brief van Chesterfield aan den Prins, d^o^ 21 Juli. — Add. Mss., 32809, Brit. Mus. Verder het boven reeds aangehaalde schrijven van Newcastle aan Bentinck, d^o^ 8 Augustus, en dat van Sandwich aan Newcastle, d^o^ 31 Juli. (Zie boven, bl. 60.)

2) La Haye, 1 Août, 1747. — Add. Mss., 32809, Brit. Mus. Zie bijlage VIII.

3) Zie in bijlage V den brief van Newcastle aan Bentinck, d^o^ 8 Aug.; ook aangehaald op bl. 60.

Kon. Hoogheid te onderhandelen met dengene, dien Zijne Allerchristelijkste Majesteit daarvoor zou willen aanwijzen" [1]). Maar Sandwich was in de oogen der andere ministers een gevaarlijk persoon, die het er wel op kon aanleggen, de negotiatie op niets te doen uitloopen. Chesterfield en Pelham waren er daarom voor, dat de Hertog van Cumberland zelf eerst „de groote lijnen van den vrede" zou aangeven. Met het vertrek van Sandwich behoefde dus niet zoo'n haast gemaakt te worden. Een antwoord in dien geest werd dan ook opgesteld en verzonden [2]). De verklaring van het incident ligt voor de hand. Niemand, ook Chesterfield niet, hield den zoon des Konings voor een groot diplomaat. Maar de begeerte naar den vrede, door de omstandigheden bij hem opgewekt, kon diensten bewijzen aan hen, die het einde van den oorlog met vrij wat grooter verlangen tegemoet zagen dan Newcastle. Zag de laatste niet juist in het onmiddellijk vertrek van Sandwich naar het leger een middel, om het noodzakelijk kwaad, de onderhandelingen met Maurits van Saksen, tot zijn kleinsten omvang terug te brengen? Wachten wij ons echter wel, stoutweg te beweren, dat hij toen reeds het vaste voornemen gehad heeft de negotiatie op niets te doen uitloopen. Die verantwoordelijkheid durfde hij met het oog op den toestand der Republiek niet op zich nemen. Twijfelen aan zijne bedoelingen wordt ons geheel verboden door de woorden, die hij in een intiemen brief aan Sandwich nederschreef [3]): „Forgive me, my dear

1) Draft of an answer to Marshal Saxe. — Add. Mss., 32809, Brit. Mus. Medegedeeld in bijlage IX.

2) Vgl. den brief van Newcastle aan Sandwich, Newcastle House, d^o^ 11 Augustus, 1747. — Add. Mss., 32809, Brit. Mus. Zie bijlage X.

3) Newcastle House, Aug 7^h^ (18 Aug., N. S.), 1747. — Add. Mss., 32809, Brit. Mus.

Lord, if I sum up, what I have to scy to you to night, in a few words. The necessity of putting an end to the war (if it can be done upon a tolerable foot and with the consent of our Allies) is acknowledged by every body, and by me (as you know) amongst the rest. The great point is to shew our Allies, and especially the Prince of Orange, the expediency of this measure, arising purely from the little prospect there is of carrying on the war another year with a probability of success, from the experience we have had of the nonperformance of our Allies this campaign. That (tho' a difficult task) will be to be performed by you, and as you and I are both suspected persons, our conduct should be clear and plain in that respect, that is: to open this negociation with a sincere disposition to bring it to a happy conclusion".

Toen de Staatssecretaris dat schreef, was de gunstige indruk, dien het voorstel van den 1^en^ Augustus op hem gemaakt had, eenigszins weggenomen door een volgend schrijven van den Maarschalk van Saksen, door dezen den 5^en^ Augustus aan Ligonier, en door Cumberland vervolgens naar Engeland gezonden [1]). Wat Newcastle er niet in beviel, was, dat Frankrijk wat veel oplettendheid voor Spanje en Pruisen toonde. Vooral wat Spanje betreft is dat zeer begrijpelijk, daar het Engelsche hof in dien tijd moeite aanwendde om dat land tot een afzonderlijken vrede te bewegen; men zou dan ter zee nog krachtiger tegen Frankrijk kunnen optreden. [2])

1) De voorstellen, dien brief vergezellende, zijn medegedeeld in bijlage XI, naar eene copie in Add. Mss., 32809, Brit Mus.

2) Vgl. over deze onderhandeling, waarvoor later de Spaansche generaal Wall, een Iersche Jacobiet, naar Londen kwam, Von Arneth, a. w., B. III, S. 343, Chesterfield, „An Apology for a late Resignation", *Letters and Works*, vol. V, p. 80, f, en ook den brief van Sandwich aan Newcastle, Headquarters at Richel,

Newcastle deed daarom zijn best, om het geven van een specifiek antwoord te vermijden; het mocht welwillend en vriendelijk zijn, maar de behandeling der afzonderlijke punten kon veel beter door Sandwich persoonlijk plaats hebben. Het gelukte hem echter niet dat gedaan te krijgen; al zijne collega's bestreden hem. Alleen wist hij te verhinderen, dat men, zijns inziens, in één punt te ver ging. Men had nl. aan Maurits van Saksen willen schrijven, dat de Koning desnoods wel tot een „arrangement" aangaande Cap Breton en het fort Louisbourg te vinden zou zijn. Eene dergelijke zinsnede, zei de Hertog, behoorde thuis in de instructie van een' ambassadeur, zeker niet in een' brief, bestemd voor de Fransche regeering, die er natuurlijk gebruik van zou maken door aan Cap Breton hardnekkig vast te houden, wetende dat Engeland op dat punt reeds wankelde. De Koning koos voor Newcastle partij, liet zich het reeds opgemaakte stuk geven en veranderde zelf de betreffende passage [1]).

De Prins van Oranje had zich er niet mede tevreden gesteld, tegen de onderhandeling te protesteeren; in het maken van voorstellen was hij opgetreden als mededinger van Maurits van Saksen, zij het dan ook, dat de zijne even oorlogzuchtig als die van den maarschalk vredelievend klonken. Omstreeks half Juli

Sept. 11, N. S., 1747, afgedrukt bij Beer, *Holland*, S. 117, ff. Het slot is door dien schrijver echter weggelaten; ik geef het in bijlage XII. Toen Wall te Londen verscheen, waren Newcastle's denkbeelden door Bentinck's komst reeds gewijzigd, zoodat o. a. daardoor van de zaak niets kwam.

1) Vgl. in bijlage XIII een gedeelte van den brief van Newcastle aan Sandwich, d^o^ 15 Augustus, 1747. — Add. Mss., 32809, Brit. Mus. Ook Coxe, *Memoirs of Horatio, Lord Walpole*, London, 1802, p. 329. Het antwoord zelf heb ik niet kunnen vinden.

stelde hij aan de Engelsche regeering voor, dat deze 20000 man Russische troepen en de Nederlandsche 10000 in dienst zou nemen; de Republiek zou er misschien ook nog wel toe te brengen zijn een vierde deel te betalen van de Engelsche 20000. Maar dan zou zij ook gaarne zien, dat wegens het benarde harer omstandigdigheden onmiddellijk eene afdeeling Britsche troepen tot versterking van het leger in de Nederlanden zou worden gezonden [1]).

Het was niet de eerste keer, dat de Prins het in dienst nemen van Russen ter sprake bracht; reeds meermalen had hij dat onderwerp aangeroerd, zonder echter veel sympathie aan de overzijde der Noordzee te vinden. Chesterfield schreef daarover aan zijn' vertrouwde in Den Haag, den Britschen resident Salomon Dayrolles: „Volgens het verdrag van 1745, tusschen de beide zeemogendheden gesloten, moeten „„frais casuels de la guerre"" voor drie kwart door ons worden betaald. Daartoe moeten subsidiën gerekend worden. Het is dus voor ons voordeeliger troepen tegen de kosten in dienst te nemen, omdat men ons dan niet kan dwingen meer dan de helft te betalen. Daar men in Holland nu van subsidies spreekt, zijn hier de ooren zoo doof. Stel daarom aan den Prins voor, te betalen voor de troepen, naarmate zij geleverd worden, en doe het voorkomen, dat znlks dan zou zijn, omdat de Russische regeering wel eens beneden het aantal zou kunnen blijven, en wij dan toch bezwaarlijk meer iets van het subsidie zouden kunnen afkrijgen. Maar laat vooral de ware reden niet bespeuren!" [2]) Of Dayrolles

1) Vgl. ook in bijlage XIV den begeleidenden brief van den Prins aan Newcastle, La Haye, le 18 Juillet, 1747, (origineel). — Add. Mss., 32809, Brit. Museum.

2) London, June 23, O. S. (4 Juli, N. S.), 1747, *Letters*, vol. II, p. 822.

van Chesterfield's aanwijzingen nog gebruik gemaakt heeft, dan wel of de Stadhouder zelf reeds begrepen had, met zijne subsidie-plannen zeker niet verder te zullen komen, is onbekend, maar het bovengenoemde voorstel, door hem aan de Engelsche regeering gedaan, bewijst duidelijk 's Prinsen veranderde zienswijze. Hij vermurwde er echter aller harten nog niet mede. De ministers waren meerendeels van oordeel, dat van de Russen in den veldtocht van 1747 toch geen gebruik meer gemaakt kon worden, en dat het daarom beter was geen koop te sluiten, daar men toch ook niet weten kon, hoe de onderhandeling zou afloopen [1]). Toch vond men het geraden aan Lord Hyndford, zijner Majesteits gezant te St. Petersburg, mede te deelen, dat hij alle voorbereidende besprekingen moest maken, opdat de troepen zouden kunnen oprukken, zoodra het besluit tot indienstneming genomen mocht worden, waarschijnlijk dus eerst dan, als de onderhandeling met Frankrijk mocht mislukken. In geen geval zouden echter onder de bedoelde 30000 Russen die troepen mogen worden verstaan, waaromtrent reeds een tractaat met Rusland bestond [2]). Met opdracht om in dien geest te antwoorden, zou Lord Sandwich naar Den Haag vertrekken, tevens gemachtigd om eenigen onmiddellijken steun in troepen van wege zijne Majesteit te beloven [3]).

Het was in den aanvang van Augustus [4]), dat de

1) Chesterfield keurde die „langzaamheid" zeer af. Vgl. zijn' brief aan Dayrolles, London, July 3, O. S. (14 Juli, N. S.), 1747, *Letters*, vol. II, p. 824.

2) Vgl. over dat tractaat Wagenaar, dl. XX, bl. 158; De Jonge, *Geschiedenis der Diplomatie*, bl. 137; en verder het volgende hoofdstuk.

3) Vgl. Sandwich's instructie, naar eene minuut in Add. Mss., 32809, Brit. Mus. Zie bijlage XV.

4) Uit de correspondentie blijkt, dat hij tusschen den 5^{en} en 13^{en} Augustus te 's Gravenhage moet zijn aangekomen.

gezant op zijne standplaats aankwam en zijne opwachting bij den Prins maakte. Dezen viel het antwoord op zijne beide voorstellen niet mede. „The Prince of Orange is excessively piqued at the little regard, that has been paid to his representations in England, and unless we find means of making him easy, everything will go to ruin in this country: the affair of the Russians he has extremely at heart: unless you gratify him in that, he will never be convinced but that England means to drop the Republick and to conclude a peace at any rate" [1]). Die woorden van Sandwich teekenen de stemming, teweeggebracht door het weinig tegemoetkomende antwoord, waarvan hij de drager was geweest. Engelands houding was dan ook niet bemoedigend. Eerst had men zich daar laten verleiden tot eene onderhandeling met Frankrijk, waarvan, het is waar, de Republiek in kennis was gesteld, maar die dan toch, zonder dat de protesten uit Den Haag eenig gewicht in de schaal schenen te leggen, werd voortgezet, alsof er geen verbondenen bestonden. Nu was op een billijk voorstel tot versterking der klaarblijkelijk te zwakke krijgsmacht der Verbondenen half afwijzend beschikt. Het mocht verder dien weg niet op. In Engeland ontbrak het blijkbaar aan vertrouwen; dit moest worden opgewekt, opdat een energiek samengaan daarvan het gevolg mocht zijn en de vrees vervangen, die de Britsche staatslieden blijkbaar weerhield van een krachtiger optreden. Het onmiddellijk in dienst nemen van het Russische hulpcorps was de eerste maatregel, waartoe de Engelsche regeering moest worden overgehaald. Verder was het van het grootste belang, hare intiemste gedachten en

1) Sandwich aan Newcastle, Hague, August 15, N. S., 1747. — Add. Mss., 32809 Brit. Mus.

bedoelingen te leeren kennen met betrekking tot de negotiatie, om deze, zoo noodig en mogelijk, te doen eindigen. Het was Willem Bentinck, aan wien die niet gemakkelijke taak werd opgedragen.

Het komt mij voor van belang te zijn, aan te toonen, dat daarin werkelijk zijne opdracht bestond, omdat slechts, wanneer zekerheid omtrent het doel der zending bestaat, de uitslag ervan straks juist beoordeeld zal kunnen worden. Bentinck's instructie (zoo hij er eene op schrift gehad heeft) schijnt verloren te zijn gegaan [1]), maar gelukkig wijst ons 's Graven correspondentie den weg. In Januari 1749 schreef hij aan zijne moeder: „I am sure that any body informed of the true situation of affairs in 1747, could not but approve my commission to England and the subject of it, which was putting a stop to that ridiculous negociation begun at Liege by Sr. J. Ligonier, and procuring the Russian troops; both which points, by the by, were carry'd contrary to Ld Chesterf. opinion" [2]); in April 1748 aan zijn' broeder Charles: „Il est .... absolument faux que j'aie été mandé en Engleterre par les ministres [3]). Et il est certain que j'y suis allé à leur insçu et en opposition aux mesures, qu'on voulait prendre alors en poussant la négociation, que le Che-

1) Bij de betreffende papieren in het Kon. Huis-Archief is zij niet te vinden. In het Archief te Middachten berust, volgens mededeeling, mij namens Gravin Bentinck met welwillendheid verstrekt, niets op ons onderwerp betrekking hebbende. Onder de papieren op het Brit. Museum heb ik geen afschrift kunnen vinden. Op het Rijks-Archief schijnt evenmin iets van dien aard aanwezig te zijn, wat misschien wel het geval zou wezen, wanneer Bentinck, zooals Wagenaar, dl. XX, bl. 174, verkeerdelijk schrijft, door de Staten ware gezonden in plaats van door den Prins.

2) Hague, Jan. yr 9, N. S., 1749. — Egert. Mss., 1713, Brit. Mus.

3) Chesterfield had dat gezegd in zijne, „Apology for a late Resignation" *Letters and Works*, vol. V, p. 78, een geschrift, waarin Bentinck beweerde „des faits déguisés et d'autres tout a fait faux" te kunnen aanwijzen. (Woorden voorkomende in den hier gedeeltelijk aangehaalden brief.)

valier Ligonier avoit commencé ridiculement et si étourdiment avec le Maréchal de Saxe" [1]). In een dagboek, waarschijnlijk in 1751, schrijft hij: „En Août 1747 je fus envoyé en Angleterre à l'occasion de la négociation entamée à Liège, et pour concerter l'affaire des troupes russiennes" [2]).

De komst van Sandwich was, zagen wij, het sein tot Bentinck's vertrek, al was zij dat ook op andere wijze, dan waarschijnlijk bedoeld wordt door Prof. Jorissen [3]). Niet toch ten gevolge van de geruststellingen of goede raadgevingen van dien gezant, maar naar aanleiding van de slechte boodschap, die hij medebracht, werd het besluit genomen tot 's Graven missie, een besluit, dat trouwens gedeeltelijk wel reeds gevormd zal zijn geweest, maar nu tot rijpheid kwam.

De eerste ervaringen van Bentinck te Londen geven ons reeds een eigenaardigen indruk van de verhoudingen in de Britsche regeeringskringen. Na den 18^{en} 's avonds laat te zijn aangekomen, ontving hij reeds den volgenden morgen een bezoek van den Hertog van Newcastle, die hem kwam inlichten omtrent de manier van spreken, waarvan hij zich tegenover de verschillende collega's van den Staatssecretaris bedienen moest, en de voorzorgen, die hij daarbij in acht had te nemen. „J'ai suivi ses conseils, et je m'en suis parfaitement bien trouvé," schrijft Bentinck [4]). Newcastle toonde ook aan

1) Aix, ce 28 Avril, 1748. — Egert. Mss. 1728, Brit. Mus.

2) Egerton Mss., 1732. — Brit. Mus.

3) *Lord Chesterfield*, bl. 190.

4) Aan den Prins van Oranje. Londres, ce $\frac{14}{25}$ Août, 1747; correspondentie op het Kon. Huis-Archief. Waar op de volgende bladzijden wordt verwezen naar genoemde briefwisseling, welke bijna geheel, voor zoover op Bentinck's gezantschap betrekking hebbende, in de bijlagen te vinden is (XXIV—XXXIII), bepaal ik mij tot de verwijzing naar die correspondentie in het algemeen, zonder elken brief afzonderlijk te noemen. Ter voorkoming van te groote versnippering worden enkele der door Beer (*Holland*) opgenomen fragmenten nog eens afgedrukt, hetgeen ook daarom van nut kan zijn, wijl in die van Beer ettelijke zinstorende drukfouten en uitlatingen voorkomen. Dat deze hier alle verbeterd en aangevuld zijn, zij daarmede echter niet gezegd. De tijd, gedurende welken ik op het Huis-Archief heb mogen arbeiden, was, hoe welwillend ook verstrekt, toch betrekkelijk beperkt.

Sandwich de grootste voldoening over de goede gevolgen, die zijn vroegtijdig bezoek, „before he [Bentinck] had seen any body else", gehad had. Overigens had dit eerste gesprek al dadelijk een gevolg van belangrijke beteekenis. Newcastle was een dergenen, die indertijd, toen over het in dienst nemen der Russen werd gedelibereerd, betoogd hadden, dat men eerst den afloop der onderhandelingen diende af te wachten. Dat betoog had den Prins het zoo weinig voldoening gevende antwoord op zijn voorstel bezorgd. Het gelukte nu Bentinck den Staatssecretaris te doen inzien, dat maatregelen voor de volgende campagne genomen moesten worden, ook vóórdat het antwoord van Maurits van Saksen was ontvangen. Wist de Graaf daarmede iets bereikt te hebben, wat door zijn' tegenstander Chesterfield was voorgestaan? Waarschijnlijk niet. Ware het zoo, dan zou hij toch hebben begrepen, dat de beweegreden van den Lord eene andere was, dan welke Newcastle nu hetzelfde deed goedvinden. De laatste had, misschien wel wat goedgeloovig, een gunstigen afloop van de onderhandeling niet onmogelijk geacht en juist dáárom willen wachten; Chesterfield had dat goede geloof nooit bezeten en was, hoe afkeerig ook van verderen oorlog, daarom voor de onmiddellijke indienstneming geweest. Newcastle nu was niet minder goedgeloovig geworden, maar minder vredelievend in bedoelingen. Bentinck's verzekeringen hadden zijn

vertrouwen in het stadhouderlijk bestuur versterkt en ontlokten hem de verklaring, dat voortaan samenwerking in den ruimsten zin van het woord zou moeten bestaan. Dat stelde Bentinck gerust. „Uwe Hoogheid behoeft voor geene onderhandeling buiten ons om, noch voor een' schijnvrede [1]) beducht te zijn, en kunt alle vrees of onzekerheid op dat punt gerust laten varen", verzekerde hij den Prins [2]), vertrouwende op den overgrooten invloed van den Hertog. Diens stemming en die des Konings golden hem het meest. Daarom waren ook de bezoeken, die hij aan de andere ministers bracht, niet veel meer dan beleefdheidsvisites, vooral bij Chesterfield, die zelfs het spreken over zaken vermeed. De ontvangst echter, die hem bij den Koning ten deel viel, beloofde veel goeds. George II toonde de grootste begeerte om in alles met den Prins van Oranje samen te werken en verklaarde, dat Lord Sandwich naar het leger ging om te hooren, wat van de zijde van Frankrijk zou worden voorgesteld, doch volstrekt niet om iets te besluiten; dat de instructies van dien gezant van dien aard waren, dat zij de zaken zeker niet veel vooruit zouden brengen, maar dat men de voorstellen van Frankrijk toch niet rondweg had kunnen afslaan. Deze toch waren nu blijkbaar met eenigen ernst gedaan, niet door „émissaires" als den generaal des Brosses [3]), en men diende ze dus wel aan te hooren, vooral daar het Parlement, hetwelk men noodig had om geld te kunnen krijgen, ontzien moest

1) „Paix fourrée".

2) Corresp. Kon. H. A.

3) Eene geestigheid (?) van den Koning. De generaal Des Drosses was iemand, die den Prins, na diens verheffing, officieus vredesvoorstellen was komen doen; vgl. den boven (op bl. 61, aant. 3) aangehaalden brief van den Prins aan Chesterfield, d° 12 Juli.

worden; het verwerpen zou daar een slechten indruk hebben gemaakt [1]).

Zulke verklaringen waren wel in staat, om aan de reeds duidelijke verzekeringen van den Hertog van Newcastle nog kracht bij te zetten. Diens gezindheid om, op Bentinck's aansporing, met de indienstneming der Russen niet te wachten op het antwoord van Maurits van Saksen, leidde reeds in eene tweede conferentie, op den 24en Augustus, tot het besluit om maatregelen daartoe te nemen. Dienzelfden avond nog werden aan Lord Hyndford bevelen toegezonden, om met het Russische hof in onderhandeling te treden. „De Prins", verwachtte men, „zou de Staten weten te bewegen eene dergelijke opdracht te zenden aan hun resident De Swart" [2]).

De conferentie van den 24en leverde nog een besluit op. Met het oog op den benarden toestand van het belegerde Bergen op Zoom, blijkende uit eene memorie van den generaal Cronström, zouden de ministers aan den Koning voorstellen om, zoo mogelijk, maatregelen tot redding van die stad te doen nemen. Zij wenschten niet positieve bevelen aan den Hertog van Cumberland te zenden, maar hem in bedenking te geven, of de positie der legers niet toeliet met de groote armee naar Bergen op Zoom af te zakken, ten einde de stad te hulp te komen. Den volgenden dag reeds werd in dien geest aan Cumberland geschreven [3]).

1) Corresp. Kon. H. A.

2) Zie in de bijlagen het extract uit de missive aan Hyndford. — Corresp. Kon. H. A.

3) Vgl. de correspondentie op het Kon. H. A., en den brief van Newcastle aan Sandwich, Newcastle House, Aug. 14 (25 Aug., N. S.), 1747, Add. Mss., 32809 (Brit. Mus.): „I hope the Prince of Orange will be perfectly satisfied with the minute, sent to the Duke, relating to the immediate danger, that threatens the Republic".

Hoewel Bentinck op de zaak had aangedrongen, verwachtte hij er toch niet veel gevolgen van. De Prins had hem reeds doen weten, dat Cumberland zeer weinig lust toonde in de onderneming, waarover ook hij hem reeds, volgens Cronström's begeerte, geraadpleegd had[1]).

Had Bentinck gedurende de eerste week van zijn verblijf te Londen dus reeds tamelijk veel verkregen, moeilijkheden waren hem ook niet geheel bespaard gebleven. Wantrouwen in de kracht en de hulpmiddelen der Republiek bleef nog altijd bestaan. Het werd aangewakkerd door Chesterfield, die o. a. weigerde te gelooven, dat de tweepercents belasting er ooit door zou komen. Bentinck kon daar zijn vertrouwen in het slagen van het plan tegenover stellen, hetgeen door de uitkomst bevestigd is. Hij zelf droeg er trouwens het zijne toe bij om te zorgen, dat de zaak niet op de lange baan geraakte. „Il faut beaucoup de fermeté et de vigueur, point de tempéraments ni de conciliatoires" [2]), schreef hij aan den Prins. Deze had zulke aansporingen noodig, want het was niet geheel zonder grond, dat de Engelsche ministers zich bij zijn ijverigen aanhanger beklaagden over zijne „modération excessive dans de certaines occasions". Het viel den laatste zeer moeilijk daarop te antwoorden; stoutweg ontkennen ging niet, toestemmen werd

1) Vgl. den brief van den Prins aan Bentinck (origineel), La Haye, ce 18 d'Août, 1747. Egert. Mss. 1734 Brit. Mus.): „Le général Cronström, qui est toujours de la meilleure volonté du monde, paroit être absolument d'opinion, que ce n'est qu'extérieurement et par l'armée entière, que la place peut être sauvée; j'ai pressé le Duc là-dessus et j'attends réponce, mais, a vue de païs [?] je ne m'apperçois que trop que je n'obtiendrai pas mon but; la conservation de Maestrigt n'a pas seulement pour objet combiné de couvrir Luxemburg par l'armée, qui protège la première de ces places, mais on craint que, l'armée s'éloignant, l'élect: de H[anovre] seroit exposé...."

2) Corresp. Kon. H. A. Vgl., zooals ook voor al het hier behandelde, Jorissen, *Lord Chesterfield*, bl. 191, vv.

door eene verstandige politiek verboden. „Jai pris le parti de V. A. S^e très vivement et très chaudement, quoique je ne sois pas tout à fait convaincu, que V. A. S^e aie la raison, ni la bonne politique, de son côté", klonk zijne openhartige vermaning. „Ik heb gezegd, dat gematigdheid de geest is der natie, dat gij geen geweld wilt gebruiken, uwe macht niet in al hare uitgestrektheid wilt aanwenden, enz. Maar zulke redeneeringen helpen slechts voor korten tijd. Het publiek gaat verder: het maakt overwegingen over het feit, dat sommige personen op hunne plaatsen gehandhaafd blijven [1]). Waarlijk, wilt gij uwe eigene waardigheid ophouden en die van den post, welken gij bekleedt, dan zult gij stappen moeten doen in strijd met uwe zachtmoedigheid, die, met name door Chesterfield, als zwakheid wordt uitgelegd" [2]). Bentinck was toen nog van meening, dat hij in staat zou zijn den Prins in die richting te leiden en daardoor de Republiek te doen nakomen, wat hij uit haren naam beloofde. Zijn optimisme [3]) bedroog hem, en bestemde hem op noodlottige wijze tot dengene, op wien later alle verwijten zouden nederkomen over niet nagekomen beloften en verzaakte plichten.

Maar dat alles lag nog in de toekomst. Voor het

1) Weder eene toespeling op den Raadpensionaris en zijn' aanhang.

2) Corresp., Kon. H. A.. Wees Bentinck den Prins op zijn gebrek aan voortvarendheid, hij aarzelde aan den anderen kant niet, diens aandacht te vestigen op de fout, die er tegenover stond, en waarin de Prins licht verviel: het gebruiken van te groote woorden en het voeren van een te hoogen toon. Zoo schreef hij hem bijv.: „Il faut aussi que je vous avertisse, Monseigneur, que vos expressions doivent être extrêmement mesurées."

3) Dat optimisme had hem in geen geval mogen verleiden, om te spreken van „un bruit malicieusement inventé", toen het gerucht in Engeland liep, dat de Prins „s'étoit embrouillé" met den Hertog van Cumberland (Corresp. Kon. H. A.); de uitdrukking mocht wat sterk gekleurd zijn, zij bevatte toch te veel erkende waarheid.

oogenblik kon Bentinck dankbaar zijn, hoewel niet voldaan. Nu tot absolute samenwerking besloten was, wilde hij ook nauwkeurig weten „op welke voorwaarden Engeland desnoods vrede zou willen sluiten op eene wijze, die te rijmen zou zijn met de veiligheid van Groot-Brittanje en de Republiek, en met de verplichtingen tegenover hunne gemeenschappelijke Bondgenooten. Daar echter het voortzetten van den oorlog zeer goed noodig zou kunnen blijken, zou hij ook gaarne op de hoogte worden gesteld omtrent 's Konings ideeën over de oorlogstoebereidselen. Het was toch van het grootste belang, dat men het nu reeds, of tenminste zoo spoedig mogelijk, eens werd over de maatregelen voor eene mogelijk nog volgende campagne. De Republiek was bereid hare uiterste krachten in te spannen, niet alleen uit eigenbelang, maar ook omdat zij zich beschouwde als de barrière van Groot-Brittanje" [1]. Newcastle riet hem aan, opdat misverstand zooveel mogelijk mocht worden vermeden, op schrift te stellen, wat hij te vragen had [2]. Bentinck volgde dien raad op, ook daar hij van verscheiden verzekeringen, hem door den Koning en Newcastle in particuliere gesprekken gegeven, eene officieele bevestiging wenschte, en legde in eene conferentie, die den 30^{en} Augustus in Newcastle House gehouden werd, eene memorie [3] over, waarin hij de begeerde inlichtingen vroeg. Men beloofde hem, haar den Koning te zullen toonen. Geen der heeren wist, dat zij daarmede een overtollig werk deden, want dat de

1) Zie de beneden (in aant. 3 op deze bladzijde) aangehaalde memorie van Bentinck.

2) Vgl. in bijlage XVI den brief van Newcastle aan Sandwich, d^{o} 7 Sept., 1747. — Add. Mss., 32809, Brit. Mus.

3) Te vinden bij Beer, *Holland*, S. 99, f.

opsteller, alvorens hij hun het stuk aanbood, 's Konings oordeel erover reeds gevraagd had. Deze had in eene particuliere audientie, hem door Bentinck verzocht, gezegd, dat hij er niets op aan had te merken, en daarop verzekerd, dat hun bijzonder onderhoud volkomen geheim zou blijven. Vertrouwend op dien steun rekende Bentinck op een gunstiger antwoord, dan hem den 5^{en} September gegeven werd. De ministers konden in hunne uitlatingen, al hadden zij gewild, niet zoo ver gaan als de Koning in zijne gedachten, maar bovendien had zich de invloed van Chesterfield nog sterk doen gevoelen. In eene bijeenkomst van Newcastle, Chesterfield, Pelham, den Kanselier en den Hertog van Bedford, den 1^{en} September gehouden, waren over het antwoord, op Bentinck's memorie te geven, heel wat woorden gewisseld. Chesterfield meende, dat de toon welwillend, maar de inhoud vaag zijn moest. Pelham was van oordeel, dat de verzekering kon gegeven worden, dat Engeland zijn uiterste best doen zou, ingeval de negotiatie mocht mislukken, maar dat men niets moest specificeeren, een denkbeeld, waarmede Hardwicke zich in hoofdzaak vereenigde. Newcastle was het met allen oneens; hij had reeds een ontwerp voor een antwoord opgemaakt, dat hij met alle overtuiging verdedigde, zonder echter zijn doel te bereiken. Chesterfield zou een ander opstellen, voornamelijk volgens Pelham's opvattingen. Geen wonder dat Bentinck, toen het hem werd overgereikt, weinig tevredenheid toonde. „Het bevatte", zeide hij, „hoofdzakelijk algemeene verzekeringen, en zou den Prins en diens staatslieden geen voldoening kunnen geven". Chesterfield meende, dat in de algemeene verzekering de bijzonderheden lagen opgesloten,

waarop Bentinck opmerkte, dat, wanneer dat werkelijk de bedoeling was, er ook geen bezwaar kon bestaan ze te noemen. Hij zou een tweede stuk opstellen en daarin zijne opmerkingen formuleeren. „Was mijn plan maar gevolgd", zuchtte Newcastle, „dan ware dit alles vermeden" [1]). Volgens de te maken overeenkomsten, daarin aangegeven, zouden Engeland, Oostenrijk en de Republiek in de Nederlanden ongeveer evenveel manschappen op de been brengen, als zij het vorige jaar hadden moeten doen, d. w. z. ongeveer 140000 man, zoodat men, wanneer ook de onderhandeling in St Petersburg slaagde, op een aantal van circa 170000 zou kunnen rekenen [2]).

Bentinck zette zich dus aan het opstellen van eene tweede memorie. „Gij zult het met mij eens zijn", schreef hij aan den Prins, „dat het vragen van inlichtingen hoogst noodzakelijk is omtrent een stuk, dat zoo verward en weinig methodisch is, als het antwoord van Chesterfield, die het er op schijnt te hebben toegelegd, mij met niets zeggende fraaie woorden om den tuin te leiden. Ik behoef mij niet naar huis te laten zenden met een geschrift, waarvan ik den zin niet vat" [3]). Overigens sloeg hij met zijne tweede memorie denzelfden weg in, als hij met de vorige gedaan had: alvorens haar aan het oordeel der ministers te onderwerpen, vergewiste hij zich van 's Konings instemming met den inhoud, die hem volkomen gewerd. Het werd 11 September, voor hij gelegenheid vond om het

1) Vgl. den boven (bl. 78, aant. 2) aangehaalden brief van Newcastle, d° 7 Sept. Het stuk is afgedrukt bij Beer, *Holland*, S. 102, ff..

2) Vgl. in bijlage XVII: Draft of an answer to two points of Mons Bentinck's memorial, d° 1 Sept., 1747. — Add. Mss., 32800, Brit. Mus.

3) Corresp., Kon. H. A.

geschrift in eene vergadering der ministers ter tafel te brengen. De eerste vraag, die erin gedaan werd, was, of onder „communication intime", een' term door Chesterfield in zijn antwoord gebezigd, verstaan moest worden, wat de Prins van Oranje begeerde, nl. dat er niets zou geschieden dan „de concert" tusschen Zijne Majesteit en de Republiek. Wat de samenwerking met de Bondgenooten in de onderhandeling met Frankrijk betrof: in Holland was men van oordeel, dat, wanneer eenmaal het „concert" tusschen Zijne Majesteit en de Republiek was vastgesteld, de Bondgenooten moesten gehoord worden, voor men eenig voorstel aan Frankrijk deed, opdat men op die wijze als uit één mond spreken zou. Engeland zou anders meer als bemiddelaar optreden, en dat was tegen de opvatting, die bij den Prins van Oranje op den voorgrond stond. Ten slotte vroeg Bentinck, welke uitlegging hij in Holland moest geven van de verklaring, in Chesterfield's antwoord vervat, dat, wanneer de onderhandeling tot niets mocht leiden, Zijne Majesteit alles zou doen voor de gemeene zaak. „Wat moest hij dan zeggen om te bewijzen, dat Engeland zich dan evenzeer zou inspannen als de Republiek?"

Opnieuw kwamen de verschillende inzichten der ministers bij de beraadslagingen over het te geven antwoord scherp tegenover elkander te staan, zoodat de samenstelling ervan met allerlei moeilijkheden gepaard ging. Deze werden misschien nog wel vergroot door den eenigszins hoogen toon, door Bentinck in zijne tweede memorie aangeslagen. Newcastle zeide hem dan ook, dat hij verstandiger gedaan had enkele uitdrukkingen, die toch overbodig waren, weg te laten, en zich te bepalen tot het vragen van uitlegging

omtrent de „communication intime" en de maatregelen voor den oorlog [1]). Maar het was in den staatsman Bentinck eene fout, dat het hart hem te dikwijls op de tong — of in de pen — lag.

Den 15^en^ 's avonds ontving hij het stuk, dat met zoo veel moeite ineen was gezet. Aan de eerste, vrij droge, redactie van Chesterfield was door Newcastle het een en ander toegevoegd, terwijl daarna de Koning nog weder eene wijziging had aangebracht [2]). Eene goede tijding, juist in die dagen uit Holland gekomen, droeg er ongetwijfeld toe bij om Chesterfield's invloed meer op den achtergrond te dringen, dan mogelijk was in den tijd, toen over de beantwoording der eerste memorie beraadslaagd werd. De aanneming toch van de tweepercents belasting in Holland [3]), de zoogenaamde milde gift, scheen hen in het gelijk te stellen, die aan Chesterfield's al te pessimistische beschouwingen omtrent de Republiek niet veel vertrouwen hadden willen schenken. Geen wonder dat Bentinck er met trots op wees, dat zijne voorspellingen bewaarheid waren geworden.

Toch was hij over de verkregen inlichtingen niet in alle opzichten voldaan. Op zijne eerste vraag kreeg hij het min of meer vage, maar toch voldoende antwoord, dat „communication intime" niet te ruim kon worden opgevat. Bentinck had die verzekering aan Newcastle te danken [4]). Op het punt van de overeenstemming,

1) Vgl. in bijlage XVIII het fragment van een' brief van Newcastle aan Sandwich, d^o^. 15 Sept., 1747. — Add. Mss., 32809, Brit. Mus.

2) Vgl. den in de vorige noot aangehaalden brief van Newcastle, d^o^. 15 Sept., en de correspondentie op het Kon. H. A.

3) Den 7^en^ September sloot Amsterdam, dat zich het langst verzet had, zich bij de andere leden aan.

4) Vgl. Newcastle's brief van 15 Sept. Op den avond, dat Bentinck zijne

met de Bondgenooten tegenover Frankrijk te onderhouden, werd hij niet veel wijzer: „Sandwich zou van alles, waarover gehandeld mocht worden, geregeld kennis geven; nadere verklaring op dat punt was niet noodig! De gezant ging bovendien alleen om te hooren, en dan in algemeene termen te antwoorden in den geest zijner instructie, den Prins bekend. Wat de maatregelen voor eene volgende campagne betrof, de Koning wilde zich, nu het met nadruk gevraagd werd, wel uitlaten over zijne ideeën daaromtrent: Zijne Majesteit zou hetzelfde doen als het vorige jaar, en bovendien, zooals reeds beloofd was, de 30 000 Russen, samen met de Republiek, in dienst nemen. Zelfs werd er over gedacht, zich desnoods nog andere troepen, bijv. Denen, te verschaffen. Maar dan moest de Republiek ook oorlog verklaren!" Dit laatste antwoord was zeker het duidelijkste, eigenlijk het eenige dat bepaald afdoende mocht heeten. Het was weder Newcastle's werk. Maar voor de bezwarende conditie zal Bentinck hem slechts weinig dankbaar geweest zijn. Dat was nu juist het teedere punt, dat liever vermeden had moeten worden. De Staten-Generaal zouden er zeker nooit toe te bewegen zijn. Het schijnt dat ook Bentinck daarvan zóó overtuigd was, dat hij er bij den Prins niet eens op aandrong, stappen in die richting te doen. Of was voor dezen misschien een betoog bestemd, waarin de groote wenschelijkheid van oorlogsverklaring uiteen wordt gezet? [1]) In allen gevalle schijnt het niet te zijn

tweede memorie aanbood, was blijkbaar tusschen hem en Chesterfield al oneenigheid over die quaestie ontstaan; vgl. in bijlage XIX een briefje van Bentinck aan Newcastle, d^o^. 12 Sept., 1747. — Add. Mss., 32809, Brit. Mus.

1) Dan heeft het toch niet veel kunnen uitwerken, want, naar enkele uitdrukkingen te oordeelen, schijnt het tot den tijd vóór 's Prinsen verheffing te moeten worden gebracht. Het is mij bekend uit eene onvoltooide minuut. — Egerton Mss., 1733, Brit. Mus. — Zie bijlage XX.

herhaald, en wij kunnen daarom des te dankbaarder zijn, dat ons dit stuk, hoe fragmentarisch ook, bewaard is gebleven, om ons Bentinck's denkbeelden omtrent de verplichting der Republiek te dien opzichte te doen kennen.

Het laatste woord was nu gesproken, en de gezant kon huiswaarts keeren met het bewustzijn, bereikt te hebben al wat te verkrijgen was. Hij bleef echter nog, om de berichten af te wachten aangaande Sandwich's onderhandeling met den Markies de Puysieux, den gemachtigde van Lodewijk XV. Maurits van Saksen had Luik als de geschiktste plaats van bijeenkomst genoemd [1]). Het was daar dan ook, dat Sandwich [2]) den 11^en^ September Puysieux ontmoette. Dat hun onderhoud weinig vruchtbaar was, ligt voor de hand. De instructies [3]) van den Engelschman waren niet zeer toeschietelijk en hij zelf was dat evenmin; bovendien bleek gedurende het gesprek meer en meer, dat van Fransche zijde het stuk, door Maurits van Saksen den 5^en^ Augustus aan Ligonier gezonden [4]), als een soort van ultimatum werd opgevat. Frankrijk scheen minder dan ooit geneigd „to drop Spain" en wilde al het zijne er toe bijdragen, om aan Don Philips een „establishment" te verschaffen. Van zijn' kant gaf Sandwich te kennen, dat Engelands Koning er vast op rekende, dat Frankrijk zijne verplichtingen met betrekking tot den Pretendent ook tot diens nakomelingschap zou uitstrekken, een eisch, die door

1) Copie van een brief van Maurits van Saksen aan Ligonier, Tongres, Sept. 2^ae^, N. S., 1747. — Add. Mss., 32809, Brit. Mus.

2) Hij was in de eerste dagen van September uit Den Haag vertrokken.

3) Vgl. Beer, *Holland*, S. 114, ff..

4) Zie bl. 66.

Puysieux „bien fort et bien humiliant pour le Roi" gevonden werd. De Fransche gemachtigde zeide ook, dat Frankrijk er niets tegen had om afstand te doen van Cap Breton met Louisbourg, maar dat het dan zoo vrij zou zijn om veroveringen in de Nederlanden te behouden, die Engeland niet zoo gemakkelijk zou kunnen herwinnen zonder langdurige voortzetting van den oorlog. In het kort, bij geen der punten, die ter sprake kwamen, ook bij de minder belangrijke niet, was eenige toegevendheid te bespeuren. Alleen werd men het er over eens, dat Aken tot het houden van verdere vredesonderhandelingen de meest geschikte plaats was[1]).

Hoe dacht Sandwich over den gang van zaken? In een officiëelen brief aan Chesterfield [2]) sprak hij eenige teleurstelling uit over het feit, dat voorstellen „so open and fair" geen enkele concessie van de andere zijde hadden uitgelokt. Maar tegenover Newcastle liet hij zich geheel anders uit: „het had niet beter kunnen loopen; de onderhandeling had geen gunstiger wending kunnen nemen" [3]). Het doel was bereikt: de Fransche diplomatie had bij het middel, door haar zoo dikwijls met succes toegepast, ditmaal geen baat gevonden. In plaats van door afzonderlijke onderhandeling, zoozeer in strijd met de beginselen door de Engelsche staatslieden gehuldigd, moest nu op een congres, waar alle Geallieerden vertegenwoordigd zouden zijn, de vrede, zoo mogelijk,

1) Sandwich gaf van het gesprek een officieel verslag in een' brief aan Chesterfield, Headquarters at Richel, Sept. 11, N. S., 1747; opgenomen, (doch zonder het slot) door Beer, *Holland*, S. 117, ff..

2) Head Quarters at Richel, d^o^. 14 Sept., 1747. — Add. Mss., 32809, Brit. Mus. — Zie bijlage XXI.

3) From the camp at Richelle, d^o^. Sept. 15. — Add. Mss., 32809, Brit. Mus. — Zie bijlage XXII.

bewerkt worden. Sandwich kreeg in last, om den Prins van Oranje en den anderen Bondgenooten de opening van zulk een congres te Aken voor te stellen. Zoo zou men door algemeene samenwerking een' vrede kunnen verkrijgen, die, zeide Chesterfield in zijne officiëele missive, door den Koning des te meer begeerd werd, nu uit Hólland zulke ontmoedigende berichten gekomen waren [1]).

Die berichten, door Charles Bentinck overgebracht, betroffen de overgave van Bergen-op-Zoom op 16 September. De stad, slecht bewaakt, was door storm genomen; het garnizoen had, niet zonder zware verliezen, al vechtende weten te ontkomen. De Staten vroegen nu, daar groot gevaar voor Zeeland en Holland dreigde, een „prompt et efficace secours" [2]). Het feit zelf is bekend genoeg, maar het zal nuttig zijn in één opzicht aan de treurige gebeurtenis en wat ermede in verband staat eenige bijzondere aandacht te schenken. Aan Bentinck is verweten [3]), dat hij, voordat de stad over was, er in Engeland hoog van zou hebben opgegeven, dat zij het best kon uithouden. „Men behoefde er niet ongerust over te zijn", had hij nadrukkelijk verzekerd, ofschoon Cronström zelf gezegd had, dat zij niet te houden was. De beschuldiging

1) Vgl. Copy of a letter from the Earl of Chesterfield to the Earl of Sandwich, Whitehall, d° 22 Sept., 1747. — Add. Mss. 32810, Brit. Mus. — Zie bijlage XXIII.

2) In hoeverre zou het verhaal van Willem Bentinck's verontwaardiging daarover, door Chesterfield in een' brief aan Dayrolles (October 2. O. S., 1747, *Letters*, vol. II, p. 837, ff.) gedaan, waarheid bevatten? Bentinck zou het den gezant Hop ten hoogste kwalijk hebben genomen, dat hij, volgens bevel der Staten-Generaal, die aanvraag om hulp gedaan had, en zelfs beweerd hebben dat die „prompte" hulp voor het volgend jaar bedoeld was. Het klinkt zeer vreemd en elders wordt er niets van gevonden. Dat Bentinck Hop niet lijden mocht, is wel zeker.

3) Door Jorissen, *Lord Chesterfield*, bl. 192, v v..

berust echter op zeer losse gronden. Eene zinsnede in een' brief van Bentinck aan den Prins [1]) is door Prof. Jorissen, naar het mij voorkomt, verkeerd begrepen. De Graaf schreef niets anders dan dat hij Pelham omtrent de gevolgen van de mogelijke inneming had gerustgesteld, niet dat hij die geruststelling omtrent de onneembaarheid der stad had gegeven. Trouwens, Pelham schreef hetzelfde in die dagen aan Walpole [2]) als vervolg op de mededeeling „They do not expect [3]) to keep Bergen-op-Zoom". Dát was het dus hetwelk Bentinck, hoewel, het is waar, van groote woorden niet afkeerig, gezegd had. Hoe kon Pelham anders ook dezen indruk van het gesprek hebben overgehouden: „Zij verwachten niet de stad te zullen behouden"? Wij behoeven ons nu niet van de wijs te laten brengen door Chesterfield's spottende opmerking [4]), dat „volgens Bentinck Bergen-op-Zoom door wijze en onfeilbare maatregelen onneembaar was gemaakt". Wij hebben reeds gelegenheid gehad te zien, dat de geestige briefschrijver, vooral wanneer het den Prins van Oranje en diens dienaren gold, wel eens meer door zijne herinnering misleid werd. Bentinck wist trouwens wel beter, want de Prins had hem naar aanleiding van het plan om Cumberland tot ontzet te doen oprukken, van den toestand volkomen op de hoogte gesteld. Juist op grond van dien toestand had hij aan George II gevraagd zijn' invloed bij Cumberland aan te wenden [5]).

1) Van den 25^{en} Augustus. — Corresp., Kon. H. A.

2) In een brief van den 25^{en} Augustus, opgenomen bij Coxe, *Pelham Administration*, vol. I, p. 371. Het vreemdste van het geval is nog, dat Jorissen dezen brief een oogenblik later zelf aanhaalt en hem dus blijkbaar gelezen heeft.

3) Ik spatieer.

4) In een' brief aan Dayrolles; vgl. Jorissen, *Lord Chesterfield*, bl. 199.

5) Zie boven, bl. 75.

De aangehaalde woorden van Chesterfield als absoluut vertrouwbaar aannemende, komt men dus noodwendig tot eene ongerijmdheid. Eerder zou men zich dan ook gedrongen kunnen gevoelen het inzicht van den Prins te prijzen, die den 29^en^ Augustus in de Staten van Holland, op grond van een' brief van generaal Burmania, mededeelde, dat Bergen-op-Zoom het waarschijnlijk nog veertien dagen of drie weken zou kunnen uithouden [1]). Het was eene voorspelling, die bijna op den dag af uitkwam.

Charles Bentinck had niet alleen in last de treurmare over te brengen, maar moest tevens verzekeren, dat de goede geest er in Holland volstrekt niet onder geleden had, dat men integendeel niet minder tot het nemen van de krachtigste maatregelen geneigd was [2]). Zijn broeder bleef in het geven van geruststellende verklaringen niet achter. „Vous pouvez hardiment assurer que, quoique cette nouvelle aie [3]) fait une peine infinie, le gouvernement n'a pas molli", had Willem IV hem trouwens doen weten [4]). Maar het was het laatste, dat hij in Londen te doen had: zijn gezantschap was afgeloopen. Ongeveer den 20^en^ September ging hij met Charles naar Holland scheep.

Zijne zending was niet vergeefsch geweest; met voldoening kon hij terugzien op hetgeen zij had uitgewerkt. Wat de hoofdzaak betrof, te verhinderen, dat op de afzonderlijke negociatie, door Ligonier begonnen, zou worden ingegaan, was het doel volkomen bereikt.

1) Missive van Gedeputeerden ter dagvaart, d^o^. 29 Augustus. — Gemeente-Archief te Amsterdam.

2) Uit eene missive der Gedeputeerden ter dagvaart (op het Gemeente-Archief te Amsterdam), d^o^ 20 Sept., blijkt, dat deze stemming in de Staten van dat gewest werkelijk heerschte, en niet alleen bij den Prins was te vinden.

3) Aldus.

4) Corresp., Kon. H. A.

Evenzeer was dit het geval met 's Prinsen voorstel omtrent de indienstneming van het Russische hulpcorps. Het was nog slechts zaak, de Staten-Generaal te bewegen tot het zenden van volmacht dienaangaande aan De Swart. Het bericht van het sluiten der overeenkomst zou men dan waarschijnlijk spoedig uit St^t^-Petersburg mogen verwachten. Wat ontbrak in de antwoorden, die Bentinck op zijne memoriën ontvangen had, was door de verzekeringen, hem door den Koning en door Newcastle officieus gegeven, tot op zekere hoogte vergoed. Ten aanzien van maatregelen, zoowel in geval van oorlog, als van vrede te nemen, was de volkomen samenwerking nadrukkelijk verzekerd. Chesterfield's aanzien was belangrijk gedaald. Als Staatssecretaris van het Noorden had deze de officiëele correspondentie met Ligonier en Maurits van Saksen, en later die met Sandwich, natuurlijk in handen gehad. Maar de Koning had er niet tegen opgezien, zich geheel buiten hem om met den maarschalk in verbinding te stellen, wanneer de gelegenheid daartoe zich voordeed. Zoo maakte hij bijv. gebruik van een bezoek, dat de Saksische gezant te Londen, Graaf Flemming, die naar het vasteland was overgestoken, in het Fransche legerkamp aflegde. Flemming, met den Koning en Newcastle zeer vertrouwd, had van dezen vóór zijn vertrek in opdracht gekregen om zich, quasi uit eigen initiatief en geheel als privaat persoon sprekende, op de hoogte te stellen van enkele punten, waaromtrent men nog eenige zekerheid begeerde, o. a. de ware gezindheid van den Franschen Koning voor den vrede en de persoonlijke gevoelens van Maurits van Saksen [1]).

1) Vgl. in de correspondentie op het Kon. H. A. de „Points sur lesquels on souhaite que le Comte Fleming se puisse éclaircir", en verder de correspondentie van Bentinck en tusschen Newcastle en Sandwich, passim.

Waar zulk eene handeling van den Koning, behalve met Newcastle, ook in overleg met Bentinck en den Prins van Oranje plaats had, was dit, wanneer zij Chesterfield ter oore kwam, wel in staat hem te doen gevoelen, dat hij als overbodig, zoo niet lastig, beschouwd werd. In Engeland waren er genoeg, die een dergelijk optreden laakten en erbij wisten te voegen, dat de willekeur der regeerders in de Republiek niet minder groot was. Zij vonden steun bij Hop, die tegenover Bentinck eene dergelijke plaats innam als Chesterfield tegenover Newcastle, en, naar men zeide, in het openbaar te kennen gaf, dat de Prins een' klap van den molen beet had, zijne ministers koos en hun instructies gaf geheel buiten toestemming der Republiek om, wat niet binnen zijne bevoegdheid lag, enz. Maar hoe ook vele tegenstanders over den staat van zaken dachten, hoe ook het oordeel van den geschiedschrijver moge zijn over de politiek, in die dagen door George II en Newcastle gevolgd, voor Bentinck was het ongetwijfeld een triomf, er belangrijk toe te hebben bijgedragen, dat Chesterfield feitelijk terzijde was geschoven, en de denkbeelden de overhand hadden verkregen van hen, in wie de Nieuwe Bondgenooten over zee de ware vrienden meenden te moeten zien [1]).

1) Terecht komt JORISSEN, *Lord Chesterfield*, bl. 254, noot 321, er tegen op, dat BEER, *Holland*, S. 86, schrijft: „Die Mission Bentinck's war gescheitert". Te onrechte echter, m. i., voegt hij erbij: „Dit oordeel is volkomen te begrijpen, omdat Beer niet de moeite heeft genomen zich van den politieken toestand in Engeland op de hoogte te stellen. De worsteling tusschen Chesterfield en Newcastle kende hij niet", enz. Beer kende haar wel (Vgl. *Holland*, S. 83, ff.) en juist daarom is zijn oordeel onbegrijpelijk.

HOOFDSTUK IV.

VERWACHTING EN TELEURSTELLING.

De taak, die den Bondgenooten in den winter van 1747—1748 wachtte, was voort te bouwen op de grondslagen, welke te Londen waren gelegd. De plannen, daar gemaakt, wachtten slechts op verdere regeling. De overeenkomst omtrent het Russische hulpcorps moest worden gesloten, terwijl men ook in andere opzichten zich voor de aanstaande campagne diende voor te bereiden en met het oog daarop, evenals het vorige jaar, eene conventie tusschen Engeland, Oostenrijk en de Republiek tot stand te brengen. Maar tegelijkertijd zou men met niet minder ernst een plan van vrede uitwerken en maatregelen treffen om het congres te Aken volgens afspraak bijeen te doen komen.

Het eerste, dat te doen stond, was de onderhandeling met Rusland tot een goed einde te brengen. De Staten-Generaal namen den 25^{en} October het besluit om aan De Swart volmacht te zenden tot onderhandelen en teekenen [1]). De resident, bij deze gelegenheid benoemd tot „Extraordinaris Envoyé en Minister Plenipotentiaris" [2]), kon weldra naar Den Haag schrijven, dat zijne pogingen waarschijnlijk met succes zouden worden bekroond. De provincie Holland legde daarop een ongewonen ijver aan den dag, en machtigde, daar het bericht van sluiting elken dag uit St-Petersburg ontvangen kon

1) Secr. Res., d°. 25 October, 1747.

2) Resol. Stat.-Gen., d° 26 Oct., 1747.

worden, hare gedeputeerden ter Generaliteit om het tractaat te ratificeeren, zoodra het inkwam, zonder verdere ruggespraak met Haar Edelgrootmogenden [1]). De goede tijding liet niet lang op zich wachten; De Swart kon den 12^en^ December melden, dat den vorigen dag door hem en Hyndford het verdrag namens hunne regeeringen geteekend was [2]). Zoo ontvingen de Zeemogendheden eene versterking van 30000 man geoefende troepen [3]), waarvan het eerste gedeelte in den aanvang van 1748 zich op marsch zou begeven naar den Rijn. Als subsidie zou worden betaald 300000 pond sterling, gelijkelijk door beide mogendheden te dragen [4]). Bovendien zou de Czarin 150000 rijksdaalders ontvangen voor het onderhoud der manschappen op hun' marsch tot aan de grenzen van Opper-Silezië. Door de meeste schrijvers is dit verdrag van den

1) Secr. Resol. Holl., d° 23 Dec., 1747.

2) Vgl. Secr. Resol. Stat.-Gen., d° 28 Dec., 1747.

3) En goed gevoede! De soldaten en onderofficieren zouden, zoo was gecon ditioneerd, dagelijks ontvangen: per man 2 pond roggebrood, 1 pond vleesch (of visch op vastendagen), 1/4 pond gort, benevens 2 pond zout per maand. — De gewone troepen in dienst der Republiek moesten hun maal doen met brood en kaas; alleen de Zwitsers kregen vleesch. Vgl. Willem Bentinck's *Hist. en staatk. aant.* (Univ. Bibl. te Leiden).

4) Vreemd is het, dat de opgaven omtrent de grootte van het corps zoo verschillen. Wagenaar, dl. XX, bl. 173, spreekt van 37500 (ook in een ander opzicht is zijne mededeeling onjuist, want het bericht kwam niet in Slachtmaand, maar in Wintermaand in Den Haag aan), Arneth, a. w., B. III, S. 357 van 36000, De Jonge, a. w., bl. 137, van 37500, Dr. Wilhelm Oncken, *Das Zeitalter Friedrichs des Groszen*, Berlin, 1881, B. I, S. 438, van 37000, Voltaire *Siècles de Louis XIV et de Louis XV*, Paris, 1815, t. IV, p. 227, van 35000, er bij vermeldende dat wij op 50000 gerekend hadden!? In de door mij geraadpleegde Resolutiën vond ik slechts 30000 opgegeven en ik houd mij daaraan. Rousset, *Recueil historique d'Actes, Négociations, etc.*, Amsterdam, 1752, t. XX, p. 134, nog wel door Wagenaar, dl. XX, bl. 174, aangehaald, spreekt mede van 30000 eveneens Coxe, *Pelh. Adm.*, vol. I, p. 394. Frederik II schreef aan Chambrier, zijn gezant te Parijs (Potsdam, 9 Mars, 1748): „L'on m'assure .... que pour aller au nombre de 37500 hommes, qui doit être exprimé dans le traité, on y a compté les valets de bagage, ouvriers, et tous les noncombattants". Vgl. *Politische Correspondenz* Friedrich's des Groszen, Berlin, 1881. B. VI, S. 53.

11^en^ December geheel en al verward met een ander, reeds in Juni gesloten, waarvan boven [1]) reeds terloops melding is gemaakt. Arneth vervolgt, wanneer hij het sluiten van het zoo juist besproken tractaat vermeld [2]) heeft: „Am 20. Dezember 1747 wurde hierüber in St-Petersburg ein neuer Vertrag zwischen Ruszland und England unterzeichnet, dessen Wichtigkeit hauptsächlich darin besteht, dasz in seinem geheimen Artikel die Truppenhülfe näher bezeichnet wurde, welche Ruszland zu leisten hätte, wenn die Staaten der Kaiserin oder des Königs von England von Seite des Königs von Preuszen entweder unmittelbar oder durch Hülfeleistung an einen ihrer Feinde angegriffen würden" [3]). De mededeeling is onjuist, want dit „nieuwe verdrag" van 20 December heeft betrekking op het reeds in Juni gesloten, waarbij vastgesteld was, dat 30000 man Russische troepen gereed zouden worden gehouden op de grenzen van Lijfland, een corps, dat vooral dienen moest „om de rust in het Noorden te conserveeren" en daarom ook wel het „observatie-corps" genoemd is [4]). De Republiek zou in de kosten ervan een vierde deel bijdragen. In de door Arneth vermelde vernieuwing, waarbij dus op het „observatie-corps" gedoeld wordt, traden ook de Staten-Generaal [5]), na zich reeds den 5^en^ Juli 1747 bij het oorspronkelijke te hebben aangesloten [6]). Ook bij Wagenaar [7]) worden de beide

1) Bl. 69.

2) A. w., B. III, S. 357.

3) A. w. B. III, S. 482, Anm. 1.

4) Vgl. o. a. den brief van Frederik II aan Le Chambrier, Potsdam, 31 Juillet, 1747, in de *Politische Correspondenz* B. V.

5) Secr. Resol., d°. 16 April, 1748. Het bewijs van de onjuistheid van Arneth's bewering vindt men in bijlage XXXIV, waar de Secr. Resol. Holl. v. 4 April 1748 is afgedrukt.

6) Secr. Resol., d°. 5 Juli, 1747.

7) Dl. XX, bl. 158, vlg. en 173, vlg..

tractaten niet duidelijk uit elkander gehouden. Beter is het bij De Jonge [1]), maar deze schrijver begaat eene andere vergissing door het voor te stellen, alsof de Staten-Generaal eerst na de vernieuwing van 9 December (20 December, N. S.) toetraden, terwijl zij dit, gelijk wij zagen, reeds in Juli hadden gedaan.

De opmarsch der 30 000 ondervond veel vertraging, daar de commissarissen, gezonden naar de verschillende Duitsche vorsten, door wier gebied het leger zou moeten trekken, niet overal een gunstig gehoor ontvingen en veel moeilijkheden uit den weg hadden te ruimen. Toen in het einde van April de praeliminairen te Aken werden geteekend, hadden de Russen zich nog niet met de troepen der Geallieerden kunnen vereenigen. Toch had de bedreiging, die in hunne nadering voor Frankrijk gelegen was, er zeker niet weinig toe bijgedragen om de vredelievende neigingen van dat rijk te versterken, en de Zeemogendheden plukten dus wel degelijk vruchten van hun verbond met de Czarin, al waren het ook niet zulke als zij gehoopt hadden.

Maar men was in het najaar van 1747 nog niet gekomen tot het sluiten van praeliminairen. Men ging toen nog om met groote plannen voor een mogelijk aanstaanden veldtocht, en bepaalde zich in het maken van krijgstoerustingen niet tot het voeren van onderhandelingen over de Russische troepen. Het maakte een belangrijk punt van besprekingen uit, hoe groot de contingenten zouden zijn, door de beide mogendheden te leveren. In Engeland werd verwacht, dat de Republiek het hare op 70 000 man zou brengen,

1) A. w., bl. 137.

al zouden ook de Britsche troepen beneden dat cijfer blijven. De Prins echter verklaarde, dat de Staten-Generaal tot zulk eene versterking hunner krijgsmacht niet te bewegen zouden zijn, wanneer de beide Verbondenen in dit opzicht niet gelijken tred hielden. „Zoo was het immers ook in vroegere oorlogen!" Maar die mijn sprong verkeerd. „De Prins van Oranje", schreef Newcastle, „wil zich verbinden, dat de Republiek 70 000 man zal leveren, en staat er op, dat de Koning hetzelfde doen zal. Hij haalt vorige oorlogen als voorbeeld aan om zijn verzoek te schragen. Ik kan voor die pretentie echter niet den minsten grond vinden; in „„Queen Anne's war"" deed de Republiek veel meer" [1]). De Stadhouder bleef evenwel aandringen en Sandwich gaf als zijne meening te kennen, dat men van Engelsche zijde wel eens iets doen mocht, om hem tegemoet te komen, in aanmerking nemende de moeilijkheid die het inhad, om de leden der republikeinsche regeering, aan het oude systeem gewoon, in een ander spoor te brengen. „De Prins had zich eigenlijk reeds tot te veel verplicht door het Russische tractaat" [2]). En in een volgenden brief drong hij er op aan, dat toch, met het oog op het laatste, ook Engeland zijn contingent op 70 000 zou brengen. „De stemming van den Prins hangt er geheel van af, en daarom is het aanbevelenswaardig, hoezeer ook de eisch op zichzelf onredelijk is" [3]). Bentinck sloot zich daar volkomen bij aan. „Je vous

1) Aan Sandwich, Newcastle House, Sept. 25th. (6 Oct. N. S.), 1747. — Add. Mss., 32810, Brit. Mus.

2) Sandwich aan Newcastle, Hague, Oct. 17, N. S. 1747. — Add. Mss., 32810, Brit. Mus.

3) Sandwich aan Newcastle, Hague, Octo. 31, N. S., 1747. — Add. Mss., 32810, Brit. Mus.

supplie, my Lord", schreef hij aan Newcastle, „non seulement comme ministre, mais comme ami, de nous mettre en état d'offrir et de donner 70 000 hommes, en offrant le même nombre de la part de l'Angleterre. Vous ne sauriez croire l'effet, que cela fera ici" [3]). De Staatssecretaris, wijkende voor den drang, beloofde het uiterste in het werk te zullen stellen, om zijne collega's tot eene dergelijke concessie over te halen. Het zou zwaar vallen, maar hij wanhoopte toch niet geheel aan den goeden uitslag.

Er was nog iets, waarover men het niet gemakkelijk eens kon worden: de quaestie of de Wolfenbüttelsche troepen, over welker indienstneming men onderhandelde, door Engeland alleen of wel door de Zeemogendheden gemeenschappelijk betaald zouden worden. Tegen het laatste werden hier talrijke bezwaren geopperd, zoodat de zaak lang slepende bleef, evenals die van het contingent. Maar eindelijk kwam men ongeveer gelijktijdig, zoowel in Den Haag als te Londen, tot het besluit, elkanders eischen in te willigen. Newcastle zette zich den 28^en^ November, van de beslissing in de Republiek nog niets wetende, tot schrijven, om aan Sandwich het heuglijk nieuws te brengen, dat de Engelsche regeering in een contingent van 70 000 man bewilligd had. Nauwelijks was de mededeeling hem uit de pen, toen hij een' brief uit Holland ontving. Men had daar besloten de betaling van de helft der Wolfenbüttelsche troepen op zich te nemen. De Hertog sprak zijne groote ingenomenheid uit met dat besluit, en eindigde daarop zijn schrijven met de verklaring, dat nu natuurlijk het

1) La Haye, ce 3 Nov., 1747. — Add. Mss., 32810, Brit. Mus.

besluit ten opzichte der 70 000 man als niet genomen moest worden beschouwd [1]). De wending, aldus gegeven aan eene zaak, die reeds gewonnen geacht was, verwekte groote bitterheid bij Sandwich, die zich in dezen geheel met de Nederlandsche staatslieden vereenzelvigde. Hadden dezen wat minder toegevendheid getoond in de minst belangrijke der twee quaesties, dan hadden zij in de andere hun' zin gehad; nu ontglipte hun het grootere, juist door hunne bereidwilligheid in het kleinere; eene dergelijke behandeling hadden zij noch verdiend, noch verwacht! „I am now ten times more out of humour", schreef de gezant, „than ever I was in my life; I think this is the first instance, with which I can charge myself with having plaid the part of a marplot ..... I can never think that my saying, that, if this proposal about the Wolfenbuttel troops was complied with, it might „„perhaps go a great way in satisfying the Stadtholder in the point he has so much at heart"" can be construed to mean, that he asked nothing more than this" [2]). Met dat al lieten Newcastle's woorden geen twijfel over: de quaestie was voor goed van de baan.

Het nemen van het besluit, dat zoo verbazend spoedig werd herroepen, was, wij zagen het reeds, niet van harte gegaan. Geen wonder, want het Engelsche ministerie had zoo lang mogelijk eene zeer harde voorwaarde gesteld: oorlogsverklaring van de Republiek aan Frankrijk. Over dat punt was men hier al zeer slecht te spreken.

1) „I beg, you would take no notice of our intention to comply with the 70000 men: that affair is now over, and cannot be resumed". Newcastle aan Sandwich, Newcastle House, Nov 17th (28 Nov., N. S.), 1747. — Add. Mss., 32810, Brit. Mus..

2) Sandwich aan Newcastle, Hague, Dec. 1st, N. S., 1747. — Add. Mss., 32810, Brit. Mus..

Bentinck had dan ook daaromtrent geen hoop durven geven, toen hij te Londen was. Maar er kwam steeds nieuwe aandrang vandaar. Dat er bezwaar tegen bestaan kon, begreep Newcastle niet. „Had Frankrijk het ijs dan niet genoeg gebroken? Of was men soms de partij van den Raadpensionaris ter wille geweest, om deze tot toegevendheid te bewegen ter zake van de erfelijkverklaring van het stadhouderschap?" De Staatssecretaris vreesde het, doch Sandwich stelde hem in dat opzicht gerust. „Maar de Prins verwachtte eenige tegemoetkoming van Engelsche zijde, bijv. in de 70000 man. De dispositie des Stadhouders was tenminste geenszins verkeerd". Sandwich maakte daarvan gebruik en besteedde alle overredingskracht, waarover hij beschikken kon. „As to the declaration of war", zoo schreef hij, „nothing in the world shall be omitted by me to bring it to bear; monsieur Bentinck will cooperate heartily to the same end, and by the next mail we will be able to send you some more immediate information, whether it is practicable or not" [1]. Na verloop van veertien dagen was men werkelijk het doel een eindweegs genaderd. De Staten-Generaal beantwoordden op fermen toon de beide memoriën, hun door den abt De la Ville, de eene in April, de andere nog onlangs in September overgelegd [2]. In verband daarmede schreven zij den Raad van State, den Admiraliteiten en den Oost- en Westindischen Maatschappijen aan, Frankrijk zooveel mogelijk afbreuk te doen, terwijl zij tevens door uitbreiding en verscherping van vroegere bepalingen den handel met dat rijk geheel trachtten

1) Sandwich aan Newcastle, Hague, Octo. 17, N. S., 1747. — Add. Mss., 32810, Brit. Mus..

2) Vgl. Wagenaar, dl. XX, bl. 162 vv..

te verhinderen, en de koopvaardij door het uitloven van premiën aanmoedigden [1]. Daarmede nog niet tevreden, reikte Sandwich den Prins eene memorie over, waarin hij inlichtingen vroeg over een besluit, dat de Republiek mogelijk zou wilen nemen omtrent de oorlogsverklaring aan Frankrijk. Het antwoord luidde, dat de besluiten der Staten-Generaal inderdaad slechts in naam van eene oorlogsverklaring verschilden; dat hij (de Prins) echter alle pogingen zou aanwenden om eene dusdanige verklaring formeel te doen afleggen bij den aanvang der volgende campagne [2]. Dat was het uiterste, waarvoor de Prins wilde instaan; Bentinck deed het Newcastle uitdrukkelijk weten, en hoewel de laatste niet voldaan was, betuigde hij toch zijne dankbaarheid: „The Prince of Orange's assurance relating to the declaration of war will be of service to us" [3]. Dit bleek ook, want zij was het die den Hertog in staat stelde om het besluit omtrent de 70000 man erdoor te krijgen, dat helaas, gelijk wij gezien hebben, zoo buitengewoon spoedig weder werd ingetrokken.

De tijd naderde ondertusschen, dat de conventie voor den aanstaanden veldtocht gesloten moest worden. Zij was noodig, nu men er ernstig over dacht den oorlog voort te zetten. Er zou echter voor gezorgd moeten worden, dat zij beter werd nagekomen dan de vorige. Men was er niet eens gerust op, of de vijand na de overrompeling van Bergen-op-Zoom nog niet iets in den zin had, een' aanval op Tholen bijv. Maar de maatregelen, genomen om dat eiland door inundaties en

1) Aldaar, bl. 171 vv..

2) De memorie en het antwoord zijn aanwezig in het Record-Office te Londen, afdeeling „Holland", portf. 567. — Zie bijlage XXXV.

3) Newcastle aan Bentinck, Newcastle House, Nov. 6 ^{h} (17 Nov., N. S.), 1747. — Add. Mss., 32810, Brit. Mus..

op andere wijzen in staat van tegenweer te brengen, de aanwezigheid der Engelsche en Staatsche eskaders, die de Zeeuwsche stroomen, voor vijanden toch reeds zoo gevaarlijk, beheerschten, en het ongunstige jaargetijde schijnen de Franschen van eene dergelijke onderneming te hebben teruggehouden. Zoo kon men voor het oogenblik alle vrees laten varen. De onderhandelingen over de conventie gingen overigens, wij zagen het reeds, niet voorspoedig ten gevolge van de eischen, die men wederzijds stelde en de verwijten, die men elkander deed. Bovendien had men aan beide kanten van den Oceaan met obstructionisme te kampen, dáár van de zijde van Chesterfield, hier van Gilles en zijne partij. Omgekeerd stelden de Stadhouder en zijn aanhang den toestand in de Republiek veel te rooskleurig voor, zóó, dat Newcastle voortdurend argwaan koesterde. Sandwich en Bentinck trachtten dien weg te nemen doch slaagden slechts gedeeltelijk. Wel zeide men in de Republiek, dat de milde gift voor het loopende jaar voldeed [1]); maar hoe dan in 1748? Men hoopte in Den Haag, dat de achterstallen van de verschillende provinciën, die millioenen beliepen, bijtijds zouden inkomen, en deed herhaaldelijk aansporingen daartoe. Bentinck had kunnen begrijpen, dat die hoop te lossen grond had.

Er waren vooral twee moeilijkheden, die de onderhandeling over de conventie vertraagden: de commandoquaestie en die der garnizoenen. Wat het commando betreft, mocht men vragen, of de Prins, Kapitein-Generaal der Unie, zich tevreden kon stellen met eene plaats als ondergeschikt bevelhebber. Het was met redelijkheid niet van hem te eischen. Maar evenmin

1) Bentinck aan Newcastle, La Haye, ce 3 Nov., 1747. — Add. Mss., 32810 Brit. Mus..

mocht men van de Bondgenooten vergen, dat zij van 's Prinsen bekwaamheid evenzeer overtuigd zouden zijn als van zijn' ijver. Er stonden toch groote belangen op het spel. De moeilijkheid was werkelijk niet gering. Meer dan anders kon Bentinck het hier in den Prins billijken dat hij aarzelde. Maar toch schreef hij aan Cumberland: „De commando-quaestie mag het sluiten van de conventie niet vertragen; het is daarom misschien goed vooruit niets te bepalen, daar de corpsen toch wel gescheiden zullen blijven. Frankrijk mag vooral niet bemerken, dat er het minste verschil van meening tusschen Engeland en de Republiek bestaat op het punt van het commando [1]).

Niet geringere bezwaren rezen er, toen de vraag ter sprake kwam, door welke troepen de garnizoensplaatsen bezet zouden worden. „Door de troepen van die mogendheid", luidde het Engelsche voorstel, „aan welke die plaatsen behooren". Op de Staatsche troepen zouden dus de voornaamste verplichtingen rusten. Dezerzijds zag men daar bezwaar in; de manschappen der Republiek zouden daardoor op ongelijken voet behandeld worden met de andere. Hun zou de gelegenheid benomen worden om „met de andere troupes voorwaarts aanmarscheerende, eer en roem in te leggen", terwijl de regeling „ook selfs ten uitterste nadeelig soude weesen voor de gemeene zaak, dewijl de troupes van den Staat, het ongeluk hebbende van in de steden en plaatsen krijgsgevangen te werden, niet souden kunnen werden gerantçoeneert te gelijk met de Oostenrijksche en Engelsche troupes, en dus de gemeene magt werkelijk meerder soude verliesen, als wanneer

1) Bentinck aan Cumberland, La Haye, 5 Dec., N. S., (copie). — Add. Mss 32810, Brit. Mus..

de guarnisoenen door troupes van alle de Mogentheeden gesamentlijk wierden beset". Bovendien was het in strijd met het tractaat van 1678 [1]). Sandwich verdedigde met alle macht de Engelsche opvatting, maar „it was very difficult", zoo schreef hij aan Newcastle, „for me to argue this affair with the Stadtholder, because I could not make use of one of the principal arguments against his proposition, which is the badness of the Dutch troops, who are not to be trusted but behind walls" [2]). De herhaalde aandrang echter van den gezant deed Willem IV wijken en zich bereid verklaren, om op het punt van het commando toe te geven, wanneer Engeland hetzelfde wilde doen ten opzichte der garnizoenen. Sandwich schreef erover, doch ontving een weigerend antwoord en eene nieuwe aansporing, om de sluiting der conventie door te drijven naar Engelands opvattingen. Hij diende den 25^{en} Januari eene memorie in dien geest bij de Staten-Generaal in. Denzelfden dag nog vergaderden de Gedeputeerden tot de buitenlandsche zaken, aan wie de Prins nu voorstelde te besluiten in dier voege, dat men zich, wat de garnizoenen betrof, onder protest bij Engelands eisch zou neerleggen, en dat, zoo mogelijk, het commando in een geheim artikel vastgesteld zou worden. Den volgenden dag werd de conventie gesloten [3]), volgens welke Engeland 66 000, de Republiek 66 000 en Oostenrijk 60 000 man leveren zou [4]). Ge-

1) Vgl. Secr. Resol. Stat.-Gen., d°. 25 Jan., 1748.

2) Sandwich aan Newcastle, Hague, Dec.: 22, N. S., 1747. — Add. Mss, 32810, Brit. Muss..

3) Vgl. Secr. Resol. Stat.-Gen., d°. 26 Jan., 1748.

4) Engelands contingent is dus even groot als dat der Republiek, maar het schijnt, dat de Russen er in hun geheel bijgerekend zijn. De meeste schrijvers geven op, dat het geheel van 192000 man met inbegrip der Russen berekend is. Zij stemmen overigens geen van allen precies overeen. Coxe schrijft zelfs op twee verschillende plaatsen iets verschillends. Het gebrek aan overeenstemming ligt voor een deel ook daarin natuurlijk, dat zij het aantal der Russen niet gelijk opgeven. Zoo geeft Arneth, die het corps Russen 36000 man groot noemt, 30000 op voor het Engelsche contingent, wat dus juist 66000 maakt. Vgl. Wagenaar, dl. XX, bl. 177; Arneth, a. w., B. III, S. 359; Coxe, *Pelh. Adm.*, vol. I, p. 394; Coxe, *Hist. de la Mais. d'Autr.*, t. V, p. 192; De Jonge a. w., bl. 138, vlg..

noemde troepen zouden in het begin van Maart te velde zijn, behalve 10 000 van de Oostenrijkers, die zich eerst in den loop van April bij de overigen zouden voegen. De garnizoenen zouden bezet worden door troepen van den staat, aan welken zij behoorden, behalve wanneer buitengewone versterking noodig mocht blijken. Een geheim artikel omtrent het commando hield in hoofdzaak het volgende in: Zijne Kon. Hoogheid de Hertog van Cumberland zal commandeeren op dezelfde voorwaarden als het vorige jaar. Maar daar de omstandigheden vereischen, dat het leger verdeeld zij in meer dan één corps, zal Zijne doorl. Hoogheid de Prins van Oranje speciaal het commando hebben over datgene der twee corpsen, hetwelk voorcerst bestemd zal zijn om de meest blootgestelde grenzen der Republiek te dekken. De Hertog en de Prins zullen „de concert" handelen in alles wat de veiligheid der Republiek aanbelangt. Zijne Doorl. Hoogheid ziet dus af van de gelijkheid in het commando, om zich te schikken naar het verlangen van Zijne Majesteit, maar daaruit zal geen consequentie mogen getrokken worden ten gunste van kapiteingeneraals van gekroonde hoofden in het nadeel van dien der Republiek [1]).

Zoo was de zaak dan eindelijk geregeld, en wel, wat het commando betreft, ongeveer volgens Bentinck's denkbeeld [2]). „Maar", zoo schreef hij aan Newcastle,

1) Zie den text van het geheime artikel in bijlage XXXVI.

2) Vgl. den op bl. 101 aangehaalden brief aan Cumberland.

„men moet in Engeland niet denken, dat, wat de garnizoenen aangaat, de conventie door ons uit overtuiging geteekend is; alleen dwang heeft ons kunnen bewegen" [1]). Het had ook weinig gescheeld, of de Prins had nog een protest naar Engeland gezonden; Sandwich hield hem daarvan terug. De gesprekken schijnen op het laatst vrij heftig te zijn geweest, wanneer wij Sandwich gelooven mogen. Gilles had van de moeilijkheden gebruik willen maken om het sluiten te vertragen en had „acted a very wicked part", maar de Griffier had hem te woord gestaan. Voor Bentinck had de gezant niets dan lof [2]).

Men was het er dus over eens, wat er te doen stond, als de oorlog moest worden voortgezet. Maar de ernstige wil bestond ook, om de onderhandelingen te Aken, aan welker voorbereiding men arbeidde, werkelijk tot vrede te doen leiden. Volgens opdracht zijner regeering richtte Sandwich den 29^{en} September met medeweten van den Prins, Reischach en Chavannes aan Puysieux een schrijven, om het houden van een congres te Aken voor te stellen, op het zenden van een gevolmachtigd minister van Fransche zijde aan te dringen, en te doen weten, dat hijzelf Engeland zou vertegenwoordigen. Het antwoord luidde natuurlijk gunstig, maar het duurde nog ge-

1) Bentinck aan Newcastle, La Haye, ce 26 Janv., 1748, N. S. — Add. Mss., 23811, Brit. Mus..

2) „It is impossible to say too much in praise of the behaviour both of the Greffier and Bentinck; the former has shewn more spirit and resolution than I thought he had in his composition, and disputed the point with the Pensionary in the Princes presence. It went so far, that the Pensionary said, it was bis advice, that the Prince should do anything rather than submitt to receive the law in this manner, and the Greffier answered that it was his advice, he should do anything rather than submitt to receive the law from France". Sandwich aan Newcastle, Hague, Jan. 26, N. S., 1748. — Add. Mss., 32811, Brit. Mus..

ruimen tijd, eer de verschillende mogendheden hunne vertegenwoordigers zonden. Inmiddels werd er in Engeland en de Republiek over beraadslaagd, op welke wijze men op de nu vastgestelde bijeenkomst de verschillende zaken het best op het tapijt zou kunnen brengen. Twee vragen werden daarbij op den voorgrond gesteld: ten eerste, of men met Oostenrijk en Sardinië volkomen open kaart zou spelen, dan wel onder elkander zooveel mogelijk de verschillende punten vooruit regelen; en ten tweede, of men beginnen zou met het stellen van hooge eischen aan Frankrijk of niet. Die twee quaesties hingen ten nauwste samen, want ging men van den aanvang arm in arm met Oostenrijk en Sardinië, dan zouden er waarschijnlijk van Frankrijk grootere concessies gevraagd worden dan de Zeemogendheden voor zich verlangden, en het vredeswerk zou daarmede niet gebaat zijn. Newcastle was daarom voor te groote intimiteit maar half te vinden, Sandwich echter dacht er anders over. Medio October zond de laatste een plan, in overleg met den Prins van Oranje en Chavannes [1]) opgemaakt, dat in Engeland te weinig vredelievend werd geacht. Zoo althans oordeelde de Kanselier, en Newcastle moest hem wel eenigszins gelijk geven. „Wanneer men met een dergelijk voorstel, waarin Oostenrijk en Sardinië zulke hooge eischen stelden, vooral met betrekking tot het al of niet afstaan van Italiaansche hertogdommen aan Don Philips [2]), bij

1) Gezant van Sardinië in Den Haag.

2) Bekend is de begeerte van Elisabeth Farnese, gemalin van Philips V van Spanje, om haren zoons bezittingen in Italië te bezorgen. De oudste, Karel, had zijn aandeel ontvangen bij de praeliminairen van Weenen in 1735; aan Philips was bij het verdrag van Fontainebleau, in 1743 tusschen Frankrijk en Spanje gesloten, het bezit van Parma en het Milaneesche in het vooruitzicht gesteld. Maar daar het laatste juist door Maria Theresia aan Sardinië was

Frankrijk aankwam, zou het dadelijk worden afgewezen. Het was dan maar beter in het geheel geen plan te maken. Redelijk moest men zijn in zijne eischen, krachtig in zijne maatregelen [1])!" Sandwich stelde daar als zijne meening het volgende tegenover: „Met hooge eischen moeten wij beginnen, anders trekken wij aan het kortste eind. Bovendien, als wij niet met Oostenrijk en Sardinië, voorloopig tenminste, meegaan, zullen die van ons plan niet willen weten. Mocht het onverhoopt noodig blijken, dat aan Don Philips toch iets wordt afgestaan, dan kunnen wij onze beide Geallieerden daar eerder toe bewegen, wanneer zij eenmaal met ons in één schuitje zijn, dan wanneer wij dat dadelijk in ons plan opnemen. Ik hoop, dat gij er in slagen zult, een redelijk „establishment" voor Don Philips te vinden. Waarschijnlijk zou het gemakkelijker zijn, den staat, op welks kosten dat moet gebeuren, te overtuigen van de noodzakelijkheid van den maatregel, als deze genomen is, dan wanneer hij nog genomen moet worden. Zoowel dus tegenover Oostenrijk en Sardinië, als tegenover Frankrijk, is het voor ons beter wat hoog te beginnen. Dat wij de beide eersten er toch niet toe zullen overhalen nu vrijwillig in 's vijands eisch voor den Spaanschen Prins toe te geven, is duidelijk: zij waren zelfs niet toegevend, toen de zaken veel bedenkelijker stonden, nl. toen de Republiek afzonderlijk vrede dreigde te sluiten. Wij moeten dus beginnen met open te zijn

toegezegd en buitendien elke aanwinst voor de Spaansche Bourbon's haar en haren Bondgenooten onaangenaam moest zijn, was de quaestie eene bron van tallooze moeilijkheden. Daarbij komt nog, dat Spanje levendig verlangde, bij den vrede Gibraltar en Minorca van Engeland terug te krijgen.

1) Newcastle aan Sandwich, Newcastle House, Octr 2^{d} (13 Oct., N. S.), 1747. — Add. Mss., 23810, Brit. Mus.

tegenover onze Geallieerden en vleeschend tegenover Frankrijk" [1]). Op Newcastle maakten deze en andere argumenten wel indruk: ook hij was er in den grond vóór, om eerst in het uiterste geval in een' afstand aan Don Philips toe te stemmen en besloot nu, de opvatting van den gezant geheel tot de zijne makende, zoo lang mogelijk met Sardinië open kaart te spelen. Als gewoonlijk wist hij zijn wil te doen zegevieren over dien van de overige ministers, waarvan de gevolgen spoedig bleken. Den 11^{en} Januari werd aan Cumberland, die toen in Engeland vertoefde, een stuk voorgelegd, dat als instructie voor Sandwich zou moeten dienen en de voorwaarden bevatte, die men in Engeland meende, dat desnoods zouden kunnen worden aangenomen. Na bespreking van de teruggave van Cap Breton en Vlaanderen en enkele andere zaken, verklaart het geschrift omtrent het „establishment", dat, volgens Zijner Majesteits oordeel, eerst daarin kon worden toegestemd, wanneer slechts dáárdoor een vrede verkregen kon worden, dus in de allerlaatste plaats [2]). Natuurlijk was dit geen „ostensible" plan; het kon niet bestemd zijn om aan Frankrijk te worden voorgelegd, slechts een richtsnoer moest het wezen voor de Engelsche en Nederlandsche onderhandelaars, ook ten opzichte van Sardinië en den Keizer. Zij konden aanvangen met aan Frankrijk eenvoudig wederzijdsche restitutie te vragen, behalve dat Final, volgens het tractaat van Worms, aan Sardinië moest blijven; wanneer Lodewijk XV daarin toestemde, moest de vrede dadelijk worden aangenomen [3]).

1) Sandwich aan Newcastle, Hague, Octo. 17, N. S., 1747.— Add. Mss., 32810 Brit. Mus..

2) Zie bijlage XXXVII.

3) Aldaar.

Men ziet uit het bovenstaande, dat de toongevende Engelsche staatslieden, al waren zij er ook voor „de concert" met de Bondgenooten te onderhandelen, toch niet een samengaan à tort et à travers bedoelden; de openhartigheid was slechts betrekkelijk, en eene deugd, die alleen tegenover de Republiek volkomen betracht werd. Zoo zagen zij er mede geen bezwaar in, ook in andere opzichten hunne principe's een weinig geweld aan te doen, door de betrekkingen, in den zomer van 1747 door middel van Wall met Spanje aangeknoopt [1]), niet af te breken. Spanje was indertijd in zijne voorstellen niet gematigd geweest: teruggave van Gibraltar en een „establishment" voor Don Philips waren de prijs, waarvoor het Frankrijk in den steek wilde laten. Het bleef echter niet op dat standpunt, Gibraltar kon worden opgegeven, maar Don Philips moest iets hebben. „Nu, daar zouden Sardinië en Oostenrijk, wanneer scheiding van Spanje en Frankrijk de belooning was, nog wel toe te krijgen zijn", meende Newcastle. Doch Sandwich sprak het beslist tegen. „Sardinië zou zeker schadevergoeding willen hebben, bijv. het behoud van Savona, dat het in 1746 op Genua veroverd had". Maar Wall verklaarde uitdrukkelijk, dat zijne Regeering van geen kortwieken van Genua zou willen weten. Zoo deden zich dus allerlei moeilijkheden voor. Bovendien werd Newcastle er steeds meer afkeerig van, den weg te vervolgen, dien hij was ingeslagen: die onderhandeling zou er toe leiden, dat men de Bondgenooten in den steek liet, wat Wall gaarne zien zou. Deze ontving den 29ᵉⁿ December eene afdoende verklaring: Engeland weigerde ronduit een afzonderlijken vrede met Spanje te sluiten, die de twee takken van

1) Zie boven, bl. 66.

het huis Bourbon slechts te beter in staat zou stellen om Engelands Bondgenooten krachtig te bevoorlogen. Geen veertien dagen later werd het ons reeds bekende vredesplan aan Cumberland voorgelegd [1]), een stuk dat dan ook weinig in Spanje's smaak gevallen zou zijn: „Geen „„establishment"" behalve in het uiterste geval", zoo luidde in hoofdzaak het op deze quaestie betrekking hebbende artikel, „en dan nog moet aan Sardinië Savona [2]) worden toegewezen". Al stond er nu ook bij dat de onderhandeling met Spanje zou worden voortgezet, veel kon daar toch niet meer uit voortkomen. Dat stond vast o. a. bij Lord Chesterfield. Hij had den afzonderlijken vrede, door Wall aangeboden, aangeprezen, doch men had zijne woorden niet geteld. Den gang van zaken had hij afgekeurd met even weinig succès, als hij in de laatste zes maanden gewoon was te behalen. „Men luisterde naar Spanje's aanbiedingen evenmin als indertijd naar die van Frankrijk" [3]). Hij vond in het met Spanje gebeurde dan ook de naaste aanleiding om zijn ontslag aan te bieden (17 Februari), dat hem gegeven werd [4]).

Er bestond volgens velen nog een ander middel om den vrede te bevorderen, nl. zich met Pruisen in verbinding te stellen. Maar dat denkbeeld had in Engeland en Nederland nog weinig bijval gevonden. Ver-

1) Zie blz. 107.

2) De Koning van Sardinië begeerde deze plaats voornamelijk om hare ligging aan zee.

3) Vgl. *Letters and Works*, Vol. V, p. 85. „An Apology for a late Resignation"

4) De Spaansche onderhandeling is, daar deze ons onderwerp slechts van terzijde raakt, hier maar oppervlakkig behandeld. Behalve van de bekende werken, is ook van Newcastle's en Sandwich's correspondentie (Add. Mss., 32810, Brit Mus.) gebruik gemaakt. Vgl. verder: Coxe, Arneth, Mahon, Marchmont, Jorissen, a a. w w., passim, *Politische Correspondenz* Friedrich's des Grossen, B. V. u. VI, passim.

scheidenen zagen in Pruisen een' staat, waarvoor men op zijn hoede moest zijn; men denke slechts aan het „observatie-corps". „L'on a trop laissé agrandir le Roi de Prusse", schreef Bentinck aan Newcastle den 7^en^ November, „et l'on lui a trop permis de s'étendre" [1]). Bentinck wilde van toenadering tot Frederik II dan ook weinig weten en ried zelfs aan, om in Denemarken een tegenwicht tegen hem te zoeken. Pruisen te gebruiken om den vrede te bespoedigen was voor hem een middel, mogelijk erger dan de kwaal. Trouwens kon men niet een geheel anderen weg inslaan? De Protestanten in Frankrijk stonden weder aan heftige vervolgingen bloot. Als men er eens in slaagde Lodewijk XV, evenals indertijd zijn' voorganger, de handen te binden door een' opstand in de Cevennen! De Hollandsche edelman hield dat voor zeer goed mogelijk en rekende op de diensten, die bewezen zouden kunnen worden door een zekeren Roquairolle. „Il a été autrefois employé par les Puissances Maritimes dans les Cevennes et entreprendrait encore de les soulever", schreef hij aan zijn' vriend Newcastle [2]). Maar deze schijnt geen ooren gehad te hebben voor de hoogvliegende plannen van den Graaf; er werd tenminste, voor zoover ik heb kunnen nagaan, in het geheel niet op ingegaan. Het denkbeeld om Pruisen te gebruiken werd niet zoo spoedig opgegeven. Tot degenen, die er het meest mede ingenomen waren, behoorde Horatio Walpole, tot de tegenstanders in de eerste plaats de Koning. Dezen tot andere gedachten te brengen, ging niet gemakkelijk, maar Walpole ge-

1) Bentinck aan Newcastle, La Haye, ce 7 Nov., 1747. — Add. Mss., 32810 Brit. Mus..

2) La Haye ce 21 Dec., N. S., 1747. — Add. Mss., 32810, Brit. Mus..

loofde reeds veel gewonnen te zullen hebben, wanneer hij Cumberland van het nut van dezen maatregel zou kunnen overtuigen. Hij spaarde daarvoor dan ook geen moeite, putte zijn overredingskracht uit in brieven en gesprekken, maar slaagde niet. Walpole hield het er ook voor, dat Newcastle vooral elke vriendschappelijke verhouding met Pruisen in den weg stond. Wel deed die minister het voorkomen alsof dat volstrekt het geval niet was, en verdedigde hij zich zelfs door er op te wijzen, dat hij zulk een vriendschap zelf had aanbevolen, maar dat waren volgens Walpole, niets dan ijdele woorden. „Van Newcastle was niets te hopen; enkele stappen zouden door hem misschien gedaan worden om den schijn te redden, maar verder nothing effectual" [1]). Het beste middel om Pruisen te winnen was natuurlijk, aan Frederik II de garantie van Silezië in het vooruitzicht te stellen, maar dat middel zou Newcastle's goedkeuring niet hebben kunnen verwerven. Toch is er geen twijfel aan, of de minister is er, wat zijn eigen persoon betreft, niet tegen geweest. Het bewijs daarvan wordt geleverd, door hetgeen hij omtrent de Pruisische plannen aan Sandwich schreef: „Undoubtedly nothing ought to be omitted, that could bring back the great weight and power of the house of Brandenburg, to cooperate with the Maritime Powers, for the safety of Europe. But, how that can be done, is the question. If any assurances from England and Holland, or even the Queen of Hungary, as to Silezia, would do it, it ought not to be delay'd one moment" [2]). Dat de Hertog hier werkelijk zijne intieme gedachten

1) Vgl. Coxe, *Memoirs of Horatio Lord Walpole*, p, 343, ff.

2) Newcastle aan Sandwich, Newcastle Hause, Dec 18th, (29 Dec., N. S.), 1747. — Add. Mss. 32810, Brit. Mus..

uitsprak, moge bewezen worden door de volstrekte geheimhouding, vooral van het over Pruisen gezegde, die hij in het slot van den brief aan Sandwich verzocht.

De verklaring van het feit, dat er toch zoo weinig haast gemaakt werd, om Pruisen te winnen, terwijl toch ook Chesterfield en Pelham daar niet tegen waren, zal wel hierin liggen, dat George II den Brandenburgschen parvenu een hartgrondigen haat toedroeg. Eene verstandige staatkunde erkende echter nog andere invloeden dan 's Konings persoonlijke gevoelens, vooral daar geen der ministers deze van harte deelden. Maar zoolang Newcastle zijn' vorst naar de oogen bleef zien, viel er nog niet op snellen voortgang te rekenen. Deze minister moest dus gewonnen worden. In Januari schreef Hardwicke hem: „Is it not .... absolutely necessary, to hasten the sending of your minister to Berlin immediately, that the States-General should send one at the same time, and that they should jointly be instructed to tranquillize the King of Prussia [1]) on the subject of Silezia, to eradicate his jealousies that the Empress will be permitted or encouraged to take it from him, as soon as her peace is made: and so give him all the guarantis he can desire, from both the Maritime Powers, that she shall not be permitted to do so" [2]). Zulke woorden misten hunne uitwerking niet, maar toch werd het einde Maart, eer Henry Legge als gezant naar Berlijn vertrok, voorzien van eene instructie in den geest van Hardwicke's schrijven. Het besluit was dus genomen,

1) Er liepen nl. geruchten, dat de Koning krijgstoerustingen maakte met het oog op den marsch der Russen.

2) Lord Chancellor to the Duke of Newcastle, Twickenham Park, Dec. 29th, 1747 (Januari, 1748, N. S.). Opgenomen door Coxe, *Pelh. Adm.*, vol. I, p. 494, f.

maar wij kunnen het bezwaarlijk eens zijn met Coxe's voorstelling, alsof hier door het Britsche kabinet eene werkelijk prijzenswaardige activiteit zou zijn ontwikkeld [1]). Legge gaf, zijn' weg over 's-Gravenhage nemende, den Staten-Generaal kennis van het doel zijner zending, en dezen gaven daarop aan Gronsvelt, hun' gezant te Berlijn, last, om zijne pogingen aan die van den Engelschen gemachtigde te paren. Hij moest den Koning mededeelen, hoe aangenaam het den Zeemogendheden zijn zou, wanneer Zijne Majesteit zijn „alvermogend crediet" in Frankrijk zou willen aanwenden, om dat rijk tot vreedzame gedachten en het aanbieden van aanneembare vredesvoorstellen te bewegen. Bleek de Koning in dezen goed gedisponeerd, dan wilden de Staten gaarne verklaren, dat zij bereid waren om na het sluiten van den vrede garantie te geven, niet alleen voor Silezië, maar voor alle landen van Zijne Majesteit, tegen eene wederzijdsche garantie van de landen van H. Ho. Mo.. Dezen zouden dan ook de garantie van Silezië door het Rijk met alle kracht willen bevorderen, mits de Koning, zoo hij al niet tot partij trekken bewogen kon worden, zich gedurende de „tegenwoordige troubles" tenminste neutraal hield. Deze belangrijke verklaring heeft Frederik II de wapenen, zoo het waar is dat hij die reeds had opgenomen, stellig doen neerleggen [2]), maar de bespreking van hare verdere gevolgen ligt

1) Coxe, *Pelh. Adm.*, vol. I. p. 377, f.

2) Ik twijfel er echter zeer aan, of dat wel noodig was. Dat Frederik moeilijkheden maakte en den marsch der Russen niet begunstigde, staat vast, maar van een ernstig dreigen met gewelddadig optreden maakt alleen Coxe gewag. Deze heeft echter de geheele quaestie weinig grondig en onnauwkeurig besproken. Hij haalt uit Hardwicke's brief van 9 Januari (zie bl. 112, aant. 2) meer dan erin staat.

buiten mijn bestek. Het was mijn doel slechts, te doen zien, hoe ver Engeland en Nederland hunne pogingen tot voorbereiding des vredes uitstrekten [1]).

Terwijl alzoo de tijd meer en meer naderde, dat zoowel de nieuwe campagne als de onderhandelingen te Aken geopend zouden worden, had er iets plaats, dat hen in het gelijk stelde, die meenden, dat de vrede vooral in de raadzaal en niet op het slagveld gevonden moest worden. Geheel onverwachts deed de Prins van Oranje in Engeland vragen om aanzienlijken financieelen steun.

Toen Cumberland nog in Holland was, hadden de Prins en Bentinck hem reeds gepolst over de mogelijkheid, om eene leening van £ 1,000.000 in Engeland te sluiten, maar zijn antwoord had niet zeer bemoedigend kunnen klinken. Het denkbeeld bleef toen voorloopig rusten. Men hoopte nog op het binnenkomen der achterstallen van verschillende provinciën, maar deze lieten droevig op zich wachten. De milde gift kon de uitgaven van 1747 min of meer dekken, maar was bij den aanvang van 1748 dan ook opgebruikt. Geen wonder! In den tijd van 's Prinsen verheffing moest Holland nog tien millioen hebben voor de kosten van het loopende jaar; daarbij waren gekomen die voor de augmentatie van leger en marine, waartoe in dat

1) Men vergelijke over de hier slechts onvolledig besprokene verhouding tot Pruisen: COXE, *Memoirs of Horatio Walpole* en *Pelham. Admin.*, passim; JORISSEN, *Lord Chesterfield* bl. 204, vv.; DE JONGE, a. w., bl. 153, vv.. WAGENAAR, dl. XX, bl. 174, vlg., deelt mede, dat Gronsvelt reeds in November naar Berlijn werd gezonden. De Staten waren Engeland dus voor; Bentinck zal het hun niet gemakkelijk vergeven hebben. Gronsvelt's instructiën waren toen echter nog van zeer algemeenen aard. Frederik II schreef erover aan Graaf Podewils (zijn' gezant te Weenen), Postdam, 25 September, 1747: „Le Comte de Gronsvelt a fait sous-entendre que de la part des Puissances Maritimes l'on pourrait bien recourir à ma médiation pour le rétablissement d'un paix stable et solide". *(Politische Correspondenz* FRIEDRICH'S DES GROSSEN, B. V, S. 484).

jaar besloten werd, die voor de Russen, enz. Verder had Holland aan de andere gewesten nog vrij wat moeten voorschieten [1]). Toen deze nu in het nieuwe jaar weder, ondanks alle aanmaningen, in gebreke bleven, werd het geldgebrek nijpend, en daardoor een streep getrokken door de rekening van hen, die aan de Engelsche staatslieden steeds geruststellende verklaringen hadden gegeven. Van den eenen dag op den anderen hopende, dat een of meer provinciën eindelijk eens iets zouden afdragen en het evenwicht daardoor eenigszins herstellen, begingen zij de fout van den waren toestand, voorzoover mogelijk, zóó lang verborgen te houden, dat zij eindelijk op eens, geheel onverwachts, het hooge woord zouden moeten uitspreken. Alles werd ondertusschen gedaan, om de in gebreke blijvenden tot ijver aan te sporen. In het tractaat tot overneming van 4800 man, den 31^{en} Januari 1748 met Wolfenbüttel gesloten, werd zelfs een geheim artikel opgenomen betreffende het betalen der achterstallen door de verschillende provinciën [2]). Maar niets baatte. In de geheime vergadering der Staten-Generaal van 19 Februari werd van den treurigen toestand een uitvoerig verslag gegeven: „De toestand van het comptoir-generaal was onhoudbaar. Voor allerlei ontbrak geld, zelfs voor noodzakelijke kleinigheden. Als de provinciën niet spoedig wat inbrachten, zou de Raad van State niet langer bij machte zijn voor den dienst en het belang van den Staat zorg te dragen. Het gevaar, dat het comptoir-generaal gesloten werd, scheen zelfs onvermijdelijk,

1) Deze mededeelingen zijn van Willem IV. Ik vond ze in een zijner brieven aan Charles Bentinck, dato 12 Maart (KON. H. A.). Het raadsel, dat men zich altijd is blijven voorleggen, nl. welk gebruik er toch wel van die *f* 50.000.000 gemaakt is, wordt door dezen brief, te vinden in bijlage XXXVIII, eenigszins opgelost.

2) Secr. Resol. Stat.- Gen., d°. 31 Januari, 1748.

wanneer er niet spoedig in voorzien werd" [1]). Dat geleek veel op de aankondiging van een staatsbankroet! Met lood in de schoenen besloot de Prins den stap te doen, dien hij reeds lang had overwogen, en eene poging te wagen, om de gemoederen in Engeland gunstig voor eene leening te stemmen. Den 27^{en} Februari kwam Willem Bentinck aan Sandwich vertellen, dat zijn broeder onmiddellijk de Noordzee zou oversteken. „De Raadpensionaris had zich ertegen verklaard", schreef Sandwich, „daar de Republiek gevaar liep te afhankelijk van Engeland te zullen worden. Maar juist dáárom", voegde de gezant erbij, „moest men te Londen het verzoek, dat Charles Bentinck kwam doen, niet van de hand wijzen" [2]). Dat verzoek was neergelegd in eene uitvoerige memorie, met welke 's Prinsen afgezant in de eerste dagen van Maart te Londen aankwam. Hoewel ziekte hem in den aanvang thuis hield en hem verhinderde zijne opwachting bij George II te gaan maken, toonde hij reeds dadelijk het geschrift aan Chesterfield, die zich verwonderd toonde, maar het niet was. Spoedig kwam het ook ter kennis van Newcastle, op wien de onverwachte mededeelingen, erin gedaan, en de op smeekenden toon gestelde vraag om geld, eene verpletterende uitwerking hadden. Het laat zich begrijpen! „Nooit sedert haar ontstaan", zoo heette het, „had de Republiek zich in een' toestand bevonden, als thans. Nooit had zij meer gevaar geloopen, dan nu, om overweldigd te worden. Tallooze omstandigheden binnenslands verhoogden het gevaar van buiten. De duurte der levensmiddelen, het verval van de meeste

1) Secr. Resol. Stat. Gen., d' 19 Febr., 1748.

2) Sandwich aan Newcastle, Hague, Febr. 27th, N. S., 1748. — Add. Mss., 32811, Brit. Mus.

takken van handel, de plunderingen en beroovingen van den vijand en van bevriende zeeroovers enz. werkten mede. De Republiek was uitgeput en machteloos om aan haar verplichtingen te voldoen; zij kon den krijg niet voeren en vreesde zelfs haar aandeel in de huur der Russen niet te kunnen betalen. Ofschoon de liberale gift meer opbracht, dan verwacht was, schoon men in Holland door eene loterij nog acht millioen buitengewoon had geheven, toch waren de kassen ledig. De Republiek smeekte om een spoedigen vrede, die alleen haar redden kon en voorkomen, dat zij voor altijd onnut voor zich zelve en dus ook voor haar natuurlijke bondgenooten zou zijn. Daar het geldgebrek zoo groot was, verzocht men van de vriendschap van Z. M. van Engeland eene leening van elf, twaalf of dertien honderdduizend pond sterling. Hollandsche particulieren hadden zoo menigmaal en zoo ruim aan Engelsche leeningen deel genomen, dat men niet twijfelde ze te zullen ontvangen" [1]). „You will see", schreef Newcastle met bitteren spot aan Sandwich, „the fine scene, the Prince of Orange has open'd to us. Il a donné beau jeu à nos ennemis, et envieux; and what is worst of all, I am afraid now, there is too much ground for the representation, he makes of the miserable condition of his bankrupt Republic. But why did he not say so before? ..... I long to hear your sentiments as to the fact, and as to the remedy; but above all, how my old friend Bentinck should suffer such a Ch—Paper [2]), such a libel upon all our proceedings,

1) Aldus geeft Jorissen, *Lord Chesterfield*, bl. 211, in het kort den inhoud der memorie weer. Ik geef het ongelukkige stuk naar eene copie op het Brit. Mus. (Add. Mss., 32811) geheel in bijlage XXXIX.

2) Aldus; cheat-paper?

to be brought over hither by his brother" [1]). Sandwich was niet minder verrast. Hij vermoedde niet, dat zulk een stuk bestond en verwonderde er zich ten zeerste over. Nog na Charles Bentinck's vertrek had de Prins op geheel anderen toon tot hem gesproken. Maar langzamerhand kwamen verschillende dingen tot klaarheid. Willem Bentinck en de Griffier hadden gaarne een persoon in Engeland als tegenwicht tegen Hop. Daarom grepen zij de gelegenheid aan, toen de Prins iemand voor de leening naar Engeland wilde zenden. Zij meenden, dat Charles zonder schriftelijke orders vertrekken zou, maar op het oogenblik, dat hij afscheid kwam nemen van den Prins, kreeg hij van dezen het bewuste papier, door den Prins zelf opgesteld, zonder dat iemand behalve de Prinses geraadpleegd was. Dat moest zijne instructie zijn. Niemand zag het verder buiten Willem Bentinck, maar daar Charles op het punt stond van te vertrekken, werd er niets meer in veranderd, en Willem hield het absoluut geheim, meenende dat het in Engeland toch nooit vertoond zou worden en in het vertrouwen, dat zijn broeder er een voorzichtig gebruik van zou maken [2]).

Sed semel emissum volat irrevocabile verbum! De Republiek had haar onvermogen beleden [3]), en al troostte Sandwich zich met het denkbeeld, dat de Prins, die indertijd van de kracht van den Staat zoo veel te hoog had opgegeven, nu ook in de beschrijving van diens zwakheid wel overdrijven zou, rehabilitatie was onmogelijk. Het was dan nu noodzakelijk geworden om

1) Newcastle aan Sandwich, Newcastle House, March 1st (12 Maart, N. S.), 1748. — Add. Mss., 32811, Brit. Mus.

2) Deze uitlegging komt voor in een' brief van Sandwich aan Newcastle, Hague, March 12, N. S., 1748. — Add. Mss., 32811, Brit. Mus.

3) Men leze voor de jobstijding en hare gevolgen vooral Jorissen, *Lord Chesterfield*, bl. 211, vv.

zijne aandacht in de eerste plaats te schenken aan de onderhandelingen te Aken, die den vrede zouden moeten brengen. Sandwich ontving daaromtrent zijne instructiën, en terzelfdertijd (6 Maart) werden de volmachten uitgereikt aan de gezanten, die de Republiek op het congres zouden vertegenwoordigen [1]).

Onder hen was Bentinck. Hij ging, gedrukt door de gedachte aan het weinige, dat van groote illusies was overgebleven. Illusies, die hij zelf had opgewekt, op welker verwezenlijking hij te veel had vertrouwd! Maar eene nieuwe taak wachtte. Het hoofd omhoog en haar aanvaard, sterk in deze overtuiging: „Si on veut la paix, il la faut faire, et si on ne la peut faire comme on voudroit, il la faut faire comme on peut" [2])!

1) De Broglie's werk *La Paix d'Aix-la-Chapelle* sluit zich hierbij onmiddellijk aan; ongeveer ook Beer, *Zur Geschichte des Friedens von Aachen.*

2) Woorden van Bentinck in een zijner brieven aan Fagel, door De Jonge, a. w., gebruikt als motto voor het derde hoofdstuk.

BIJLAGEN.

BIJLAGE I.

Minuut.

Memorie van Willem Bentinck aan Steyn.

1 *Nov.*, 1751. *Door my aan den R. P. gegeven.*

Van alle de departementen is er geeneen dat importanter is, nog die meer verwarloost geweest is, en nog verwarloost word, dan het militaire.

Soo dat bij continuatie op die voet voortgaat, sal er nooit geen vertrouwen wesen in de Regering van de kant van de militie, nog eenig staat te maken van de kant van de Regering op de militie.

Daarom diende aan Hare Koningl. Hoogheid geraden te worden ten spoedigste daar de vereischte ordres op te stellen en de nodige mesures te nemen eer het te laat is.

De Prins van Wolfenbuttel is hier geroepen om aan het hooft van militaire departement te wesen, en onder de Stadhouder de eerste directie daar van te hebben, tot soutien van de tegenwoordige Regerings-form en van het Huis van de Prins van Orange.

Het is hem belooft in de sterkste en klaarste manier in verbis op speciale ordre van S. Hoogh^{d} ..... [1]) en in scriptis door Syn Hoogh^{d} selfs in verscheide brieven aan de Prins van Wolfenbuttel en aan Haare Keyserlyke Majesteiten.

Op die voet is de Prins van Wolfenbuttel in dienst van de Republicq getreden, en anders niet; want hy soude anders niet gekomen syn, nog Haare Keyserl. Majesteiten soude hem het niet anders hebben gepermiteert.

Soo dat die Prins ten eenemaal vry is van alle engagement met den Staat, als hem het beloofde niet gepraesteert werd. En hy kan ook met geen fatsoen op die onsekere voet blyven, direct contrarie aan de beloften, aan hem gedaan.

De groote questie bestaat nu hier in, hoe de Princesse te persuaderen om te voldoen aan de beloften, op de welke de Prins van Wolfenbuttel in den dienst getreden is.

Argumenten ontbreken niet, die seer kragtig syn en die by

1) Onleesbaar.

de Princesse meer behoorden te wegen als by iemand. Niemand is er meer by geïnteresseert als de Princesse voor haar selfs en voor hare kinderen.

Maar door wie sal het aan de Princesse voorgehouden werden? En wanneer?

Soo niemand het met my doet, zal ik het alleen moeten doen. Want ik kan nog aan het Publicq, nog aan my selfs, nog aan de Prins van Wolfenbuttel, nog aan de andere aansienlyke personen, die hier in betrokken syn, het agterblyven van de gedane belofte verantwoorden.

Wat de vraag »wanneer?" aangaat, dient tot antwoord: »Hoe eer hoe beter". De selve swarigheden die vandaag subsisteren, sullen morgen en over een jaar subsisteren, en nog groter worden. Want dagelyks word er gecabaleert om de saak difficielder te maken. En daar worden lieden in gebruikt. die sig niet souden durven laten gebruiken, als sy geen appuy aan het Hof hadden.

Misschien word de Prins van Wolfenbuttel door de Princesse aangesien als iemand die te veele en te nauwe betrekkingen tot my heeft, en die daarom het voorwerp van hare jalousie is.

Maar in dat geval is het soo veel te nodiger dese saak tot een spoedig end te bringen, op dat men hoe eer hoe liever sie, hoe het Mevrouw de Princesse meent; en of hare intentie is, alles te wagen en de saak rond te laten staan om te voldoen aan haare passie, dan of sy van intentie is, te regeeren volgens haar pligt en sonder personaliteit.

Dog dat daarlatende en de saak van de Prins van Wolfenbuttel op sig selfs genomen, daar dient noodsakelyk een afkomst van te syn.

Bijlage II.

Dagboek van Willem Bentinck.

Verhaal aan een gesprek met de Prinses op 't Huis ten Bosch.

Mardi, 10 Août, 1751.

Je fus à la Maison du Bois attendre la Princesse du retour de la promenade. Je lui demandai un tête-à-tête d'un quart d'heure. Elle me dit qu'elle m'en accorderoit un d'une demie heure plutôt pour le lendemain. Je lui dis: »one bird in the hand is better than two in a bush". Sur quoi elle se rendit

dans la chambre où se tiennent les conférences, s'assit et me dit de prendre une chaise. Elle avoit l'air de fort bonne humeur. Je lui dis que j'avois à lui parler sur un sujet sur lequel je ne pouvois parler qu' à elle et à aucun autre; que les fréquents dérangements de la santé du Prince me laissoient une véritable inquiétude; que cela pouvoit avoir des suites fâcheuses, et qu'en tout cas le Prince étoit mortel et pouvoit être enlevé d'un moment à l'autre; qu'il faloit prévoir ce cas et prendre d'avance des mesures afin de n'être pas pris au dépourvu, quand cela arriveroit. La Princesse me dit que le Prince se portoit fort bien; que ce mal n'étoit rien; qu'il étoit résolu d'aller à Aix, et que les médecins assuroient que les bains le tireroient tout-à-fait d'affaires; que le Prince avoit passé une fort bonne nuit, et étoit trés bien aujourd'hui. Je dis que j'en étois très aise, mais que la prudence vouloit pourtant qu'on pensât d'avance à un cas qui pouvoit arriver, et auquel il ne seroit pas sage de n'avoir pas pensé d'avance. La Princesse dit qu'elle espéroit que le Prince nous survivroit à tous, et qu'elle ne vouloit pas anticiper sur l'avenir par un cas incertain, ni troubler le bonheur et le repos de sa vie; que si on vouloit prendre des mesures pour un avenir incertain, il y avoit un autre cas non moins important, c'étoit celui où ses enfants se trouveroient en cas que le Prince et elle vinssent tous deux à mourir, et ce qu'il faudroit faire alors. Je lui dis qu'elle avoit très grande raison; qu'il n'avoit pas été pourvu à cela; qu'il faloit y songer et en parler au plus tôt. Et je notai la chose sur le papier. J'ajoutai que, quoique le sujet fût désagréable à traiter avec elle, je pouvois encore moins le traiter avec le Prince lui-même; que si le malheur arrivoit inopinément, elle ne se retrouveroit pas en état de mettre ordre aux affaires, et que tout se trouveroit dans une terrible confusion. Elle me dit que cela étoit vrai, mais qu'elle se remettoit pour cela à la Providence et qu'elle feroit alors ce qui seroit convenable dans ces circonstances-là; que c'étoit pour cela que le Prince Louis étoit ici. Je lui dis qu'à cette occasion je devois lui faire remarquer que ce qui avoit été fait aux Etats-Généraux à l'égard du P. Louis, n'avoit pas encore été ratifié dans toutes les Provinces, et que dans quelques-unes même j'appr enois qu'il se rencontreroit quelque difficulté, mais que quand cela seroit arrêté, cela ne suffiroit pas; qu'elle n'ignoroit pas que le Stadhoudérat héréditaire n'avoit

passé que contre l'opinion de bien des gens, qui n'avoient pas osé s'y opposer; mais que ces mêmes gens- là avoient encore leur partie liée, tenoient ensemble dans toutes les Provinces, s'entendoient, étoient informés de tout et travailloient dans le païs et dehors sans cesse et sans relâche. Elle dit que cela étoit vrai, mais qu'elle n'étoit pas en peine parce qu'il y avoit à présent dans les postes les plus importants des gens à qui elle se pouvoit fier. Je lui demandai qui. Elle me répondit: »Le Conr Pensionaire et dans le corps des Nobles, vous". Je demandai: »qui encore?". »Mr de Catwyk." »Qui encore?" »Monsr de Boetselaer que vous avez à présent captive" [1]). Je demandai qui elle avoit à Dort, à Haerlem, Delft, Leyden, Amsterdam, Tergouw, Rotterdam et les autres villes de Hollande. Elle me dit: »à Haerlem Van den Broek, et à Amsterdam Ter Smitten". Je lui dis que cela étoit bon pour commencer mais que cela ne formoit pas un parti suffisant à opposer au parti contraire; qu'il faloit encore bien des choses avant que cela fût porté à la consistence qu'il faloit pour oser seulement espérer d'être en état de résister à un parti qui se tenoit clos et couvert à présent, quoique bien lié, et qui tout d'un coup se montreroit alors redoutable; qu'il faloit penser non seulement à ce qu'il faloit pour soutenir la Princesse et sa Maison, mais penser aussi à ma propre seureté et à celle de mes amis, puisque l'orage tomberoit directement sur nous; mais qu'outre tout cela, il faloit penser à ce qui arriveroit quand-même nous n'y serions plus pour la conservation de l'établissement présent. »Allez, allez vous promener", dit elle, »vous êtes un Roger bontems qui ne pensez qu'à vos plaisirs et aux joyes de ce monde'. »Il me semble", dis-je, »Madame, que vous y pensez bien un peu aussi". »Oui", dit elle," mais je pense aussi à me préparer un tabernacle céleste". »Et moi aussi", dis-je, »Madame". »Non, non", dit elle, »vous ne pensez qu'à ce monde; vous entretenez des filles; vous courez après des femmes mariées, et ne pensez pas à l'autre monde". »Tout cela", dis-je, »Madame, est de votre grâce, mais je vous supplie que nous retenions au point de question, ce qu'il faut faire dans le cas que je viens de mentionner; or, toute badinerie à part, la chose est sérieuse, et mérite une attention très grande; et il n'est pas permis dans des affaires pareilles de fier tout au

1) Aldus.

hasard". »En verité", dit elle, »je crois que vous vous moquez de moi; croyez-vous que j'irai prendre des arrangemens pour le cas de la mort du Prince? Ma foi, je n'en ferai rien". Je lui dis que je croyois pourtant que cela seroit non seulement très à propos, mais absolument nécessaire; que je la suppliois de penser à ce que j'avois eu l'honneur de lui dire, et que je lui en reparlerois une autre fois.

Bijlage III.

Fragment van een' brief van Willem Bentinck aan Prins Willem IV. [1])

24 Sept., 1746.

Buys, chargé de la correspondance étrangère pendant l'absence du Pens. van der Heim, négligea d'envoyer aux ministres plénip. en France le papier remis le 21 Juillet, dont le sens étoit tout différent et même contraire au premier. De sorte que ces Messieurs ont parlé à la France sur le pied du premier papier de Trevor. Mylord Sandwich arrive ici, parle à Buys et puis a Mr. Gilles sur le pied des ordres que Trevor avoit réellement remis, sans savoir qu'ils avoient été tronqués. Cela a fait pendant quelques jours de la confusion dans leurs discours, mais enfin il s'est avisé de comparer les pièces, et la vérité s'étant découverte (avec un peu d'aide), Gilles a trouvé comme de raison que Buys avoit failli en ne le pas informant, et Sandwich que les ordres devoient rester les ordres. Gilles même s'est rendu sur les éclaircissements donnés par Sandwich, et à présent il va travailler sur le pied que Grovestins mande et redresser ce qui avoit été gâté et embrouillé par Buys. Il est à noter que Buys a porté cette affaire en pleine assemblée d'Etats de Hollande le 20 Août, malgré la promesse qu'il vouloit exiger des autres de ne rien dire hors de la conférence secrète, et qu'il y a fait un rapport, qui n'étoit pas conforme à la vérité des faits. Je l'ai même relevé en pleine assemblée, j'ai dit aux Etats de Hollande que Buys se trompoit et que les choses étoient autrement, de telle et de telle façon. Sa chose étoit préparée par lui avec les matadors et elle passa sur le faux exposé de Buys. Il fut résolu de continuer la négociation sur le pied déjà commencé, et de ne point admettre Vienne ni Turin. Cela sera à présent redressé la semaine prochaine.

1) Vgl. Beer, *Holland*, S. 93, f.. De verbeteringen en aanvullingen zijn naar het origineel op het Kon. H. A..

BIJLAGE IV.

Willige Verkooping

UNICO VAN WASSENAAR,
EN
JACOB GILLES,

MAAKELAARS.

Als last en procuratie hebbende van hunne hooge Principaalen: De Heeren Staaten van Holland en West-Vrisland, zynde van meening om op Primo December 1746 te Breda publicq onder de hand te Verkoopen aan M. M Puysieux en NN. Tiquet, Maakelaars van den Kooning van Vrankryk, de Naavolgende Heerlyke Goederen: als

De Zeeven On-ver-Eenigde Provintien met alle hunne Prævilegien, Præminenten, Regten en Geregtigheeden, voor zoo verre heeden nog in weesen zyn, onder en Neevens zodaanige servituten lasten en schulden, zoo draagelyk als ondraaglyk, als van tyd tot tyd door de Verkooperen daar op gelegt zyn, zonder dat het den Kooper vry zal staan van naa eenige oude loffelyke Constume, Prævilegien ofte diergelyke te vraagen, verder als men die aan hem zal willen meededeelen, en zal gemelde Verkooping geschieden voor Contant gelt te betaalen, gedeeltlyk op de opdragt, alles te verdeelen onder de Verkoopers in egaale Portien naa maate ieders bequaamheid en Crediet dog alles op de volgende Conditien.

N°. 1. Dat het Huys van Nassouw voor altoos en eeuwig zal zyn en blyven gesecludeert van alle Politique en Militaire gezag in deeze Republicq, en dat de loffelyke Acte van seclusie als een eeuwig Edict zal worden gestatueerd en gehouden, want of schoon hunne Voorvaderen goed en bloed daar voor hebben gewaagt, zyn zy daar Ryklyk voor beloond, en een Stadhouderlyke Reggering is gevaarlyk voor de Vreyhyd, zoo althans is gebleeken.

N°. 2. Dat de Troupes van den Staat altyd zullen worden gecommandeert door vreemde Generaals, als die door haar onkunde van de Consitutie van de Regeering en de Rangement in haare finantien genoeg van de Staaten van Holland en West-Vriesland gesubordineert zyn, om op haar Ed: Groot Mog: ordres alles zoodanig in verwarring te willen brengen, te verminderen, en te verzwakken, dat elk naa de Vreede moet haaken, en die Oorlogzugtige Engelse en Oostenrykse gezinden zwygen moogen.

N°. 3. Dat alle Regenten, die zig met gehoorzaamheid aan de Teegenwoordige Regeering zullen en willen onderwerpen, in hunne Ampten en Waardigheeden zullen zyn en blyven wel meer maar niet minder, en dat in plaats van de geene die suspect zyn naa andere onverstandige, vreemde, arme en geringe, dog teffens ook stouthoofdige zal worden omgezien, om dat de Regenten, die nu wat te zeggen hebben, hun Credit kunnen en moogen ophouden.

N°. 4. Dat de Staaten Generaal en Raad van Staaten en alle Magistraten zullen moogen Promoveeren allen, die den huyse van Nassauw een Eeuwigen haat zullen hebben gezworen, en die zig daar teegen in woorden en daaden als een braaf Patriot en yverig Republicaan zal hebben gedeclareert.

N°. 5. Dat geene besteedinge van s'Lands Werken en Fortificatien, Leverantien door den Raad van Staaten of Gecomiteerdens zal worden gedaan, als aan off door de vrienden van dien, op dat de geen, die deel aan de Regeering hebben, daar ook voordeel van moogen hebben.

No. 6. Dat niemand met Standaart of Vendel of ander Militair Employ zal worden begiftigt dan die den voornoemden Eed gepresteerd heeft, en die booven dien aan den Heer of Vrouw zyn Patroone eenige dienst heeft gedaan, of aan een behoeftige Neef of Nigte of oud Domesticq een Reedelyke uytkeering belooft of gegeven heeft, belooven of geeven zal.

N°. 7. Dat in den beyde Hoven van Justitie in Holland en voorts ook in de andere Provintien niemand zal werden gepromoveerd dan die tot een andere Politicque bediening onbequaam is, en die niet bloedgierig genoeg is om te willen

dienen, den Jongsten voor den Oudsten Præffereerende, op dat de Justitie zagtelyk en zoo lofflyk als nu daagelyks geschied mag werden geadministreerd.

N°. 8. Dat alle Admiralityten zullen blyven op dien voet als die nu zyn, zonder dat ook imand, wie het ook zoude moogen weesen, naa reekening van gedaane aanbouw off Equipages van Scheepen zal vermoogen te vraagen, om de Agtbaarhyd van Regeering te bewaaren en de Zeemagt te houden op dien voet als die teegenwoordig is.

N°. 9. Dat tot Bewindhebber van de Oost-Indische Comp. nooyt imand anders voortaan zal werden aangesteld, dan een Regent die in den Koophandel niet ervaaren is en by de Compagnie niet booven maten geintheresseert is, en die declareert de West-Indische Comp., niets waardig, om dat 'er van de Bewindhebbers plaats niets komt, altoos te zullen helpen verdrucken, op dat de Maatschappy door de Regeering gesoutineerd wordende, wel gediend, op dat het fyne van het werk niet uyt en lekke.

No. 10. Dat nooyt in het Ministerie van Holland off in de Generalityd zullen moogen werden gebracht luyden van geboorte of Credit, altoos Jonge en onbekwaame voor Oude en Ervaarne Præffereerende, op dat de Menisters niet meer moogen te zeggen krygen als de Heeren.

N°. 11. En dat voor al nooyt tot Raad Pensionaris off tot Pencionares van een Stad zal moogen verkooren werden imand, wien vooroudereen deel aan de Regeering hebben gehad, nog veel van zyn familien heeft, op dat hy niet te veel te zeggen krygt in zyn Stad en den vergaadering van Holland, maar dat men zoeke na vreemde luyden, en voor al naa oude Advocaten, die disputeeren kunnen voor haar Stad, en die niet schielyk Concludeeren, op dat de vergadering lang by elkander blyven en de Regent zyn dag geld verdiene dat hem toekomt; voor al moet hy onkundig weesen in vreemde Historien en van de intherest van vreemde Moogentheeden, om dat hy om deezen teegenwoordige tyd mag denken, en niet zoo zeer om het toekomende of om het gepasseerde, en dat het met geen vreemd Hoff houde en voor den Oorlog met deszelfs gruwelen vreezen mag.

N. B. *Hier neevens zyn nog eenige wynige Articulen gevoegt onnodig om hier te melden maar gezien als boovengemeld ten Huyse van de Maakelaars daags naa de Verkooping.*

Zoo egter imand, het zy uyt de Edele Burgers off Boeren, vermeend teegens de Verkooping in oppositie te koomen of te konnen Protesteeren teegens de Procuratie op boovengenoemde Maakelaars gegeeven, die koomen met behoorlyke beschyden voorzien in s'Hage ten tyden plaats als behoord, eer het te laat is.

Zeg het Voort.

BIJLAGE V.

Copie.

Newcastle aan Willem Bentinck.

NEWCASTLE HOUSE, July 28th (8 Aug., N. S.), 1747.

Sir,

I have the honor of your letter of the 1st August N. S. and am very sorry that any account, you may have received of the present dispositions here, should have given you any uneasivess. I shall take the liberty to lay before you what I apprehend to be the true state of the case; at least as far as I can make any judgment of it. I hope I need not make any professions of my sincere zeal for the service of the common cause, and how sorry I should be to see us reduced to accept any peace from France, that does not effectually secure the true interests of Europe. This principle induced me the last year to oppose to the utmost of my power the acceptance of the conditions of peace contained in Mr D'Argenson's plan, even at the hazard of differing with the Republic of Holland upon that great and material point.

The same principle engaged me to propose to His Majesty in October last such a plan for forming a confederate army in Flanders and Italy, as, had it been duely executed, after it was formally accepted by all Parties, would have given us

an evident superiority in both places; and from whence we may reasonably affirm, that the armies of the Allies might have been at this time in the heart of the kingdom of France instead of the frontiers of the Republic and their strongest towns being now attacked by the French army. But these engagements were so far from being complyed with, that the confederate army in Flanders, which by the convention of January last was to consist of $\frac{m}{135}$ men, by the last return is not above $\frac{m}{57}$, exclusive of tho troops employed in Zealand and at Bergen-op-Zoom, before the arrival of Prince Waldeck's detachment, altho' the King has actually furneshed two or three thousand men over and above the forty thousand men, which was his quota; and the army in Italy is little more than half what it ought to have been by the express stipulations of the convention. This great deficiency of the stipulated quotas has not only occasioned the misfortunes, lately happened in Flanders and Italy, and prevented all the good effects hoped for from the great efforts made by England and Holland this jear, but has also created a general opinion here of the necessity of putting an and to the war, since it is thought that greater resources than we have had this year can scarce be hoped for; and experience has shew'd that they are not sufficient.

This argument prevails so much, that I must own, those who have been the most forward hitherto for carrying on the war, begin to fear, that no advantage can be had by it. And therefore it seems very advisable, that we should see upon what terms France will make peace, and if they be such as cannot be accepted, we must make all the joint efforts we can for the support of the war, if there be any appearance of a possibility thereby of obtaining better conditions of peace. The great point, which I have ever pressed, is, that both in peace and war we may act in the most perfect concert with our Allies, and especially the Republic of Holland, formed as it is at present. For if any peace should be made without the concurrence of all the Allies, France would gain more by that division than by the most advantageous conditions of peace, which she might otherwise procure.

You have seen the answer, His Majesty thought proper to give to the overture of peace, made by the Mars[l] Saxe.

Nothing could more strongly demonstrate His Majesty's resolution to act in concert with his Allies and to support their interests. Lord Sandwich will communicate to you the short question, put by Mor. Saxe in answer to Gen[l] Ligonier's letter; and I am persuaded His Majesty will do nothing thereupon, but what will be or ought to be agreable to all his Allies. But as a faithfull wellwister to the Alliance (the basis of all the good, that can be expected for Europe in opposition to the ambitions views of France) and as a most sincere and faithfull servant to the Prince of Orange, who thinks the interest of the King and this country most essentially concerned in supporting the independency, grandeur and prosperity of the Republic of Holland under the immediate influence of His Highness, I should hope that the Allies, and particularly the Prince of Orange, would give all possible facility towards discovering the real intentions of France, and, if possible, to put an end to the war by a reasonable peace, which might secure to the Allies their respective interests, and thereby make a tolerable provision for the security of the liberties of Europe. The difficulty (which by many is called the impossibility) of carrying on the war another year is the only reason that makes me advise this measure. I own I despair of having more assistance from the courts of Vienna and Turin, than we have had this year, and I am very sorry to say that the condition of the Republic is represented to be such, as scarce to be able to furnish money for the current expences of this year, much less to provide for a great augmentation of expence the next; and however willing or zealous, the Republic is now admitted to be, with the Statholder at their head, to augment their forces by the addition of 30 000 men, and to contribute to the taking of 30 000 Russians besides; the means of doing it are extremely doubted from the exhausted conditions, things are now in. You will forgive the frankress I am now using, but as it is one very material consideration in the present question, I should not have thought myself excusable, if I had omitted it; and I shall be extremely glad to be able to prove, that the present condition of the Republic has been mistaken, and to remove these doubts and apprehensions, which cannot fail of making great impression here.

If this overture of Mars[l] Saxe goes on, Lord Sandwich will be

employed in the negotiation. You know him too wel, to imagine him capable of doing anything but with the utmost regard to His Majesty's Allies and particularly the Republic of Holland. He is already ordered to communicate every thing to the Prince of Orange, and will act in the most perfect concert with His Highness; and if the Allies will shew the same disposition on their part, we shall either make such a peace as ought to be satisfactory in the present circumstances, or must jointly and effectually enter into such measures as may enable us to carry on the war with a prospect of success, and at least secure the performance to each other of what shall be stipulated.

I beg pardon for having given you this trouble. I have taken the liberty, in confidence, to lay before you my private thoughts. What I write is without the knowledge of the King or any of my fellow-ministers; and therefore you will not take any measure upon this, but act only upon what shall be in for communicated to you by Lord Sandwich in the regular channel.

I am, etc.
HOLLES NEWCASTLE.

BIJLAGE VI.

Copie.

Prins Willem IV aan Chesterfield.

LA HAYE, ce 12 Juillet, 1747.

My Lord,

Je receu hier au soir par un courier, que le Duc de Cumberland me dépêcha, des nouvelles dont le contenu m'a paru de trop d'importance, pour ne pas, après y avoir mûrement réfléchi, communiquer à Votre Excellence mes idées et ma façon de penser sur ce qui en fait le principal objet. Comme My Lord Ancram sera déjà arrivé avant la réception de celle-ci, pour ne pas différer à la poste prochaine de faire savoir à V. E.ce sur quoi elle peut compter d'ici, j'ai demandé le paquet boat pour faire parvenir plus promptement à V. E.ce

le résultat de mes réflexions sur la proposition que le général Ligonier a rapporté au Duc à son retour, comme la suite d'une conversation qu'il avoit eue avec le Maréchal de Saxe.

Je dois d'abord remarquer, My Lord, que cette démarche de la part de la France ne me surprend nullement, accoutumée comme elle l'est à pêcher en eau trouble et à agir avec une foi punique. Ce procédé ici n'a rien de nouveau et me paroit tout simple. Son but y est de semer de la défiance entre les Alliez et de jetter de la poudre aux yeux par rapport à leurs prétendues dispositions pacifiques. Je dis de semer de la défiance entre les Alliez. En effet, My Lord, dans cette pièce il n'est parlé que comme en passant et par forme de compliment sur le caractère du Duc, des Alliez, sans la participation desquels on suppose qu'il ne voudra pas traiter, et il n'y est fait aucune mention ni des Alliez de la France, ni d'une paix générale. Et quant au penchant pour la paix, n'ai je pas raison de dire que ce n'est que de la poudre aux yeux, car dans le même tems qu'ils parlent de leurs sentiments à cet égard et de la facilité que l'inaction apparente des armées y portera, ils ajoutent que les opérations pourront cependant continuer. Et contre quelle des Puissances frappent-ils en attendant ces coups? Ce n'est pas contre l'armée alliée, ni contre l'Angleterre, qui comme l'Impératrice-Reine, est en guerre ouverte avec la France. Ce n'est pas contre ce qui leur resteroit encore à conquérir des Païs-Bas, mais contre notre République, qu'ils prétendent encore considérer en quelque façon comme amis, que les opérations sont dirigées, et notamment au côté le plus sensible, contre nos places les plus importantes pour la communication et la seureté de la Hollande et de la Zélande; et pour nous marquer encore plus d'amitié, ils poussent les attentions jusqu'à exiger du sein de la Mayerie de Bois-le-Duc des livraisons de fourages pour leurs troupes, campées dans le païs de Liège. En vérité, My Lord, si j'insistois d'avantage sur cet article, je sens que l'indignité de leur procédé envers nous me feroit échapper quelque expression trop vive. Enfin pour dernière remarque préliminaire je dois encore ajouter que ceci n'a rien qui me surprenne pour sa nouveauté, car dès les commencemens de mon avènement aux charges, que j'ai l'honneur d'occuper actuellement dans la République, la France m'a fait tenir de semblables propos, et bien plus pressans, plus forts et plus

clairs que ne l'est cette proposition ici, auxquels si j'avois voulu prêter la moindre attention et ne les pas envisager pour ce qu'ils sont, je veux dire des pièges et des panneaux, il y a déjà longtemps que nous aurions pu entrer en négociation. Témoin tant de beaux discours et de belles avances que le Général des Drosses, les lettres de Don Luis à celui-là, et plus particulièrement encore Mor Van Hoey m'a tenu [1]), et principalement ce dernier, de façon que je n'avois qu'à, si je le voulois, mettre à l'épreuve la sincérité de leur foi, qu'ils constateroient par leurs oeuvres; que je n'avois qu'à envoyer qui que ce fût avec ou sans caractère de grande ou de petite condition, pourvu que ce fût une personne à laquelle je me fiois, et qu'ils s'ouvriroient tout à fait confidemment envers moi de leur plus intime façon de penser, et des moyens d'acheminer une paix qu'ils souhaiteroient passionément; qu'ils avoient toute confiance en moi, et oseroient bien s'en remettre à ma modération, à mon équité pour les conditions; que si même je le voulois, il dépendroit de moi, qu'il y eût un armistice, moyennant seulement qu'ils fussent seurs qu'on vouloit la paix tout de bon et qu'on n'eût pas plutôt en vue de profiter de cet intervalle pour rassembler plus de force et se mettre mieux en état d'agir, et moyennant en particulier que je diriger [1]) les choses de façon que, si au bout de ce temps l'on ne pouvoit convenir des conditions de paix, ou que les Alliez ne voulussent pas prêter les mains à une neutralité pour les Païs-Bas, la République du moins en conclût une avec la France. Vous pouvez après cela juger, My Lord, si cette insinuation m'a paru fort nouvelle et vous jugerez bien aussi que mes réponses à celles qu'on m'a faites, sachant dans quel esprit elles m'étoient adressées, n'ont été que fort vagues et dilatoires; je le devois au concert de mesures, que nous avons, dès le commencement de l'exercise de ma fonction, pris la résolution de former avec les deux Nations, et pas moins à l'honneur de ma Patrie, si sensiblement et grièvement lésée par les insultantes façons d'agir dont ils ont fait usage envers nous. Je pourrois encore joindre une raison qui nous est commune et qui seule pourroit causer, quant au temps qu'ils prennent pour faire la proposition en question, quelque surprise, sçavoir qu'avant qu'ils aient receu réponse, tant de votre part que de la nôtre, sur le

1) Aldus.

renouement des conférences, et ainsi avant qu'ils aient la moindre certitude morale de nos dispositions réciproques, ils en viennent à une demande si peu conciliable avec le ton haut, sur lequel ils sont d'ordinaire guindés.

Mais puisque j'en suis venu insensiblement à parler du tems qu'ils ont choisi pour faire une semblable proposition, je ne puis passer sans le remarquer qu'il n'est pas moins singulier qu'un ennemi tout fier de la victoire qu'il croit avoir remportée, fasse le premier pas envers ceux qu'il débite lui-même avoir fait fuir devant lui, et tellement triomphé qu'il les a obligé [1]) de mettre une rivière entre deux, ne pouvant résister à ses forces et à sa puissance. Rare exemple de modération dans un vainqueur, générosité peu usitée et peu pratiquée par la France, et qui par cela même, en la comparant et combinant avec sa conduite depuis les derniers troubles, tient trop du paradoxe pour ne pas soupçonner anguille sous roche, et que des serpents ne soient cachés sous les fleurs! Car qu'ils ne pensent pas que le tems qu'ils prennent, immédiatement après ce mauvais succès d'une battaille, en soit un pour nous faire passer par consternation par des conditions qu'en tout autre tems nous serions bien éloignés d'accepter. Ils se trompent fort, s'ils croient que le désavantage de la journée du deux nous ait abbatus ou consternés. Loin de là! Car bien que nous ne la considérions pas comme une battaille perdue, mais plutôt comme une affaire d'une aile, qui n'a pas été soutenue assez puisamment [1]) et promptement par l'autre, à cause du terrein [1]) et autres circonstances, et ainsi nullement comme une défaite, si est ce que, loin de nous laisser abattre, nous avons d'abord, et avant même qu'il fût bien tiré au clair, si notre désastre et perte n'avait pas été plus considérable, immédiatement considéré que nous ne devions pas perdre courage ni mollir pour cela, mais redoubler au contraire de vigueur et de constance, pour surmonter les obstacles et faire tourner la chance. Et j'ai remarqué avec une satisfaction extrême que je n'ai pas été le seul de mon opinion à cet égard, mais que le Pensionnaire aussi bien que le Greffier ont pensé tout de même, et jugé que ce n'étoit nullement une raison pour accélérer une paix, mais plutôt pour prendre des mesures les plus convenables pour ne pas être contraint ou forcé d'en accepter une désavantageuse ou honteuse. Seroit-ce

1) Aldus.

se tromper, My Lord, si je risquois un autre jugement du période de tems qu'ils choisissent pour nous faire ses [1]) propositions, et m'écarterois-je fort du vraisemblable, si j'en concluois qu'ils ont cru et qu'ils se flattent que, comme les premières nouvelles (pour la plus part du tems exagérées), quand elles viennent de loin, font d'abord de fortes impressions et agitent et inquiètent le public pas moins souvent chez vous que chez nous, ils réussiroient peut-être en y ajoutant des propos de paix, de causer de l'embaras [1]) au ministère, et de semer, sur tout dans ce temps d'élection, la zisanie parmi la nation en rendant l'idée d'une paix soi-disant facile à obtenir populaire chez une partie de votre public? Enfin, My Lord, leur grand but en tout ceci, je n'en doute pas, est de prévenir les mauvaises suites et influences, que pourroit avoir et entraîner par rapport à eux dans les affaires publiques la révolution, arrivée dans le gouvernement de notre République, voyant que je n'ai pas gobé ni mordu à l'hameçon, que Monsr Van Hoey m'a tendu de leur part, et apprenant au contraire que ce même Prince d'Orange, dont l'élévation au poste de ses ancêtres, selon quelqu'uns [1]) de leurs ministres aux cours étrangères, ne devoit porter aucun changement aux affaires générales, et qui, selon d'autres, ne trouveroit ni flotte, ni troupes, ni argent, enfin qui ne seroit nullement considéré comme ses ayeux l'avoient été, ne laissoit pas que de ne point se prêter à leurs séduisants et flatteurs discours et ne paroissoit pas vouloir être leur dupe, mais sembloit vouloir suivre un système opposé et adhérer fortement aux véritables intérêts de la cause commune, bien opposez aux leurs. Ils ont cru devoir changer de batterie, le prévenir en proposant des idées pacifiques, quoique non detaillées, tant pour ne point s'engager ou se commettre eux mêmes, que pour remettre les esprits et redonner courage au parti françois abbatu, mais pas détrompé, ni revenu de son erreur et encore moins dissipé ou terrassé parmi nous; se flattant bien que, s'ils pouvoient réussir et faire entamer cette négociation si promptement, tous les projets pour faire renaître l'ancien système, auquel il y a tant et si belle apparence à l'heure qu'il est, s'en iroient en fumée là, où sans cela et en Russie et dans l'Empire depuis le changement arrivé ici, il se manifestoit tant de velléité et d'inclination à prendre des arrangemens et à concerter des mesures de se réunir,

1) Aldus.

pour le bien de la cause commune et de la liberté de l'Europe, avec les Puissances Maritimes et leurs Alliez; sans parler encore qu'ainsi tout nos concerts pour tirer raison des François, en leur rognant leur commerce, qui est trop étendu et augmenté depuis la paix d'Utrecht, tant des côtes du Levant et des Indes Orientales, et à l'agencement duquel plan nous sommes actuellement à travailler, et sans le succès duquel nous ne pourrons jamais être en repos pour nos possessions dans l'autre continent, s'en iroient aussi à néant.

Voilà, My Lord, ce que le peu de loisir et la hâte en d'autres affaires très pressantes par rapport à notre frontière de l'Escaut m'a à peine permis de coucher très imparfaitement sur le papier, et j'ai presque honte de vous produire quelque chose de si indigeste, et qui auroit tant de besoin d'être retouché, et pour les choses, et pour le stile, devant un connoisseur comme vous; mais j'ai mieux aimé vous l'envoyer tel que cela est, que de perdre un temps précieux et dont je ne suis dans les circonstances pas le maître pour le corriger, me flattant qu'en faveur de notre ancienne connoissance et amitié vous en excuserez les défauts et en supplierez les imperfections en le présentant devant le Roi. Je dois encore après ces réflexions générales faire quelques observations sur la pièce-même, qui me paroissent mériter quelque attention, savoir: 1mo que ces propositions sont vagues et ne contiennent rien sur quoi on puisse tabler; 2do qu'elles sont obscures et confuses dans le seul endroit où il semble être faite [1]) mention de quelques choses qui pourroient servir d'ingrédient pour former des articles, sur lesquelles on devroit entamer une négociation. Car que veut dire, si le Roi insiste sur la démolition de Dunkerque, la France veut garder Furnes [1]), et que, si l'on laissoit Dunkerque comme il est pour le présent, elle ne demandoit que la restitution de Cap Breton? Peut-on inférer de là qu'en cas qu'on lui laissât Furnes et Dunkerque, il laisseroit Cap Breton, ou bien, que Cap Breton doit toujours leur être rendu? 3o Cette pièce est d'autant moins seure, que le génl Ligonier ou manque de mémoire ou, faute d'y avoir fait beaucoup d'attention, n'a pas tout retenu. 4o Ce quelque chose de l'abbaie de St. Hubert n'est pas peu de chose, ni pour notre République à cause de Mæstricht et Namur, ni pour l'Impératrice-Reine quant à Luxembourg. 5o Comme on n'a rien donné

1) Aldus.

par écrit au génl Ligonier, il leur est libre de tout désavouer, si cela ne leur convient pas à la longue; et même 6° le Maréchal de Saxe, ni qui que se soit des ministres, l'a signé. 7° Enfin ils ne proposent point des ministres, mais que le général Ligonier ou tel autre que S. A. R. voudroit nommer, en soit chargé, quoique les matières sont [1]) aussi délicates que compliquées.

Il me semble, My Lord, que vous êtes déjà impatient que j'en vienne à une conclusion, et la longueur de cette épître, qui vous aura déjà ennuié, vous fera languir pour en voir la fin. Je finis donc par vous dire que, malgré tous ces prémisses, je suis très éloigné de vouloir traîner la guerre en longueur; c'est toujours un fléau, et nous avons autant et plus de sujet qu'aucune autre nation de souhaiter qu'elle soit terminée et fasse place à une bonne paix; mais il me semble que pour y parvenir, et l'obtenir avec plus d'apparence de succès, c'est à dire pour qu'elle soit équitable, solide et durable, il sera très nécessaire que nous concertions, suivant les idées qu'on s'est déjà communiquées, les mesures les plus vigoureuses et plus efficaces pour que nous puissions montrer à la France que, quoique nous sommes tout prêts à empoigner de bon coeur la branche d'olive, dès qu'ils nous feront paroître que c'est cordialement aussi et de bonne foi qu'ils nous la tendent et à nos Alliez, nous n'en sommes pas moins déterminés, préparés et résolus, s'il le faut, de supporter les fraix et de tenter les succès et la fortune d'une autre campagne encore après celle de cette année. Cette fermeté de notre part, et soutenue par des démonstrations réelles et qui leur prouvent que ce n'est pas pour leur en imposer, produira plus que toutes les médiations et les conférences, qu'on pourroit imaginer. Je soumets cependant volontiers et avec respect mon jugement aux idées éclairées du Roi, auquel V. E. communiquera ceci et l'assurera de mon respectueux dévouement.

J'ai l'honneur d'être avec une considération distinguée
de Votre Excellence
le très humble et très obéissant serviteur,
PRINCE D'ORANGE & NASSAU.

1) Aldus.

BIJLAGE VII.

Copie.

Chesterfield aan Prins Willem IV.

à WHITEHALL, le 10 Juillet (21 Juli, N. S.), 1747.

Monseigneur,

Votre Altesse aura vu par la lettre que je me suis donné l'hònneur de lui écrire par l'ordinaire du Mardi passé, que je comptois de pouvoir être en état de lui mander par la poste d'aujourd'hui les sentimens du Roy sur le contenu de la lettre, dont elle m'a honoré en date du douze du courant. Elle aura aussi déjà sçu qu'en conformité à ses ordres, je l'ai d'abord montré [1]) au Roy, et Sa Majesté m'ordonne à présent d'assurer Votre Altesse, qu'elle est également portée, par inclination et par intérêt, de contribuer au soutien et à l'accroissement de l'autorité de V. A. dans la République, et qu'elle s'aperçoit avec un plaisir sensible de l'heureux changement dans la conduite des États-Généraux depuis l'élévation de V. A. au Stathoudérat, changement qu'elle n'attribue uniquement qu'à cet événement si favorable à la cause commune. Le Roy a pesé avec une attention particulière les réflexions de V. A. par raport à l'ouverture faite, en dernier lieu, au général Ligonier de la part de la France, et Sa Majesté ne disconvient point qu'il ne puisse y avoir, comme V. A. le pense, de la duplicité dans les propositions, que l'on a faites à cette occasion au dit général.

Sa Majesté en même tems, soit qu'il s'y trouve de l'illusion ou non, ne croit pas que, vu la situation critique et délicate des affaires, tant dans les Païs-Bas qu'en Italie, il y auroit de la prudence de les rejeter tout d'un coup, puisque nous serons dans peu en état d'en éclaircir et la sincérité et la convenance. Et V. A verra par la copie ci-jointe des ordres, que le Roy envoye à S. A. R. aujourd'hui à ce sujet, que Sa Majté demande plus de précision et des éclaircissemens ultérieurs des intentions du Roy très Chrétien, avant que d'entrer en négociation.

V. A. doit être en même tems persuadée que Sa Majesté ne fera aucune démarche, ni ne prendra aucune mesure à

1) Aldus.

cet égard, sans une communication intime avec elle, envisageant ses propres intérêts comme inséparables de ceux de la République.

Au reste le Roy a appris avec bien de la satisfaction que l'affaire du 2, au lieu d'abattre le courage de la République, luy a au contraire inspiré une nouvelle vigueur, et l'a animée de façon à redoubler ses efforts pour surmonter les obstacles, et fait tourner la chance. Sur ces principes Sa Majesté a ordonné à cinq battaillons de ses troupes Electorales de se rendre en Brabant, et elle ne doute point que la République ne suive son example [1]), en augmentant son armée au plutôt [1]) et tant que possible comme le moyen le plus sûr de pouvoir parvenir à des conditions solides et honorables de paix.

Sa Majesté est de plus bien aise de voir que V. A. est attentive à prendre des mesures pour nuire efficacement au commerce et à la navigation de la France. C'est de là qu'elle tire ses plus grandes ressources, et il est constant qu'il seroit à désirer que l'on pourroit y porter un coup essentiel, et V. A. peut toujours compter que le Roy sera prêt à concerter avec elle sur tout ce qu'elle pourra suggérer ou projetter pour la réussite d'un objet aussi important.

J'ay l'honneur d'être avec l'attachement le plus respectueux,

Monseigneur,

de Votre Altesse

le très humble et obéissant serviteur,

CHESTERFIELD.

V. A. aura la bonté de me pardonner de ce que je me sers de la main d'un secrétaire, mais en vérité, la foiblesse de mes yeux l'exige.

BIJLAGE VIII.

Origineel.

Willem Bentinck aan Newcastle.

My Lord,

Toutes les lettres et toutes les relations venues d'Angleterre par le dernier ordinaire, montrent tant de crainte et de découragement que je ne saurois m'empêcher de vous témoigner,

1) Aldus.

combien je suis inquiet du mauvais effet que cela pourroit produire à la ruine des affaires de la cause commune. Comme je n'ai rien d'authentique là-dessus, je me veux flatter que l'on outre la matière; mais on en dit trop pour qu'il n'en soit pas quelque chose. Je vous soupplie [1]), My Lord, de me tirer de la peine où cela me met. Je vous avoue que je serois au désespoir de voir tout d'un coup perdre le fruit de tant de travaux, et de voir courir précipitamment en Angleterre, où le danger est moindre, à une paix, de la possibilité de laquelle, dans ces circonstances-ci je n'ai pas d'idée, pendant qu'ici l'on n'est occupé qu'à se mettre en état de repousser l'ennemi, quoique le danger plus grand et plus pressant ici qu'en Angleterre pourroit à plus juste titre nous précipiter ici. Il y a quelque chose de caché en ceci, que je ne saurois pénétrer. Au nom de Dieu, My Lord, ne souffrez pas que tout soit gâté par trop de précipitation.

J'ai l'honneur d'être avec le plus grand respect,

My Lord,

votre très humble et très obéissant serviteur,

W. BENTINCK.

LA HAYE, 1 Août 1747.

J'espère que dans peu de jours une lettre des Etats-Généraux au Roi fera voir les véritables sentiments de la République.

BIJLAGE IX.

Draft of an answer to Marshal Saxe.

July 25th (5 Aug., N. S.), 1747.

That His Majesty, to shew his sincere desire of peace upon the principles laid down in Sir John Ligoniers letter to Marshal Saxe, had directed the Earl of Sandwich, his Minister Plenitotentiary to the States of Holland, forthwith to repair to the army, there to treat under the inspection and direction

1) Aldus.

of His Royal Highness the Duke with Marshal Saxe or a ony other person, that may be appointed by the most Christian King for that purpose.

Newcastle House, July 29th (9 Aug., N. S.), 1747.

Present: Lord Chancellor, Mr. Pelham,
Duke of Dorset, Duke of Newcastle.
Earl of Chesterfield,

N.B. This draught was produced, but being approved only by Lord Chancellor and the Duke of Newcastle, Lord Chesterfield took down in writing another draught, which being acquiesced in, was the next day aproved by the King and directed to be sent.

Bijlage X.

Copie.

Newcastle aan Sandwich. (fragment.)

Newcastle House, July 31th (11 Aug. N. S.), 1747.

My dear Lord,

I wrote so fully to you by the last post that I shall give you but very little trouble by this messenger. But I cannot avoid acquainting you that our resolutions have changed pretty often in the course of this week. I acquainted you with every thing, that had passed to Tuesday night [1]). On Wednesday I found things in the closet (when alone) not so well: »They are against Sandwich's going immediately to the army." I said: »They think he will defeat the negotiation". »Why do they think so?" I then produced the enclosed draught [2]) of an answer to Marshal Saxe, which for that reason was not approved. But however, all was referr'd to our meeting in the evening, where we had great difference of opinion indeed. Lord Chancellor and I were for sending this answer, my brother and Lord Chesterfield were strongly for the Duke's opening (himself) et first the great lines of the peace, against which Lord Chanchellor and I as strongly protested. Lord

1) D. i. 8 Augustus.
2) Zie bijlage IX.

Chesterfield then minuted down the answer as it will be sent you this night, declaring at the same time that it was not his proposal. However we all acquiesced in it, and so it goes, tho' Lord Chancellor and I by no means like it so well as the other .....

Bijlage XI.

Copie of a paper sent with Marshal Saxe's letter of the 5 August, 1747, from the Commanderie to Sir John Ligonier.

Le Roy n'a point fait la guerre par ambition, et il ne l'a continuée que pour ses Alliés. Sa Majesté est déterminée à rendre les conquêtes en faveur de ses Alliés. Il ne doit point y avoir de difficulté sur ce qui concerne la France. Tout se réduit ..... [1]) sçavoir:

1° Restitution de Louisburg d'une part, et de l'autre Madras et des autres endroits qui peuvent été pris dans les Indes.

2° Liberté de rétablir les fortifications de Dunkerque du côté de la terre, ou conservation de Furnes pour couvrir la frontière maritime.

3° Arrangemens pour raport aux enclavemens du Hainaut, et autres objets à régler concernant les frontières et païs limitrophes.

4° On compte également qu'il ne peut y avoir de difficulté pour la restitution des Etats de Modène et de Gênes tels qu'ils étoient en 1740 avant la guerre.

5° La France garantira la Silésie ainsi que l'Angleterre l'a garanti.

6° Par rapport à l'Espagne, les égards que le Roy veut et doit observer avec Sa Majesté Catholique ne luy permettent pas, même pour le succès de la négociation, de faire aucune proposition particulière. On demande que l'Angleterre veuille bien s'ouvrir de bonne foy sur ce qu'elle pense par rapport à l'establissement de l'Infant et aux intérêts de son commerce

1) Aldus. Hier schijnt iets uitgevallen.

et de sa navigation; le Roy, de sa part, n'y répondra pas avec moins de sincérité. On peut juger des intentions de Sa Majesté si l'on réfléchit qu'elle consent à restituer ses conquêtes, et dès que les propositions, q'on luy fera, seront raisonnables, elle emploiera tous ses efforts auprès de l'Espagne pour l'engager de concourir au rétablissement de la tranquilité générale.

BIJLAGE XII.

Copie

(Add. Mss., 32809. — BRIT. MUS..)

Slot van een' brief van Sandwich aan Chesterfield. [1])

Headquarters at Richel, Sept. 11, N. S., 1747.

. . . . . direction. This is, I think, the substance of all that passed between us this day. I shall be very happy if Yo^r Lo^p should approve the language I have held, or of my entering so far into matter. I own, I was unwilling to err on the other side, and I thought, without I had exceeded a little what the Austrian ministers expected, I would tye myself down to the base regulation of the form of future conferences, I should not have been able to give Yo^r Lo^p any satisfactory lights into the present sentiments and disposition of France. I shall not pretend to make any observation upon the substance of what passed between us, or whether I have, in any degree, answered the end proposed. I flatter myself however, that I have at least left things in the situation I found them, and liable to admit of whatever turn Yo^r Lo^p may think proper to give them

I am, etc.
SANDWICH.

1) De brief is, zonder dit slot, gedrukt bij BEER, *Holland*, S. 117, ff..

BIJLAGE XIII.

Copie.

Newcastle aan Sandwich (fragment).

NEWCASTLE HOUSE, August 4th (15 Aug. N. S.), 1747.

My dear Lord,

.....Things (if possible) are more disagreeable here than ever. I have had a contest *alone* with all my collegues. You will see Marshal Saxe's last letter, and the paper of proposals inclosed, which I take to be more to shew Spain and Prussia, that they will do nothing without them, than to convince us of their sincerity and moderation. The question amongst us was, what answer should be returned. I gave my opinion plainly (and have not departed from it) that the answer should be civil, favourable, but general; and all particulars refer'd to be negotiated with you; that is: a general answer acquainting Marshal Saxe that, pursuant to the King's former declaration, Lord Sandwich should set out for the army, fully authorised to treat. My collegues (viz. Lord Chesterfield, my brother, and My Lord Chancellor) insisted upon a *specifick* answer to the several points, and proposed one, in every respect what you receive by this messenger, except what relates to cap Breton, and that was much stronger, viz. that the King would not repose to consent to an *arrangement* about Louisburgh, provided all other points were settled to His Majesty's satisfaction and that of his Allies. So it was proposed that day to the King, who seemed extremely to approve it. I was forced in the presence of my collegue to give my reasons against it: that I thought France might make an ill use op such a paper; that *that* might be a very proper instruction for the King's Minister, who would make use of it at a proper time, and when the thought the negotiation might be brought to a good issue by it, but that the putting it thus in the power of France to say, we would on certain Terms give up Louisburgh, before we knew, what peace could be procured by it, I thought was very wrong and would subject the negotiation to great inconveniences. My collegue supported the contrary, but I really think I beat him in argument and in fact; the King call'd for the paper and alter'd im himself, as you now have it....

I am, in vast hast, ever yours,
HOLLES NEWCASTLE.

BIJLAGE XIV.

Origineel.

Prins Willem IV aan Newcastle.

LA HAIE, le 18e Juillet, 1747.

Mylord,

La perplexité de notre situation et le danger éminent où nous nous trouvons, qui cependant, loin de nous faire perdre courage, nous détermine de plus en plus à y ressorter [1] et, avec l'aide de Dieu, à tâcher de le surmonter, détestant tout abandon de nos Alliez, et voulant vivre et mourir en gens qui sentent tout le prix de la liberté, m'engage, me souvenant avec gratitude combien Votre Excellence a contribué au prompt secours de la Zélande, d'interpeller et de [2] réclamer vos bons offices auprès du Roi, tant pour l'important project dont j'ai déjà écrit à Mylord Chesterfieldt et sur lequel je réitère aujourd hui mes instances, que sur le prompt secours dont nous avons plus que jamais besoin de tous nos Alliez pour que l'armée alliée soit égalisée à celle des ennemis J'attends du zèle de V. Exc. pour le bien public qu'elle y fera attention, et j'en serê, s'il est possible, avec plus de considération,

de Votre Excellence

le très humble, très obéissant serviteur,

PRINCE D'ORANGE & NASSAU.

Au Duc de Neuwkastell.

BIJLAGE XV.

Proposals for answering the Prince of Orange's letters to Lord Chesterfield and the Duke of Newcastle of July $\frac{7}{18}$, 1747. (Instructie voor Sandwich).

In answer tho the Prince of Orange's two proposals vizt.:

1st The taking immediately 30 000 Russians into the pay of the Maritime Powers, and

1) Aldus. De Prins toont ook hier dat hij geen held in het Fransch was; de bedoeling is echter duidelijk.

2) Aldus.

2d The sending some farther succour for the defence of Holland;

It is proposed:

That Lord Sandwich should be directed to acquaint the Prince of Orange, that:

1st As to the taking the Russians, His Majesty is still of opinion that no immediate use can be had from it for this campaign, and that the making an absolute bargain for them at present would be engaging in a certain expence, which may be unnecessary, if the present negociation for peace should be brought to an happy issue; but that, to shew His Majesty's firm resolution to support, in all events, the interests of the common cause, and those of the Stadtholder and Republic in particular, orders shall be immediately sent to His Majesty's ambassador at the Court of Russia to settle the conditions of the march of the 30 000 men, when taken, to get them quartered in such places that they may be able to march upon the first notice. And in case the present negociation, set on foot by Marsl Saxe, should not have the appearance of being brought to a speedy conclusion, and that the Prince of Orange shall be able to shew, that the Republic has actually contracted with other Princes or States for the 30 000 men, proposed to be raised on the account of Holland only, His Majesty will then immediately send directions for taking the 30 000 Russians, the Republic agreeing to pay their quota upon the foot of the Prince of Orange's letter to Lord Chesterfield [1]; it being always to be understood that these 30 000 Russians are over and above the 30 000 men already stipulated by the present treaty with Russia to be kept upon the frontiers of Livonia and Courland;

2nd That, as to the immediate succour, His Majesty has already given orders for the march of 5 battalions of his Electoral troops, and as to the regiment demanded for Williamstadt, His Majesty will send orders to major-genl Huske to send thither one of the British regiments now in Zealand, and His Majesty will, if possible, replace it by sending a regiment from hence to Zealand. That in all events it is necessary that His Majesty should know forthwith, what condition the Republic of Holland is in at present to defend

1) Vgl. Chesterfield's brief aan Salomon Dayrolles, London, July 3, O. S (14 Juli, N. S.); *Letters*, vol. II, p. 824.

Bergen-op-Zoom and the other places, which may probably be attacked by M. Lowendahl's army. For if they should be lost, all the measures proposed for the defence of Dutch Brabant would be ineffectual.

That Lord Sandwich should be directed to thank the Prince of Orange for the orders, sent to their governors in the East Indies, and for the squadron, ordered to cruize upon the French trade under the command of adm[l] Schriver, and to recommand it to the Prince to strengthen that squadron as much as possible, and to enable it to keep constantly at sea; and to shew the Prince the absolute necessity there is, that the Republic of Holland should declare war against France before His Majesty can engage in the expence of an other campaign. 2 [1]) Whether eight or ten thousand men might not be got from the King of Denmark, which might be of use even during this campaign.

BIJLAGE XVI.

Copie.

Newcastle aan Sandwich. (fragment.)

NEWCASTLE HOUSE, Aug. 27 (7 Sept. N. S.), 1747.

My dear Lord,

I make use of a safe conveyance of M[r] Bentinck's to send you this letter, but I dare say, I need not give you a caution not to write to me at any time under M[r] Bentinck's cover, for you know the curiosity of the post-office.

I am now to return you thanks for your private letter of the $\frac{18}{29}$ by Mo[r] de Bellegarde. The opinion of *my Friend* [2]) with relation to the situation of things in Holland, the strength, the resources, and good inclination of the government and the power and credit of the Stadtholder, was so material, and I am persuaded, founded upon real belief (since he was as doubtfull upon all those heads before he left England as any body) that I ventured to shew your letter to the King, who read every part of it, was very well pleased with it, and made the proper animadversions as he went along. I also acquaintad the King that you had in your letter to the Duke of Bedford said »that you ware far from despairing to get even the

1) Aldus; misschien is hiervoor iets uitgevallen.
2) Graaf Flemming.

terms that were prescribed in your instructions", and upon the whole, nothing would give His Majesty more satisfaction than to find that the Prince of Orange was so well pleased with what had been lately done here, and particularly with your instructions. I find, you take notice that nothing is said of the islands of S[ta] Lucia and S[t] Vincent. It was not forgot, but it was thought an object not considerable enough to be mentioned in your instructions, especially as the renewal of the treaty of Utrecht in this respect (which must be particularly explained and enforced) will do the business, since the evacuation of those islands is expressly stipulated in that treaty.

I wish I could say that every thing continued to go on as smoothly in our conferences with M[r] Bentinck as it did at first. In order that we might perfectly understand one another, I desired that M[r] Bentinck would put down in writing the points upon which he wanted answers; which he did in a memorial, which the Duke of Cumberland will have shewed you. We had some discourse among ourselves upon the answer to be returned to it. Lord C.'s opinion was that it should be friendly but general; my brother was for assurances of doing our utmost in case the negiciation should fail, but without specifying any particulars. I differed from both, and gave my opinion in writing according to the inclosed paper [1]), which I endeavoured to support in the best manner I could; and indeed, I never was more clearly of opinion than that those answers were the proper ones to be given to M[r] Bentinck's questions. They would have been, I am persuaded, satisfactory to the Prince of Orange, as giving the greatest proof on the part of the King, that the negociation was to be conducted in conjunction with them and in concert with the rest of our Allies; and the Prince of Orange and the Republic of Holland would see that, if the negociation miscarried, not thro' their fault, they might depend upon an army of 170 000 men in Flanders, besides a promise from the King to join in any ulterior succour, that might be necessary and practicable; and His Majesty on the other side would not be obliged to any thing, except the Prince of Orange did cooperate in all the measures, that His Majesty should think proper, for bringing the negociation to a happy issue. I could not however prevail with my brethren to agree with me. Lord Chancellor

1) Zie bijlage XVII.

approved every part of my paper, but was for giving the general assurance of our doing our utmost, instead of specifying the particulars; and upon that foot, Lord Chesterfield was to prepare the answer to the memorial, which answer was given to Mr Bentinck on Monday [1]) night. He was extremely displeased with the want of presision in it, and apprehended, it would not be at all satisfactory to the Prince of Orange and the ministers of the Republic. Lord Chesterfield laboured to shew him that the general assurance must mean the particulars, for that it could not be doubted but that, in that case, the King would do as much, at least, as he does at present. To which Mr Bentinck very properly replyed, that if the particulars were to be understood by the general assurance, why not mention them? Upon the whole Mr Bentinck said, he would put down in writing his remarks and desire an answer to them; which he is now doing. I think, if my paper had been taken, all this would have been avoided, but how it will come out now, I cannot say; however I shall certainly do my best to reconcile matters. If the specification is made (and I own I see no sort of inconvenience in doing it in the manner I proposed) two conditions will be insisted upon; and I think very rightly: the first, that the Republic should concur in the present negotiation for peace; the second, that if that negotiation should miscarry, and another Campaign be unavoidable, the Republic should declare war. I am apprenhensive that these little altercations will detain Mr Bentinck here some time longer; and indeed, I think, it will not be amiss that he should be here, when the answer comes from Marshal Saxe, by which we may be abbe to make some judgment about the negotiation, at least, whether it is likely to begin or not, and when the fate of Bergen-op-Zoom shall be determined; two epochs, which will necessarily require some immediate concert between the King and the Prince of Orange.

..... I have all possible reason to be pleased with Mr Bentinck's behaviour to me, and the Duke of Bedford is every thing I could wish.

I am, My dear Lord, etc.

HOLLES NEWCASTLE.

P.S. You see I send you accounts of all that passes.

1) Waarschijnlijk eene vergissing voor DINSDAG.

BIJLAGE XVII.

Draft of an answer to two points of Monsr Bentinck's memorial, Augst. 21st (1 Sept., N. S.), 1747.

As to the first point in Mr Bentinck's memorial, viz. what relates to the conditions of peace:

It is supposed that an answer to the following effect would be sufficient.

That Lord Sandwich's instructions, which are communicated to the Prince of Orange, explain His Majesty's thoughts upon the points therein mention'd as far as the King has been yet able to come to any determination upon them:

That, as to what immediately concerns the interests of the Allies, those points must be settled in concert whit them, but that, previously to any step to be taken by His Majesty's minister, the King will open himself upon them to the Prince of Orange as the course of the negociation shall make it necessary;

That the material thing, in the Kings opinion, to be settled at present, is the method to be observed in carrying on this negotiation, which His Majesty proposes should be in the following manner, vizt. that Lord Sandwich should meet and confer with the person, authorised by France, and open himself in general according to his instructions, and make constant reports to the ministers of the Republick and also to those of the Queen of Hungary and the King of Sardinia, after he shall have previously settled with the Minister of the Republick, in what manner those reports should be made, and they have agreed what language should be held there upon.

That, as to the other point viz. the immediate preparations for another campaign:

It is proposed that Mr Bentinck should be inform'd, that His Majesty must always inforce the absolute necessity of concluding (if possible) a peace by the present negotiation; but that, to give the Republick a proof of the King's intention in all events to do his utmost for their and his own security, His Majesty has already agreed to the taking, jointly with the Republick, 30 000 Russians;

That, if another campaign should be unavoidable, His Majesty does not think to lessen the number of troops, furnish'd by him this year [1]);

That His Majesty will also agree with the Queen of Hungary for the same number of troops as she has brought into the field, this campaign [2]);

That the King does expect, that the Republick should furnish an equal number of troops for the field with those, furnish'd by His Majesty, and that, in consideration of the subsiby, paid by the King singly to the Queen of Hungary for a body of . . . [3]) Austrians, the Republick should previously engage to supply all their garrisons, independently of the troops to be brought into the field;

That, these proposals comply'd with, will furnish an army of 170 000 men or near it;

That if, over and above it shall be found necessary to have any additional strength; the King will be ready to take a body of Danish troops, or any others, jointly with the Republick, in the same manner that the Russians are to be taken.

That His Majesty must insist with the Prince of Orange upon two things:

The first that this answer remains an absolute secret with the Prince of Orange and such persons as His Highness can have an entire confidence in;

The second, that the Prince of Orange should understand, that these efforts for another campaign are not to slacken, but on the contrary to be supposed only on a firm persuasion, that the Republick of Holland should concur in all the necessary measures for bringing the present negotiation for peace to a speedy and happy conclusion.

N.B. The Duke of Newcastle laid this paper before My Lord Chancellor, the Duke of Bedford, the Earl of Chesterfield and Mr Pelham, as containing his sentiments upon the answer to be returned to these two points in Mr Bentinck's memorial, at a meeting at Newcastle House on the 21th of August, 1747, to consider of the answer to be returned to the said memorial.

1) 40 000 man.
2) 60 000 man.
3) Niet ingevuld.

BIJLAGE XVIII.

Copie.

Newcastle aan Sandwich. (fragment.)

NEWCASTLE HOUSE, Sept. (15 Sept., N. S.), 1747.

My dear Lord,

As Mr Bentinck has promised to take care of my letter, I would not omit giving you a short account of what has passed since my last letter of the 27 of August. In consequence of what passed in our conference with Mr Bentinck, of which I gave you an account, he has presented a second memorial with observations upon the answer, given to the first. I told him very freely, that there were some parts of this memorial, which I wished had been omitted, and I think, if it had been confined singly to the explanation demanded of *communication intime*, and the specification desired of our preparations, in case the negotiation for peace miscarried, it would have better answered all the ends. However it has produced an answer, which I hope will upon the whole be satisfactory. I do not certainly know, whether it has been yet sent to Mr Bentinck, or whether copies of both the pieces will be sent you this night or not. We had a good deal of discourse upon it and at last My Lord Chesterfield sent me a draught, which he desired I would alter as I thought proper. I made no alterations, but proposed three very material additions, as I thought. In confidence I send them to you in the inclosed paper [1]). The first established the concert; the second, the continuance of the troops of all kinds furnished this year, with an addition of 30 000 Russians and even Danes, if necessary and practiable. The third, to answer the objection that has been made here, and I know sent to the Greffier Fagel, vizt. that some people would make a merit that they were both for a plan of war, as well as peace, which hat not and would not be obtained...

1) Niet aanwezig.

BIJLAGE XIX.

Origineel.

Bentinck aan Newcastle.

Tuesday, 1 Sept. (12 Sept., N. S.), 1747.

My Lord Duke,

Since it was yesterday decided, that *communication intime* and *previous concert* are one and the same thing, I do most earnestly beseech Your Grace to procure me the latter in place of the former. *Previous concert* in good French is *concert préalable*; and after what was said yesterday by Lord Chesterfield, I don't know upon what pretence he can refuse it.

I also beg that Your Grace would consider, what measures must be taken, in case the negociation for the Russian troupes should by the intrigues of France and of Prussia miscarry. I am with great respect,

My Lord Duke,
Your Grace's most obed^{t} humble servant,
W. BENTINCK.

BIJLAGE XX.

Ongedateerde minuut
(Zonder datum.)

Betoog van Willem Bentinck, dat de Republiek den oorlog aan Frankrijk moet verklaren.

Quaeritur:

S'il convient mieux à la République de déclarer la guerre à la France, ou de la lui faire simplement comme Alliée, c'est à dire, s'il vaut mieux rester dans l'état où l'on est, que d'entrer dans une guerre déclarée.

On suppose qu'il est de la dernière importance de s'opposer aux desseins de la France.

La chose peut être considérée à 7 égards différens: I. .....[1]), II. .....[2]), III. .....[3]), IV. Le commerce, V. Traité de paix, VI. L'honneur; la sûreté. VII. L'obligation.

I. *La sûreté de la Rep.* Cette sûreté dépend du succès de la guerre, qui est bien plus sûr si elle la déclare à la France, a. Parce que c'est un parti pris, et par conséquent il y a aura dans le gouvernement plus de prévoiance, de résolution, d'union, d'activité, etc.; b. Cela sera cause que la Rep. sera d'un beaucoup plus grand secours. On a beau dire: elle agira plus vigoreusement et plus à propos[4]); c. Cela fera un bon effet dans les conseils et les armées des autres Alliés; d. Et sur plusieurs Puissances, soit en arrêtant leurs mauvais desseins, soit en leur faisant prendre le bon parti.

A présent on ne sait, ni au dedans, ni au dehors, ce que fera la Rép.. Les malintentionés tirent un grand avantage de cet estat mitoien. La France d'ailleurs n'en voudra ni plus ni moins de mal à la Rép.. Elle ne prendra ni plus ni moins les Païs-Bas. Elle n'attaquera ni plus ni moins le païs de la Rép.

II. *La dépence.* 1°. Si l'on dit que l'on secourra de toutes les forces, il en coûtera autant que si la guerre étoit déclarée[5]).

2°. Si l'on n'emploie pas toutes les forces et qu'on ne déclare pas la guerre, a. On ne peut pourtant pas avoir moins de troupes que si la querre étoit déclarée, vu l'incertitude sur l'avenir; b. La guerre durera plus longtems, elle ne sera que deffensive, on perdra plus de tems, du païs, de l'argent.

III. *La durée de la guerre.* Je viens déjà de faire voir qu'elle durera d'avantage, si l'on ne déclare pas la guerre. On peut ajouter que la France perdra par la déclaration de guerre de la Rép. bien des avantages pour pousser la guerre: commerce, etc..

IV. *Le commerce.* 1° Il sera plus facile de détruire celui de la France.

2° De rétablir celui de la Rép., qu'elle a enlevé. Dans tout le Nord les fruits de France ne se transportent que sur vaisseaux françois et des autres nations de leur crû.

3° L'état d'incertitude, où l'on est, dérange le commerce

1) Doorgehaald: „La sûreté de la Rép."
2) Doorgehaald: „La dépense."
3) Doorgehaald: „La durée de la guerre," en daarboven, ook doorgehaald „La conduitte de la guerre."
4) Aldus; duidelijk is het niet.
5) Deze zin is doorgehaald.

autant que la guerre. D'ailleurs le négociant sait moins où il en est

4° Celui qui [1]) font encore les sujets de la Rép. sera de plus en plus gêné par les Puissances belligérentes.

5° Celui qui ne consiste qu'à profiter de l'occasion de la guerre entre l'Angl., la France et l'Esp., finira avec cette guerre. Les Puissances se dédommageront de ces profits: ôteront à la Rép., les uns pour une raison, les autres pour l'autre, autant de commerce qu'elles pourront. Il se trouvera que pour un avantage de quelques années, elle en aura sacrifié un perpétuel.

6° On pourra faire à la paix un tarif plus avantageux [2]).

BIJLAGE XXI.

Copy of a letter from the Earl of Sandwich to the Earl of Chesterfield.

HEAD QUARTERS AT RICHEL, Septr 14th, N. S., 1747.

My Lord,

I had just time to acknowledge in my last Your Lordship's letter of the 25th past, O. S., since which His Royal Highness has communicated to me Count Bentinck's memorial and Your Lordship's answer.

I imagine I am to consider that piece as an instruction with regard to the conduct, I was to hold in the negation with France, and I am extremely happy to find that in the first setting out I have acted upon the principles of that piece.

Your Lordship will see by my last dispatch that I have followed His Majesty's idea, in opening the general tenour of my instructions to the person authorized on the part of France, and I am sure that minister cannot complain of my reserve upon this occasion; and I own it was a matter of some surprise to me, that so open and fair a communication should not have produced any single concession from the other side. As to the form of any future conferences, I don't

1) Aldus.

2) V, VI en VII ontbreken.

think the court of France has any objection to their being carried on in the presence of all the Parties concerned, as I believe they are in the same situation with regard to Spain upon that point, as we are with our Allies. His Royal Highness is, I apprehend, convinced from the language of marshal Bathiani and mons^{r} Reischach that the Empress-Queen will not consent that her interests shall be treated by any other than her own ministers, so that it is impracticable to think of negociating any other way, without their protesting against our proceedings; and I am much of opinion that we shall find the King of Sardinia upon this article in the same disposition. However, as I have already told your Lordship, I do not apprehend any farther difficulty upon this point, as it is plainly given up by France, since Mo^{r} Puysieux's words to me were, as near as I can recollect, that he would agree to our holding conferences, or a congress, in whatever place or manner we pleased; for that, tho' all the Parties were present in the publick negociation, yet we might still communicate together as well at a congress as elsewhere.....

I am with great respect, etc.,

SANDWICH.

BIJLAGE XXII.

Origineel.

Sandwich aan Newcastle.

From the Camp at RICHELLE, Sept. 15, [1747].

PRIVATE.

My Lord Duke,

I rececived this morning the favour of Your Grace's private letter [1]), for which, as I certainly ought, I am most extremely obliged to you; the contents of it gave me great satisfaction, because I think, I can percieve in it the foundation for such measures as will extricate us out of our difficulties with

1) Zie bijlage XVI.

honour and credit. Your Grace will, I dare say, do me the justice to testify, that my opinion allways has been that no negociation can ever succeed without it was accompanied by vigorous preparations for offensive operations, and that with them there was reason to hope for a conclusion such as we could wish. For my own part I can readily declare that I have never yet seen a fairer opportunity of conducting both our pacifick and warlike operations with hopes of success, than I do at present; and I am so sincere in wishing, they may continue in their present channel, that I think it my duty to omit no single act in my power, that can possibly contribute to that end.

I am impatient to hear your reasoning in consequence of my interview with Puisieux, but in the mean time I have no difficulty to tell you mine, which is, that it is impossible it could have passed better, or that the negociation could have taken a more advantageous turn, than it now has; we are plainly masters of the form, as well as the essential of the negociation shall have carried the so long contested point of the admission of the ministers, by which means we shall carry our Allies cordially and sincerely along with us in the exteriour part; and when that is once the case, I think we need desire no other dependance than our own natural superiority in weight and power, to give us the lead thro'out the whole transaction. In a negociation so constituted, I think nothing is to be feared, and we can forward or delay it, as circumstances and prudence shall direct; in the mean time we should certainly be as active as possible in our preparations, for every step of that sort will give us still the greater strength, and, if possible, set us more at the head of the negociation to carry this purpose into execution. It seems plain to me that no better measures can be pursued, than those mentioned in your last letter and in the paper enclosed in it [1]), and I can speak my opinion upon this subject with the more precision and confidence, as I have His Royal Highness's support in this particular, who agrees with me in sentiment, and extremely approves the plan contained in that piece: and if it is not yet done, I most sincerely hope, that what I now say, added to the turn of Monsr Puisieux's discourse to me at Liège, will effectuate the concluding our measures upon that plan, as the best and

1) Zie bijlagen XVI en XVII.

only resource for our maintaining ourselves in the present situation, in which we are placed.

You say, that, if the specification is made, two conditions will be insisted upon, first, that the Republick should concur in the present negociation for peace, the second, that, if that negociation should miscarry and another campaign be unavoidable, the Republick should declare war. For the first I think you may be entirely at ease, for as things are now carried on, I have no doubt but that they will concurr heartily, steadily and sincerely in the negotiation for peace. As to the other point, I cannot pretend to speak so directly, but I rather think it will do, and it seems to me the present is a proper opportunity to push it, when France has shewn her little sincerity in her desire for peace, by absolutely refusing, in any circumstance whatever, to lower her conditions. I will not fail, immediately upon my arrival at The Hague (which I shall not defer for above a day or two longer), to be preparing matters to be brought to this issue, as I have indeed allready done in some degree, and I shall hope soon to receive orders for my conduct in this particular, as well as for the forming a concert among the Allies for the next campaign, which it seems to be allready time that we should begin to give some attention to. The only thing that detains me from going where I think my presence is very necessary, is the expectation of Count Fleming's return, who has promised me to be back on Sunday; and I assure you, if I can get any lights from him that can forward the peace, I will not be less zealous in making use of them to that end, than I shall be in the execution of the opposite measures. Your Grace has known, how to determine my way of acting, by informing me of your own sentiments and inclinations.

You judge very right in imagining it unnecessary to give me any information with regard to the deference, I ought to shew in all respects to His Royal Highness' opinion; the favour and protection, I have so essentially experienced from him, has long ago tied me by the ties of gratitude, as well as duty, to make it my principal purpose to shew myself worthy His Royal Highness's favour; and in the present case I have taken no step without his previous concert and approbation. This letter goes under a cover from His Royal Highness, to prevent notice being taken of my correspondence with Your

Grace, and I believe he will besides write to you by the same opportunity in a stile not extremely different from this.

I shall dispatch this letter away to-day in hopes of catching the packett, as I imagine it may be of use to you to know as soon as possible our way of thinking here; but I am afraid it will not get to Helvoet time enough to go before the next mail.

I am afraid you are rather to much in spirits about Bergen-op-Zoom. Tho' I think, it is still possible it may be saved, yet I would have you by all means be prepared for the worst, and not leave things unsettled till an unfortunate event, which may probably happen in the surrender of that place, may again reduce us to that state of despondency, which I know, when it once prevails, so effectually obstructs all vigourous measures, however necessary they may be.

I cannot conclude without my thanks for your kindness in sending me information of all that passes; I rely on your continuing those favours to me. The only return, I can make, is by endeavouring to make use of that intelligence to the forwarding your views and inclinations.

I am with the most unfeigned truth
Your Grace's
most faithfull and most obedient servant,
SANDWICH.

BIJLAGE XXIII.

Copy of a letter from the Earl of Chesterfield to the Earl of Sandwich.

WHITEHALL, Sept. 11th, 1747.

My Lord,

I answered by the last post, as far as I was then able, the contents of Your Lordships important dispatch of ihe 11th instant N. S. [1]); and I have now His Majesty's commands to add, that, considering the situation, in which our pacifick

1) Zie BEER, *Holland*, S 117, ff..

negociation was left by your late conference with Mr Puisieux, the King is of opinion, that the best method of proceeding in that business will be, by opening, as soon as possible, a congress, as proposed, at Aix-la-Chapelle.

Your Lordship will therefore loose no time in acquainting the Prince of Orange, the ministers of the Republic, and our other Allies, with this His Majesty's present idea, and concert with them, if they shall be likewise disposed to embrace it, as to the manner of carrying it into execution. And when you have so done, and the ministers of the Allies, which the King cannot doubt of, shall have approved this step, Your Lordship will then take an opportunity, either by letter, or otherwise, as you shall judge best, of acquainting Mr Puisieux therewith, that a minister, properly authorized on the part of the French King, may be ordered to repair to Aix-la-Chapelle, and you may likewise add, that it is the King's intention, that you should proceed thither to assist at those conferences on His Majesty's part.

I come now to your letters of the 11th and 18th instants N. S., the former of which came to me yesterday by the post, and the latter this morning by Jackson the messenger.

I lost no time in lying them before the King, who, considering the further unhappy alteration in the state of our affairs by the unexpected reduction of Bergen-op-Zoom, and the present general consternation in Holland upon that event, the States having ordered their minister here, in consequence of it, to present a memorial setting forth their distress, and pressing His Majesty to send over an immediate succour, which, Your Lordship knows, is not possible, is more and more confirmed in his opinion of the necessity of obtaining a reasonable peace, and therefore recommends it to his Allies, as an object which deserves their most serious attention. But as, on the one hand, His Majesty thinks a reasonable peace not to be neglected, if in the present circonstances it shall be found attainable, so on the other His Majesty is of opinion, that no time should be lost in making immediate and vigorous preparations for the continuation of the war, if that shall be unavoidable for another campaign. To these two great objects therefore Your Lordships endeavours are principally to be directed, namely, in the first place, in representing to the ministers of the Allies the expediency of their concurring sincerely and seriously

with His Majesty in the desirable work of a reasonable peace, making that their first and principal consideration; and, in the next, recommending to them not to postpone the necessary preparations, let the event of the future conferences be what it will. And, in this view, you will desire, that marl Bathiani as well as Count de la Chavanne may immediately inform H. R. Highness the Duke with the utmost real efforts, which the Empress-Queen and the King of Sardinia may propose, and be able to make, as well on this side as on that of Italy, for another year.

I am, etc.,

CHESTERFIELD.

BIJLAGE XXIV.

Extract of Lord Chesterfield's Lettre of the 14th Augst to the Earl of Hyndford.

Count Bentinck being arrived from Holland to propose to His Majesty the taking of a body of 30 000 Russians into the joint pay of the Maritime Powers, to serve in the Low Countries or upon the Rhine or Moselle, as shall be thought proper, the King has been pleased to agree to that measure, and the States are accordingly to send by this messenger orders to Monsieur Swartz at Petersburgh, to enter into a negociation with the Court of Russia, in conjunction with Your Excellency, for that purpose, so that, when that minister shall have received the orders above mentioned, it is His Majesty's pleasure, that you should immediately join with him this measure to the Russian ministers [1]), and desiring to know, upon what terms the Empress will be disposed to yield such a body of her troops to the King and the Republick. Avid as Your Exy is to take no step in the course of the negociation, but with the concurrence and in conjunction with Monsr Swartz, so you will take notice that the Republick is to be an equal contracting Party, as well as His Majesty, to whatever agreement you and that minister may be able to make, and to take a joint and equal share with the King in the whole expence relating to these troops.

1) Aldus.

If therefore you and Monsieur Swartz shall be so fortunate to bring this negociation to a happy issue upon the footing above mentioned and upon terms likewise, which may appear to you both to be reasonable and equitable, the King would have you join with that minister in signing, by virtue of the full powers, which you already have, such a convention as may be agreed on for that purpose with the Court of Russia on His Majesty's part, remembring always, that, in pursuance of your former instructions, the corps now meant to be taken in the joint and equal pay of the King and the Republick, is to be a distinct and separate one, entirely exclusive and independant of that, which the Empress has already engaged by our former convention to be hold in readiness upon the frontiers of Livonia and Courland.

Your Excy will further be pleased to observe, that the Kings intentions are not to engage for more than twelve months certain from the day of the signature of the treaty, stipulating therein a convenient notice to be given to the Court of Russia, as for instance of three months before the twelve months above mentioned shall be exspired, in case the Maritime Powers shall then have no further occasion for the service of these troops. And Monsieur Swartz will receive the like instructions for his guidance herein on the part of the States, and which he will likewise be directed to communicate to Your Excellency.

BIJLAGE XXIV*a*.

Copie.

Points sur lesquels on souhaite que le Comte Fleming se puisse éclaircir.

$\frac{14}{25}$ Août, 1747.

1°. La disposition véritable de Sa Majesté très Chrétienne pour la paix; et si l'ouverture, faite par le maréchal de Saxe, l'a été dans l'intention sincère pour y parvenir.

2°. Les sentimens particuliers du maréchal de Saxe à cet égard.

3°. L'État actuel des armées de France, tant en Flandres qu'en Italie, et leur objet véritable dans les opérations pour le reste de la campagne.

4°. La situation présente de la France à l'égard du Roi de Prusse et de l'Espagne.

5°. Les ressources de la France pour continuer la guerre.

Le comte de Flemming se propose de se rendre à la Haye pour faire sa cour au Prince d'Orange. De là il compte d'aller à l'armée de France, et de faire de même un tour à l'armée alliée, pour y faire sa cour à Son Altesse Royale le Duc de Cumberland, et pour s'y aboucher avec My Lord Sandwich.

BIJLAGE XXV.

Origineel.

Willem Bentinck aan Prins Willem IV.

Monseigneur,

J'eus hier l'honneur de remettre au Roi dans une audience particulière la lettre, dont V. A. S^e^. m'avoit chargé pour S. M., et j'y joignis de bouche les assurances de respect, d'attachement et de vénération, qui furent parfaitement bien reçues du Roi, qui m'ordonna de faire savoir à V. A. S^e^. la joye qu'il ressent de l'heureux tour que les affaires ont pris en Hollande, se servant des expressions les plus cordiales et les plus pleines d'affection, non seulement pour V. A. S^e^., mais aussi pour la République, et assurant de la manière la plus forte que tout ce qui se feroit ne seroit jamais que de concert avec V. A. S^e^.; que les ministres avoient ordre de ne pas faire un pas sans l'aveu de V. A. S^e^.; que tout ce qui s'étoit passé avoit déjà été communiqué, et que tout ce qui viendroit de la part de la France le seroit aussi, de même que tout ce qui seroit envoyé d'ici à Myl^d^ Sandwich. Le Roi ajouta que dans la situation où étoient les affaires, S. M. avoit cru que la prudence et la bonne politique exigeoient d'écouter les propositions, que la France feroit; que Myl^d^ Sandwich avoit ordre d'écouter et de traiter, mais n'avoit aucun pouvoir de

rien conclure. Après quoi S. M. répéta que je pouvois assurer V. A. S^e^., que rien ne se feroit que de concert avec S. A. S^e^.

J'ai reçu par le courier du Baron Reischach la lettre dont V. A. S^e^. m'a honoré, et j'aurai l'honneur d'envoyer une relation exacte et détaillée de tout ce qui s'est déjà passé, et de tout ce qui sera passé Vendredi prochain, par le Comte de Flemming, qui part pour la Hollande par le paquet de Vendredi. J'ai eu plus d'une conversation avec Myl^d^ Chesterfield, avec le Duc de Newcastle, le Chancelier et Mr Pelham, chacun à part; et ce soir à huit heures je suis appointé chez le Duc de Newcastle, où tous ces messieurs se doivent trouver ensemble; après quoi je serai en état de rendre meilleur compte à V. A. S^e^. du véritable état des choses ici. En attendant je puis dire à V. A. S^e^. que les ordres sont déjà expédiés, comme vous les aurez déjà sans doute par Myl^d^ Sandwich, pour terminer et conclure avec la Russie pour les 30 000 hommes, dans la supposition que De Swart aura les mêmes ordres de la part de la République. Demain l'on chargera mille barils de poudre, à 122 LL. le baril, qui partiront d'abord avec un convoi pour Helvoetsluis, où V. A. S^e^. aura la bonté de donner ordre où elle veut que cette poudre soit transportée. Ces 122 000 LL. sont tout ce que l'on donner à présent de l'artillerie [1]). Et comme le tems est précieux, je n'ai pas voulu en perdre à en chercher chez des particuliers. C'est Myl^d^ Chesterfield, qui a procuré cet envoi ici. Et je lui ai dit que la restitution se feroit en nature, ou au prix courant de la poudre.

Je supplie V. A. S^e^. d'attendre qu'elle aie [1]) reçu encore une lettre de moi, avant que de juger des affaires ici, dont j'espère de lui pouvoir dans un couple de jours rendre un compte exact. Et en même tems je m'acquitterai de ce que j'ai promis à Son Alt^e^ Royale. Je n'ai pas encore vu la Princesse Emilie qu'au drawing-room du Roi, et la Princesse Caroline point du tout. Mais j'espère de leur faire la cour à toutes deux demain. Le Roi se porte très bien et a très bon visage. Les nouvelles venues aujourd'hui de Berg-op-Zoom ne plaisoient pas du tout à Sa Majé. Je n'ai pas cru devoir faire encore aucun usage de ce que V. A. S^e^. me fait l'honneur de me mander à ce sujet. Mais j'en tirerai parti demain. Il s'est répandu un bruit malicieusement inventé ici, que

1) Aldus.

V. A. S^e^. étoit brouillée avec le Duc de Cumberland. J'ai contredit la chose fortement, et j'ai prié toutes les personnes, qui ont quelque confiance en moi, d'en faire de même. Je m'arrête ici pour aujourd'hui, et j'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect,

Monseigneur,
de Votre Altesse Sér^e^
le très humble et très obéissant serviteur,
W. BENTINCK.

LONDRES, ce $\frac{11}{22}$ Août 1747.

BIJLAGE XXVI.

Origineel.

Willem Bentinck aan Prins Willem IV.

SECRETISSIME.

Monseigneur,

J'ai cru que mon premier soin, après être arrivé ici, devoit être de me mettre bien au fait des personnes, de leurs vues et de leurs liaisons, afin de pouvoir mieux juger après cela de quelle manière il leur faloit parler. Je puis vous assurer, Monseigneur, que . . . . . .

(Vgl. BEER, *Holland*, S. 96, f.)

. . . . . je croirois avoir très utilement employé mon tems. Il y a un article, sur lequel j'ai pris le parti de V. A. S^e^. très vivement et très chaudement, quoique je ne sois pas tout à fait convaincu, que V. A. S^e^. aie la raison ni la bonne politique de son côté; c'est celui de la modération excessive de V. A. S^e^. dans de certaines occasions. Tous les ministres, l'un après l'autre, et plusieurs particuliers m'ont parlé des gens qui ont été mis en prison en Zélande, après avoir été les premiers mobiles de la révolution et de l'élévation de V. A. S^e^.. J'ai pallié la chose; j'ai dit que la modération étoit le génie du païs; que V. A. S^e^. ne vouloit pas se servir de son pouvoir et de son authorité dans toute leur étendue; que vous ne vouliez pas sortir des formes de la justice; que vous vouliez suivre pied à pied un chemin, qui vous feroit peut-être blâmer pendant quelque tems par des gens mal informés, mais qui vous mèneroit plus sûrement et plus loin que celui que d'autres vouloient vous tracer. J'ai cité d'un

autre côté la déposition des magistrats de Ziriczee, l'élargissement du batelier destiné pour les Indes, et j'ai fait un détail circonstancié du pillage de la maison de Coquelle, pour faire voir que cette affaire étoit une affaire isolée. Cela a fait son effet, et j'ai pris soin de le faire débiter dans les mêmes lieux où l'on avoit débité le contraire. Mais cela n'est que pour quelque tems. On va plus loin dans le public, on fait des réflexions sur la continuation de l'emploi de certaines personnes. Et vous serez obligé, Monseigneur, si vous voulez maintenir votre propre dignité et celle du poste que vous occupez, de faire quelque démarche contraire à votre douceur et à votre générosité naturelle [1]), que Myl^d^ Chesterfield explique comme foiblesse. Tout ce que j'ai l'honneur de dire à V. A. S^e^. sont des faits dont je suis très sûr, et toutes les conversations que j'ai eu [1]) avec Myl^d^ Chesterfield cadrent si parfaitement avec ces faits que je sai d'ailleurs et de différents partis, que le tout forme chez moi une démonstration. Je ferois un volume de seules questions captieuses qu'il m'a faites, et auxquelles j'ai répondu comme je croyois qu'il convenoit, parce que j'étois préparé. J'aurai l'honneur de suppléer de bouche à ce que je n'écris pas sur cette matière. M^r^. le Comte de Flemming, ministre de Saxe ici, se charge de cette lettre. Je vous prie, Monseigneur, de le faire venir et de lui parler à loisir tête-à-tête. Il est au fait de ce pays-ci d'une façon étonnante. C'est un homme très pénétrant, d'un sens fort droit, qui, quoique ministre de Saxe, pense comme un homme totalement indépendant. Il a la confiance du Roi et des ministres ici, surtout au [1]) Duc de Newcastle. Il s'arrêtera quelques jours à La Haye, et ira après cela à l'armée de France pour tâcher d'avoir des informations sur quelques points, sur lesquels je suis persuadé qu'il n'en aura point, dont on puisse rien tirer pour voir plus clair qu'on ne fait déjà, mais dont le Duc de Newcastle le charge du sçu du Roi, à l'insçu de Myl^d^ Chesterfield, pour rester le pied [1]) de montrer des choses à part au Roi, que l'autre secrétaire n'a point. J'envoye ci-joint copie de ces points [2]) pour l'information de V. A. S^e^. et je crois que V. A. S^e^. fera bien de ne montrer ce papier à personne qu'à M^r^. le greffier, et de ne parler à personne qu'à lui de l'envoi ou de la commission de M^r^. de Flemming

1) Abdus.
2) Zie bijlage XXIVa.

à l'armée de France, parce que l'on en pourroit très facilement abuser. Je supplie même que toute cette dépêche-ci soit secrétée de même, et j'en écris une autre, dont V. A. Se. pourra faire l'usage qu'elle jugera convenable.

Etant arrivé ici le Vendredi passé au soir, j'envoyai d'abord au Duc de Newcastle la lettre que j'avois de Mylᵈ Sandwich pour lui. Le Samedi matin le Duc de Newcastle vint chez moi et me dit qu'il étoit déjà informé par Mylᵈ Sandwich du sujet qui m'amenoit. Il me témoigna beaucoup de joye de me voir et me parla d'une façon qui me fit bien augurer du secours que je pouvois attendre de lui, surtout vu la manière dont il prit l'ouverture que je lui fis de ce que j'avois à dire. Il m'avertit des précautions, que je devois prendre en parlant aux autres. J'ai suivi ses conseils, et je m'en suis parfaitement bien trouvé. Il est convenu avec moi de la nécessité de faire des préparations pour la campagne sans attendre la réponse, et m'a très fort prié, pour pouvoir parvenir à y mener des autres, de commencer par les assurer que le Prince d'Orange ne souhaitoit point de traîner la guerre en longueur, mais étoit au contraire prêt à donner les mains à une paix sûre, et que l'on n'y fît aucun pas qu'avec le plus parfait concert; ce qu'il assura bien positivement devoir être fait. Permettez moi, Monseigneur, de vous dire ici en passant que je n'appréhende pas une négociation séparée, ni une paix fourrée. Je puis assurer V. A. Se. qu'il n'y a pas de ministre ici qui osât le conseiller au Roi, ni s'en rendre responsable, et je le vois clairement par les discours de ces messieurs eux-mêmes. V. A. Se. verra par l'événement que je lui dis vrai, et je la supplie de suspendre toutes les craintes et toutes les inquiétudes, qu'elle a eu [1]) sur ce point. Ayant demandé au Duc de Newcastle comment il entendoit le mot de concert, il me l'a expliqué dans le sens le plus étendu, de tout communiquer, de ne rien cacher, et de savoir l'opinion de la Répub. ou de V. A. Se. avant que d'agir ou d'exécuter rien, afin de régler alors conjointement ce qui devoit être fait. Il me dit que l'on avoit déjà envoyé des instructions à Mylᵈ Sandwich, que ces instructions seroient communiquées à V. A. Se. par lui, et qu'il promit de m'en donner une copie, que j'espère de recevoir assez à tems pour faire partir ce soir. Je fus fort content de sa manière de penser

1) Aldus.

sur les affaires générales, et il me pria très fort de lui rendre justice auprès de V. A. Se. sur la façon dont il s'est toujours conduit dans les grandes affaires. Le Duc de Newcastle n'est pas assez maître de lui-même pour qu'on puisse douter de sa sincérité, quand il s'exprime avec autant de vivacité qu'il a fait sur sa joye à l'occasion de la révolution arrivée chez nous, et de son attachement pour V. A. Se. et pour tout ce qui la concerne. Le soir du Samedi je vis Mylᵈ Chesterfield, qui étoit allé le matin à Richemond, et ne revint qu'à 8 heures. Il me reçut fort froidement, ne chercha pas à parler d'affaires, et quand je commençois, il loissoit tomber la conversation. Je ne laissai pas de lui dire de quoi il s'agissoit en termes généraux et très mesurés, parce que j'avois déjà appris, avant de le voir, par d'autres, que Mylᵈ Chesterf. avoit déjà dit que je venois pour dicter et donner la loi au Roi de la part du Prince Stadhouder. J'allai le Dimanche avec lui au lever du Roi, où je fus reçu dans la dernière perfection. D'abord que le Roi me vit entrer, il s'avança vers moi, et me dit sur tout ce qui s'étoit passé en Hollande des choses si obligeantes, qu'il ne me convient pas de les répéter; mais ce qui me flatta le plus, fut le témoignage d'approbation que Sa Maj. donna publiquement à l'affection et à l'attachement que j'avois toujours professé pour V. A. Se.; et à cette occasion le Roi dit que jamais il n'avoit ressenti une plus grande joye sur aucun événement que sur l'élévation de V. A. Se. et sur la révolution arrivée en Hollande. Après l'église j'allai au drawing-room, où je reçus encore de nouveau un très bon accueil. Le lendemain Lundi, j'allai chez Mr Pelham, avec qui je parlai sur le même pied qu'avec son frère, et de la façon et avec les précautions que celui-ci m'avoit averti de prendre, pour ne le point effaroucher. Aussi cela a-t-il parfaitement bien réussi, car j'ai appris que Mr Pelham a été fort content de moi. Je le trouve craintif et plein de précautions, et surtout appréhendant les fraix immenses, que la guerre occasionne et entraine inévitablement. Il étoit prévenu contre la République sur l'article de l'impuissance et sur plusieurs autres points; mais comme je suis allé bride en main avec lui, je l'ai amené peu à peu à convenir de la nécessité absolue qu'il y avoit à se mettre en état sans délai de faire la guerre, si l'on vouloit avoir une paix quelconque, à plus forte raison une sûre, et telle, que ceux qui l'auroient conseillée en pourroient répondre.

Je l'ai trouvé aussi bon Whig qu'il est possible de l'être, et aussi zélé; franc et ouvert avec moi d'une façon qui m'a fait un véritable plaisir; car, quand je suis venu avec lui en détail sur tous les points regardant la République, sur lesquels il avoit quelque doute, non seulement il s'est rendu de bonne grâce sur les informations que je lui ai données, mais il m'a avoué ingénuement de qui il les avoit: et c'est par là en grande partie que j'ai vu le manége de Myl^d Chesterfield et l'art avec lequel il parle aux gens, à chacun selon son humeur. J'oubliois presque de dire que le Dimanche j'avois été chez le Chancelier, que j'ai trouvé fort bien disposé, souhaitant que les choses ne fussent pas désespérées en Hollande, mais craignant, sur tout ce qu'il avoit ouï dire ici, que, Berg-op-Zoom rendu, tout étoit fini. Je l'ai très fort rassuré, et il a été fort aise d'être rassuré, et très charmé d'avoir de quoi répondre à des raisonnements qui lui faisoient beaucoup de peine, et dont il étoit embarrassé. C'est l'homme de confiance du Duc de Newcastle. Ils ne font rien l'un sans l'autre. Ils me l'ont dit tous deux, chacun à part, et je l'avois déjà appris d'ailleurs. Lundi matin j'allai au lever du Roi, et quand le Roi fut rentré, il me fit appeler dans son cabinet. Je présentai à Sa Maj la lettre de V. A. S^e. Ceux qui connoissent le Roi, savent que l'air de son visage prouve plus que tout ce qu'il dit, et je puis assurer V. A. S^e. que je fus frappé de l'air de bonté, avec lequel le Roi me parla. Les expressions dont il se servit à mon égard sur la connoissance qu'il avoit de mon attachement par [1]) sa maison, pour sa personne, et pour l'Angleterre, et de la profession constante que j'en avois toujours faite, nonobstant tous les désagréments que j'avois essuiés et toute l'opposition que j'avois rencontrée, me touchèrent, et je n'y pus répondre presque que par des révérences. Sa Maj. me dit qu'elle m'en étoit extrêmement obligée et qu'elle ne l'oublieroit jamais; que ce n'étoient pas des compliments qu'elle me faisoit, mais que c'étoient ses véritables sentiments. En parlant de V. A. S^e., le Roi vous nommoit tantôt „mon fils", tantôt „Monsieur le Prince d'Orange", et a très fort insisté que j'assurasse V. A. S^e. de sa tendre amitié, de son appui et de son soutien dans toutes les occasions, me chargeant surtout de vous assurer, que dans tout ce qui se feroit, vous seriez consulté, et que rien ne se feroit sans vous; que Myl^d Sandwich devoit aller à Maestricht pour écouter et non pour rien conclure; que ses instructions étoient telles que certainement elle n'avanceroient pas les affaires, et que les demandes qu'il devoit faire ne seroient pas acceptées par la France; que la France ayant fait faire des avances pour la paix, et cela par des personnes de considération, et non pas par des émissaires comme le Général des Brosses (ce sont les propres paroles du Roi, dont je ne pus m'empêcher de rire, et le Roi aussi), Sa Maj. avoit cru qu'il faloit en bonne politique et selon la prudence les écouter. Qu'outre cela il y avoit un Parlement à ménager, dont on avoit besoin pour trouver les fonds pour pousser la guerre; que si l'on rejettoit les propositions, cela feroit un mauvais effet dans le Parlement, qui diroit qu'on veut pousser la guerre sans nécessité, et qu'on ne veut pas la paix; mais que je pouvois être assuré moi-même, et assurer Monsieur le Prince d'Orange, que jamais le Roi ne feroit rien contre son honneur, ni contre ses engagements avec ses Alliés, ni contre l'intérêt de la Hollande et de son fils. Ayant presenté au Roi les respects de S. A. R^e., le Roi a témoigné être charmé d'apprendre des nouvelles de sa santé, dont il a demandé des particularitez. Sa Maj. m'a aussi chargé d'assurer le Prince que les ordres pour la Russie seroient donnés en conformité des souhaits du Prince.

Le lendemain il y ent une conférence chez le Duc de Newcastle, composée du Duc, de son frère, du Chancelier et de Chesterf.. J'y répétai en substance ce que j'avois dit à chacun de ces messieurs en particulier. Remarquant que Myl^d Chesterfield parloit peu et étoit à l'afût [1]) pour capter sur ce qui se disoit, je m'élargis très peu, et restai dans des généralités. Quand on vint parler des Russes, il se trouva que j'avois mal compris ce que Myl^d Chesterf. m'avoit dit, les ordres n'ayant pas été expédiés finalement Vendredi passé; mais ils le sont aujourd'hui, tels que V. A. le verra par l'extrait de la lettre d'aujourd'hui de Myl^d Chesterf. à Myl^d Hyndford [2]). Quant au point principal, assavoir un plan de paix ou de guerre, la compagnie étoit trop nombreuse pour pousser cette affaire; j'ai pour cela préféré de préparer la matière en particulier avec chacun de ces messieurs, et outre cela Myl^d Anson a mandé le Duc de Bedford, qui sera ici Lundi ou Mardi prochain, et qui

1) Aldus.

1) Aldus.
2) Zie bijlage XXIV.

viendra à l'appui de ceux qui ont résolu de pousser les affaires. J'espère que vers la fin de la semaine prochaine, je pourrai être prêt et repartir pour achever de bouche mon rapport à V. A. Se.. Les points sur lesquels l'on a le plus insisté, ont été les ressources de la Republ., dont ces messieurs, surtout Chesterf., doutoient; et le dernier ne vouloit pas même croire des faits que j'avançois comme faits; ce qui me choqua un peu. Mais je n'en témoignai rien. Je souhaite fort qu'il arrive de Hollande de quoi le confondre. Un autre point .....

(Vgl. BEER, *Holland*, S. 98, f.)

..... et de toute la République. J'espère que V. A. Se. ne désapprouvera pas ce que j'ai fait à cet égard, et dont l'effet a été la représentation au Roi, qui sera ce soir envoyée au Duc. J'espère qu'elle viendra encore à tems. Il faut que j'avertisse V. A. Se. de prendre bien garde, et d'être fort réservé avec Dairolles, ne témoignant aucun mécontentement contre Chesterf. et ne vous fiant en rien à Dairolles. Je vous prie, Monseigneur, d'être fort attentif sur ce point. Le Roi a dit au Duc de Newcastle que si V. A. Se. envoyoit quelqu'un à l'armée ou à Maestricht pour travailler avec Myld Sandwich, Sa Maj. souhaitoit que ce fût moi. V. A. Se. pourra juger par là de la façon de penser du Roi et de celle du Duc de Newcastle, qui est fort engoué de cette idée, dont Chesterf. ne sait rien, et qui doit être gardée dans un profond secret. Myld Anson m'a dit ce matin, que tout iroit bien, que personne ne seroit dans mon chemin que Chesterfield. Il a envoyé son secrétaire à la Cité pour trouver de la poudre, comptant qu'elle va hausser de prix. De sorte que demain il partira un exprès pour Portsmouth pour voir ce qu'il y en a là de celle qui a été prise sur les vaisseaux françois, et qui est excellente. Lundi matin, j'aurai réponse. V. A Se. aura la bonté d'excuser les ratures et la négligence du stile de cette lettre.

J'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect,

Monseigneur,
de Votre Altesse Sére
le très humble et très obéissant serviteur,
W. BENTINCK.

LONDRES, ce $\frac{14}{25}$ Août, 1747.

P. S. (Vgl. BEER. *Holland*, S. 99.)

BIJLAGE XXVII.

Origineel.

Willem Bentinck aan Prins Willem IV.

Monseigneur,

Après avoir pris pendant quelques jours toutes les informations sur le véritable état de choses ici, et m'être mis un peu au fait de la manière de penser des différentes personnes avec qui j'ai à faire, j'ai pris le parti de rédiger en forme de mémoire les points sur lesquels il est nécessaire que j'aie réponse. J'ai l'honneur d'en envoyer copie ci-joint. V. A. Se. trouvera le stile fort adouci, mais je crois n'y avoir rien omis. Je mettrai demain au soir ce mémoire devant les ministres dans une conférence qui doit se tenir à l'hôtel de Newcastle, et où je suis déjà invité pour cet effet. Je dirai en grande confidence (et je supplie que ceci soit extrêmement ménagé) que j'ai communiqué ce matin ce mémoire au Roi, dans une audience particuliere que j'ai demandée à Sa Maj. sous un autre prétexte. J'ai demandé au Roi, s'il y avoit quelque chose que Sa Maj. voulût que j'ajoutasse, ou que je retranchasse; à quoi le Roi a dit que non, mais qu'il étoit bien. Sur quoi j'ai pris la liberté de prier Sa Maj. de ne pas dire à ses ministres que j'avois montré ce mémoire à Sa Maj. et le Roi m'a répondu que je pouvois être sûr qu'il n'abuseroit pas de la confiance que je lui témoignois. Etant sûr de l'appui du Roi, je pourrai parler demain plus ferme et plus hardiment dans la conférence. Je compte que j'aurai dans deux ou trois jours une réponse sur ce mémoire, avec laquelle je repartirai et viendrai faire à V. A. Se. rapport de bouche de ce qui seroit trop long, ou peu convenable au papier. J'espère bien de la réussite de la commission dont j'ai l'honneur d'être chargé, et que je serai en état de faire voir à V. A. Se. qu'il n'y a pas à appréhender, comme je l'ai craint au commence-

ment, qu'il se fasse rien ici sans le concert préalable de la République. Je supplie V. A. Se. de tabler là-dessus, et de me croire que

j'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect,
Monseigneur,
de Votre Altesse Sére.
le très humble et très obéissant serviteur,
W. BENTINCK.

LONDRES, $\frac{18}{29}$ Aout, 1747.

P. S. $\frac{18}{29}$ Aout, 1747.

Le Roi m'a ordonné de faire savoir à V. A. Se. qu'il y a encore quelques bataillons, si je ne me trompe, à avoir à Wolfenbuttel.

BIJLAGE XXVIII.

Origineel.

Willem Bentinck aan Prins Willem IV.

SECRETISSIME.

Monseigneur,

Dans ma dernière lettre secretissime du $\frac{4}{25}$ du courant, j'ai omis une particularité très importante, assavoir qu'à la conférence de la veille, ou bien à celle du Mardi (car je n'ose pas affirmer positivement lequel des deux c'étoit), comme il s'agissoit du concert entre l'Angleterre, et de [1]) la République, et de la définition du mot *concert*, Myld Chesterf. témoigna, quoique fort légèrement, un peu de mécontentement sur ce que j'insistois sur ce que tout fût communiqué sans exception à V. A. Se., quoiqu'il eût dit que tout l'avoit été. Cela peut être vrai à present, mais je doute fort que cela le fût littéralement, quand il l'a dit. Mais ce point-là, qui regardoit le passé, étant supposé réglé, j'insistai sur l'avenir, et que Myld Sandwich, avant que d'exécuter aucun ordre ou que de faire usage d'aucun article de son instruction, le montrât à V. A. Se. premièrement, pour en savoir son opinion, et qu'il eût même la liberté de modifier ses ordres sur l'avis de V. A. Se. et d'en suspendre l'exécution, en cas que V. A. Se. le jugeât nécessaire,

1) Aldus.

donnant connoissance ici des raisons de V. A. Se. pour faire changer en cas de besoin les ordres qu'il auroit reçus; sans quoi ce seroit une simple communication, mais pas un concert. Ils convinrent tous que cela étoit nécessaire, et que cela étoit impliqué dans le mot de concert. Mais il se trouva une difficulté, c'est que Myld Sandwich seroit déjà parti pour Maestricht avant que l'on pût lui faire parvenir de nouvelles lettres. Myld Chesterf. dit que le seul moyen de remédier à cet inconvénient étoit d'envoyer à Dairolles sous cachet volant tout ce qui dévoit être envoyé à Myld Sandwich. Je pris la liberté de dire que je prévoyois que cela occasionneroit de la confusion, mais cela fut pourtant trouvé bon ainsi. Chesterfield le sait bien aussi, et il sera charmé de pouvoir reprocher aux autres que cette confusion sera venue d'eux, et de les voir donner dans son panneau, comme ils ont fait tout du long; car quoique cela ait l'air de donner dans leur sens, c'est le plus sanglant affront qu'ils puissent faire à Myld Sandwich, qui doit à présent recevoir des ordres maturés et digérés pour la seconde fois par Dayrolles; et notez que Myld Sandwich est leur homme et non celui de Myld Chesterfield. J'ai expliqué ceci depuis au long en particulier au D. de Newcastle, qui convient que j'ai raison, mais il est trop tard pour y remédier. Ce que j'y vois de bon c'est que Myld Sandwich sera piqué au vif, et que cela ne facilitera pas la négociation. Mais cela ne suffit pas. Il faut que V. A. Se. pare le coup que Chesterf. nous veut porter, et pour cela vous devez, ce me semble, Monseigneur, écrire directement à Myld Sandwich vos idées, de peur que Dayrolles ne les estropie, comme il ne manquera pas de le faire; et Myld Chesterfield les tournera en ridicule, ce que vous éviterez en vous adressant directement à Myld Sandwich. Il faut aussi que je vous avertisse, Monseigneur, que vos expressions doivent être extrêmement mesurées, car Myld Chesterf. a fait un très mauvais usage et donné un très mauvais tour à la lettre que V. A. Se. lui a écrite le 12 de Juillet. J'attens demain le Duc de Bedford, que j'ai prié le Duc de Newcastle aussi bien que Myld Anson de faire venir ici, et je compte d'avoir beaucoup de soutien en lui. J'envoye à V. A. Se. ci-joint la copie de l'instruction de Myld Sandwich [1]). Elle ne plaira pas trop à V. A. Se., mais je vous supplie, Monseigneur, d'attendre mon retour pour vous décider, et je suis sûr que je vous ferai voir que vous n'aurez rien à craindre. Je crois

1) Zie BEER, *Holland*, S. 114, ff..

que cette pièce doit être gardée pour V. A. Se. seule, et j'écris une autre dépêche que V. A. Se. pourra montrer au Pensionaire. Je compte que dans peu de jours je pourrai encore faire partir 1700 barils de poudre angloise, et 1500 de celle qui a été prise sur les François.

J'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect,

Monseigneur,

de Votre Altesse Sére.

le très humble et très obéissant serviteur,

W. BENTINCK.

LONDRES, ce $\frac{18}{29}$ Août, 1747.

BIJLAGE XXIX.

Origineel.

Willem Bentinck aan Prins Willem IV. (fragment.)

Monseigneur,

Dans ma dernière du $\frac{18}{29}$ du courant, j'eus l'honneur de dire à V. A. Se. que le lendemain il y auroit une conférence à Newcastle-House et que j'y remettrois le mémoire dont j'envoyai copie à V. A. Se.. Je me rendis donc le lendemain, Mercredi, au lieu et à l'heure marquée et j'y trouvai le Duc de Newcastle et son frère, le Chancelier, Myld Chesterfield et le Duc de Bedford. Je leur présentai le mémoire en question, et après quelques questions faites et quelques éclaircissements demandés, ces messieurs me dirent qu'ils le mettroient devant Sa Majesté, qui certainement le remettroit entre leurs mains pour en dire leur opinion et donner leur avis. Ils n'ont pu présenter ce papier au Roi qu'hier, et je compte qu'après qu'ils auront conféré ensemble ils m'appelleront encore à une autre conférence, où ils me remettront la réponse de Sa Maj., à moins qu'ils ne veuillent encore premièrement m'entretenir une fois sur leurs idées, avant que d'arrêter la réponse. Je crois qu'il y aura ce soir la même assemblée chez le Duc de Newcastle, et que j'y serai appelé, mais il sera trop tard pour que je puisse en rien mander par l'ordinaire d'aujourd'hui. Quand j'aurai entendu ce qu'ils ont à me dire, je jugerai s'il faut que je parte incessamment, ou s'il faut que j'attende encore. Je ne le puis pas décider encore. Je puis dire à V. A. Se. que j'ai remarqué que la plupart de ces messieurs ne peuvent pas trop bien justifier la méthode d'entamer la

négociation, telle qu'elle a été suivie dans le commencement et avant mon arrivée, mais je crois avoir si bien établi la différence notable et essentielle qu'il y a entre un *concert parfait* et une *communication*, qu'il n'y a plus rien de pareil à appréhender à l'avenir. Et comme dans la situation critique, où sont les affaires générales, et le danger éminent où se trouve la République, le tems est trop précieux pour disputer, et que d'ailleurs les reproches aigrissent plutôt qu'ils ne persuadent, je me suis contenté d'insinuer, quoiqu'assez clairement, q'on n'étoit pas content en Hollande de ce que l'on avoit donné des ordres quelconques à Myld Sandwich sans avoir premièrement pris les informations convenables sur les sentiments de la République, afin de régler, après avoir concerté ensemble, ce qu'il faloit faire et comment il le faloit faire, et de pouvoir après cela l'exécuter conjointement. Mais ce qui est fait est fait, et certainement c'est un faux pas qu'on a fait ici. Par bonheur il n'y a encore rien de gâté, et il y a remède à tout. Je suis sûr que l'intention du Roi est d'aller en tout de concert avec la République et particulièrement avec V. A. Se., en qui Sa Maj. a la plus parfaite confiance. Je le tiens de la bouche du Roi, qui me l'a répété plus d'une fois en me disant d'en assurer V. A. Se. de sa part. Je compte parfaitement sur la parole du Roi, et tous ceux qui ont journellement à faire avec Sa Maj. y comptent si parfaitement aussi, que, quand une fois le Roi s'est déterminé sur une idée et a déclaré sa détermination d'une manière fixe et finale, il n'y a personne assez hardi pour oser lui proposer le contraire. Je suis persuadé par cette raison et par plusieurs autres observations que j'ai faites, qu'il n'y a plus aucun lieu d'appréhender qu'il se fasse quoi que ce soit, sous aucune forme, ni sous aucun prétexte, sans un concert préalable avec V. A. Se.. Je dis avec V. A. Se., parce que dans une situation comme celle-ci, le secret est l'âme de tout, et qu'il est difficile, pour ne pas dire impossible, qu'il soit gardé, si l'on veut observer les formes reçues dans le train ordinaire des affaires. C'est pourquoi l'on s'attend que V. A. Se. ne s'ouvrira qu'au petit nombre de personnes à qui elle se peut fier, de tout ce qui lui sera à l'avenir communiqué d'ici, et cela jusqu'à ce que les choses soient assez maturées pour pouvoir être produites et recevoir la forme que la nature de votre gouvernement demande. J'ai répondu pour vous, Monseigneur, qu'il

seroit ainsi. Et j'espère que j'ai bien fait, persuadé qu'il est autrement impossible de conduire aucune affaire.

Bien des gens sont ici dans l'opinion que V. A. Se. cherche à prolonger les troubles et à continuer la guerre. J'ai assuré que cela n'étoit point, mais que V. A Se. savoit trop bien le véritable intérêt de la République et l'avoit trop à coeur, pour entretenir une idée pareille. J'ai ajouté que personne ne connoissoit mieux que moi la manière de penser de V. A. Se. sur la plupart des sujets les plus importants, et que j'en pouvois répondre. J'ai bien vu que des insinuations pareilles étoient malicieuses et qu'elles devoient servir à rendre V. A. Se. suspecte, aussi bien que ceux qu'elle honore de sa confiance; et cela m'a piqué, tant pour vous, Monseigneur, que pour moi-même. Car je proteste ici publiquement, comme c'est la pure vérité, que je ne souhaite rien plus ardemment que de voir une paix sûre et telle que nous ne soyons pas exposés à être obligés d'entretenir des forces plus grandes que la République ne peut soutenir, et que nous ne soyons pas obligés à recommencer après avoir joui pendant un an d'un état incertain, qu'on nommeroit paix, mais qui ne le seroit pas. Je crois que c'est là l'état de la question; et si l'on peut nous donner ou nous procurer là-dessus les sûretés telles qu'il les faut pour tranquilliser des personnes sensées, qui ont devant les yeux leur devoir et le bonheur d'un état dont le gouvernement leur est confié, je suis d'avis qu'il faut faire la paix aujourd'hui plutôt que demain; et j'ose prendre sur moi de répondre la même chose pour V. A. Se., comme je le pourrois et le devrois pour toute personne qui a les moindres principes d'humanité, ou la première idée de son devoir. J'ai été plus loin par rapport à vous, Monseigneur, et j'ai soutenu, comme je suis sûr que cela est vrai, que, tout bien pesé, ce n'est pas une chose que V. A. Se. souhaite, ni doive souhaiter, que la continuation de la guerre, pour le soutien de votre crédit dans la République. J'ai expliqué ceci si clairement, que je suis sûr que j'ai fait revenir des gens qui s'étoient laissé persuader le contraire . . . . .

J'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect,

Monseigneur,

de Votre Altesse Sére.

le très humble et très obéissant serviteur,

W. BENTINCK.

LONDRES, ce $\frac{21 \text{ Août}}{1 \text{ Sept.}}$, 1747.

BIJLAGE XXX.

Origineel.

Willem Bentinck aan Prins Willem IV. (fragment.)

Monseigneur,

Je viens d'assister à une conférence chez le Duc de Newcastle, où étoient présens le Duc, Mylᵈ Cherterfield et Mr Pelham. Mylᵈ Chesterfield m'y a remis une réponse à mon mémoire présenté le $\frac{19}{30}$ Août. J'ai jugé devoir demander quelques éclaircissements sur cette réponse. C'est pourquoi je n'en envoie pas copie, outre que j'ai à peine le tems d'écrire celle-ci. Quand j'aurai reçu les éclaircissements que je demande, je compte de les envoyer à V. A. Se. et de suivre incessamment moi-même. Dans cette même conférence le Duc de Newcastle me dit qu'il avoit eu chez lui le secrétaire de guerre qui lui avoit témoigné une grande inquiétude au sujet des maladies qui règnent en Zélande et qu'on craint qui ne reduissent à rien les régiments anglois qui y sont. Sur quoi ces messieurs m'ont tous prié d'écrire dès ce soir à V. A. Se. pour lui proposer s'il ne seroit pas possible de tirer ces régiments de là pour les employer ailleurs, soit à Berg-op-Zoom, soit dans les lignes, soit au corps du général Chanclos, ou dans quelque garnison voisine, comme Breda ou Bois-le-Duc . . . . .

J'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect,

Monseigneur,

de Votre Altesse Sére.

le très humble et très obéissant serviteur,

W. BENTINCK.

LONDRES, ce $\frac{25 \text{ Août}}{5 \text{ Sept.}}$, 1747.

BIJLAGE XXXI.

Origineel.

Willem Bentinck aan Prins Willem IV.

Monseigneur,

Mardi passé . . . . . .

(Vgl. BEER, *Holland*, S. 105.)

. . . . . peut s'arranger ainsi [1]). Hier, au drawing-room, le Roi vint à moi auprès de la cheminée, où j'étois

1) Aldus. Bij BEER staat „s'arrangera".

seul, et me dit de prier V. A. S^e^. de tirer de Zélande les troupes angloises et de les envoyer soit à Berg-op-Zoom, soit dans les lignes, au corps de Chanclos ou dans quelque garnison, où elles ne fussent pas exposées à se fondre par les maladies qui les minent en Zélande; témoignant que ce qu'il aimeroit le mieux, si cela ce pouvoit, seroit qu'elles fussent réunies sous leurs propres chefs, ce qui vaudroit le mieux pour les troupes et pour le service. J'ai répondu que j'en avois déjà écrit l'ordinaire passé, à la réquisition des ministres, et que j'en écrirois encore aujourd'hui, à quoi le Roi m'a dit qu'il m'en seroit fort obligé. Cette lettre va par le canal de Mr Robins, à qui j'en ai donné une autre pour lui servir d'introduction aupres de V. A. S^e^..... Le committé secret de la Compagnie des Indes m'a remis un papier, dont j'envoie ci-joint copie, contenant le plan de leur expédition pour les Indes. Ils ont insisté sur le plus grand secret. Je leur ai répondu que personne n'en sauroit rien, excepté V. A. S^e^., le Cons.-Pensionaire, le Greffier et moi, et le committé secret en Hollande, que je leur ai nommé, savoir M^rs^. Six, Vredenburg, Haak, Van Citters et l'avocat Hartmann. V. A. S^e^. comprend la nécessité du plus profond secret. Le Duc de Bedford et Myl^d^ Anson ont répondu pour moi, sans quoi je n'aurois pas pu obtenir ce papier. De sorte qu'indépendamment de l'importance de la chose même, mon honneur est intéressé à ce que le secret soit bien gardé [1]).

J'avois compté de porter ce papier moi-même, mais j'ai été obligé de différer mon retour jusqu'à ce que j'aie reçu réponse aux éclaircissements que j'ai demandé sur mon mémoire, présenté Mardi passé. J'ai mis, pour plus de précision, mes idées sur le papier; et j'envoye à V. A. S^e^. copie de la réponse à mon mémoire, et des éclaircissements que je demande sur cette réponse. V. A. S^e^. jugera, je crois, aussi bien que moi, que ces éclaircissements étoient absolument nécessaires et que toute la réponse qui m'a été remise demandoit explication. Vous y remarquerez, Monseigneur, un stile tournillé et néologique dont Myl^d^ Chesterfield a orné cette pièce, d'ailleurs très confuse et très peu méthodique. J'ai cru que je pouvois ni ne devois me laisser renvoyer avec une réponse, sur laquelle j'avois le moindre doute, et dont je m'entendois pas parfaitement le sens. Je ne pourrai avoir la réponse aux éclaircissements que je demande que dans trois ou quatre jours. V. A. S^e^. remarquera que par politesse et par égard je donne le nom d'éclaircissements à des demandes qui font clairement connoître que je ne suis pas satisfait de la réponse que l'on m'a donnée. J'ai pris ce parti-là et ce tour-là, afin qu'on ne pût pas dire au Roi que j'ai manqué de respect pour un papier qu'on m'a remis de sa part. Pour être plus sûr de mon fait à cet égard, j'ai été ce matin au lever du Roi, et après le lever fini, j'ai demandé une audience particuliére où j'ai dit au Roi, que Sa Maj. m'ayant fait hier l'honneur de me dire qu'elle étoit informée que j'avois remis mon voyage, et moi lui ayant répondu que j'espérois que, quand elle sauroit les raisons de ce delai, elle ne les désapprouveroit pas, j'avois cru qu'il étoit de mon devoir de lui communiquer les remarques, que j'avois faites sur la réponse que j'avois reçues [1]); sur quoi j'ai tiré de ma poche la copie du mémoire que je présenterai à la prochaine conférence. Le Roi l'a lue et m'a dit que l'on m'éclairiroit tous ces points-là de sorte que je serois content, puisque son dessein étoit d'aller en tout de concert avec la République, et que, si la France n'étoit pas raisonnable et ne donnoit pas satisfaction sur tous les points de l'instruction donnée à Myl^d^ Sandwich, que le Roi a récapitulés, l'Angleterre feroit non seulement ce qu'elle a fait cette année, mais concerteroit encore avec la République ce qu'il y auroit de plus à faire. Il me suffit que j'aye l'aveu du Roi pour cette pièce, afin que l'on ne puisse l'envenimer en la lui montrant, après que je l'aurai présentée en forme. Le Duc de Newcastle et son frère sont sortis de ville et ne reviennent que Lundi matin. Demain Myl^d^ Chesterf. va aussi à la campagne, et le Roi à Richemond, de sorte qu'il ne se fera rien avant Lundi.

J'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect,

Monseigneur,

de Votre Altesse Sér^e^.

le très humble et très obéissant serviteur,

W. BENTINCK.

LONDRES, ce $\frac{28\text{ Août}}{8\text{ Sept.}}$, 1747.

1) Vgl. JORISSEN, *Lord Chesterfield*, bl. 197.

1) Aldus.

BIJLAGE XXXII.

Origineel.

Willem Bentinck aan Prins Willem IV.

Monseigneur,

Hier je présentai dans une conférence chez le Duc de Newcastle le second mémoire, dont j'ai envoyé copie à V. A. S^e^. et dans lequel je demande des éclaircissements sur la réponse qui m'avoit été donnée. J'attens à présent les éclaircissements que j'espère avoir bientôt; après quoi je compte de partir. Je ferai à V. A. S^e^. de bouche un rapport, qui ne convient guères au papier et point du tout à être envoyé par la poste. Le général Huske est arrivé ici. Le rapport qu'il a fait du triste état des troupes en Zélande a occasionné une délibération sur ce qu'il seroit nécessaire de faire à cet égard. Il avoit été proposé de faire revenir les quatre bataillons qui sont en Zélande, mais j'ai représenté que cela feroit un fort mauvais effet, si l'on retiroit ces quatre bataillons, surtout n'en ayant pas d'autres à envoyer pour les remplacer. Sur quoi il a été résolu de ne les point faire venir et je me suis chargé de prier V. A. S^e^. de les envoyer au corps de Chanclos et les malades des dits corps à Breda ou aux environs, où l'air soit sain. Le nombre des malades se monte à près de 2000, pour lesquels V. A. S^e^. est priée de faire préparer dans les vaisseaux de transport et dans les barques des couvertures et des paillasses (que le général Huske préfère à des lits) de l'eau, de la bière et des provisions. Il y a déjà quelques vaisseaux de transport en Zélande sous les ordres de Michell, avec lequel V. A. S^e^. aura la bonté de faire concerter la méthode la plus facile pour faire ce transport pour Breda. J'ai pris sur moi d'assurer que V. A. S^e^. arrangeroit les choses de la façon susdite, sans quoi ces bataillons auroient été sûrement transportés ici, et j'ai cru qu'il étoit important de l'empêcher. J'espère, Monseigneur, que vous ne désapprouverez pas ce que j'ai fait à cet égard, quoiqu'un peu hors de la route ordinaire, et que vous voudrez bien ordonner que ce que j'ai dit aie [1]) son effet. . . . . .

Le Duc de Newcastle a été extrêmement sensible à l'honneur que V. A. S^e^. lui a fait de lui donner connoissance de la

1) Aldus.

conclusion de 2 p^r^ c^t^, et cette nouvelle a fait un très grand effet à la cour. Myl^d^ Chesterfield n'a pas été peu déconcerté par toutes les réflexions qui se sont faites en sa présence par le Roi et par tous ceux qui étoient présents, car il a toujours cru, ou fait semblant de croire, que cette affaire ne passeroit pas [1]). J'ai eu ce matin par ordre du Roi une conversation avec le Baron de Steenbergen sur les points sur lesquels j'ai déjà entretenu V. A. S^e^. dans ma précédente. Mais je suis obligé de remettre à une autre poste le détail de ceci, et de plusieurs autres choses que j'aurai l'honneur de vous envoyer Vendredi prochaine, si je ne les porte pas moi-même. Mon départ a été différé de jour en jour, et n'est pas encore fixé. J'espère que V. A. S^e^. n'en désapprouvera pas les raisons, quand elle les saura.

J'ai l'honneur d'être avec un très profond respect,

Monseigneur,

de Votre Altesse Sér^e^.

le très humble et très obéissant serviteur,

W. BENTINCK.

LONDRES, ce $\frac{1}{12}$ Sept., 1747.

BIJLAGE XXXIII.

Origineel.

Willem Bentinck aan Prins Willem IV.

SECRETISSIME ET POUR LE PRINCE SEUL.

Monseigneur,

Il ne m'est pas possible d'entrer par lettre dans un détail tel qu'il le faudroit pour mettre V. A. S^e^. au fait de l'histoire de ce qui s'est passé depuis que j'ai presenté mon second mémoire. La pièce que j'envoye est de trois mains. Myl^d^ Chesterfield, piqué de ce que je n'avois pas été content de son premier papier, l'avoit dressé fort sèche, mais sentant qu'il n'en seroit pas le maître seul, il l'a envoyée au Duc de Newcastle, qui y a fait des additions, dont je donnerai la spécification à V. A. S^e^. de bouche. Après cela la pièce a été remise au Roi, qui y a encore ajouté quelque chose, dont

1) Deze zin is gedeeltelijk, met, naar het schijnt, willekeurige veranderingen, opgenomen bij JORISSEN, *Lord Chesterfield*, bl. 254, noot 221.

j'informerai aussi V. A. Se. à mon retour. Mylde Chesterfield est aussi mal disposé à l'égard de la République et à l'égard de V. A. Se. que l'a jamais été Walpole . . . . . .

Il n'y a jamais eu rien de plus malheureux par l'événement que la lettre que V. A. Se. a écrite le 12 Juillet et envoyée par Le Blanc. Chesterf. en a terriblement abusé. Je n'en dis pas d'avantage à présent, et réserve le reste pour la première conversation.

J'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect,
Monseigneur,
de Votre Altesse Sére.
le très humble et très obéissant serviteur,
W. BENTINCK.

Londres, ce $\frac{4}{15}$ Sept., 1747.

Bijlage XXXIIIa [1]).

Copie.

Prins Willem IV aan Willem Bentinck.

La Haye, ce 17e de 7bre, 1747.

Monsieur,

. . . . . .

Je sens bien et avec un regret infini que cette nouvelle [2]) fera un très facheux effet et causera des désavantageuses impressions en Angleterre, mais vous pouvez hardiment assurer que, quoique cette nouvelle aie [3]) fait une peine infinie, que le Gouvernement n'a pas mollí, et a pris unanimement ce matin la résolution de se roidir contre le danger et de suivre les mesures les plus fermes et vigourenses. Nous nous flattons que le Roi voudra nous seconder et concourir avec nous à faire un plan pour résister au péril et le surmonter, et qu'à cette fin l'Angleterre prendra aussi quelque trouppes allemandes à sa solde et que, si la négociation avec la Russie ne réussissoit pas à notre commun gré, qu'on cherche ailleurs à trouver ce qui ne pourra venir de là. Au nom de tout ce qu'il y a de plus cher et de plus pressant, tâchés d'engager à persister dans les

1) Men leze op bl. 72, noot 4: XXIV–XXXIIIa.
2) Van den val van Bergen-op-Zoom.
3) Aldus.

idées dont on nous flattoit, et assurés que nous n'en serons pas moins prêts à entrer dans les mesures de pacification, pourvû que la France soit raisonnable dans ces [1]) conditions et ne prétende pas les renchérir et profiter de son avantage actuel. Nous pensons toujours ici, qu'en faisant les préparatifs pour une autre campagne, nous pourrons disposer la France à être plus traitable; et le terrein pour former et assembler une armée ne nous manquera pas; en 1702 on débuta par Nimègue. Je suis charmé que Monsieur vôtre frère aie [1]) bien voulu se charger de vous remettre celle-cy; il pourra assurer la réalité des sentimens dont il a été témoin à l'assemblée. Je suis en hâte, mon cher Comte,

(*Signé*) PRINCE d'ORANGE & NASSAU.

Bijlage XXXIV.

(*Gemeente-Archief te Amsterdam.*)

Extract uit de Secr. Resol. Holland.

Donderdag den 4 April, 1748.

De Raadpensionaris heeft ter Vergadering gecommuniceert, dat de Heere Grave van Sandwich, Minister Plenipotentiaris van Sijne Majesteit den Koning van Groot-Brittanniën, op den 27 February laatstleeden aan de Heeren haar Hoog Mogende Gedeputeerden tot de buitenlandsche saaken in een conferentie hadde voorgedraagen, dat de Lord Hyndford op ordre van hoogstgedagte Sijne Majesteit op den 9 December van het voorleede jaar te St-Petersburg hadde gesloten en geteekent een conventie, die ook bereids door hoogst gedagte Sijne Majesteit was geratificeert, tot vernieuwing van het tractaat van den 12 Junij van het voorleede jaar te St-Petersburg geslooten voor een corps van 30 000 Russen, die gereed moesten worden gehouden en in staat zijn om te ageeren op de frontieren van Lijfland grensende aan Litthauwen, voor den tijd van nog een jaar, om daar door de rust in het Noorden te conserveeren en voor te koomen allen aanval, die ondernoomen soude kunnen worden teegens de Staaten van desselfs Geallieerden, en dat hij, Heere Grave van Sandwich, sig verpligt

1) Aldus.

vond haar Hoog Mog. te versoeken om met hem te concerteeren en de noodige actens te dresseeren, om vast te stellen het vierdepart, hetgeen de Republicq op sig soude neemen in de onkosten van het subsidie en van het onderhoud van gemeld corps troupes op den voet van de engagementen, door hoogstgedagte Sijne Majesteit bij de voorsz. conventie aangegaan.

Waarop gedelibereert zijnde, is goedgevonden en verstaan, de Heeren Gedeputeerden ter Generaliteit te anthoriseeren, om op gelijken voet als in het voorleede jaar voor reekening en tot lasten van den Staat te moogen helpen neemen een vierde van het geene bij de voorsz. conventie voor het gemelde corps troupes is beloofd.

BIJLAGE XXXV.

Copie du Pro Memoria, présenté à S. A. S. le P. d'Orange le 31 Oct., N. S., 1747.

Comme le tems s'approche quand il sera nécessaire de faire des arrangemens pour la campagne prochaine, en cas qu'elle soit rendu immanquable par les délais ou la mauvaise réussite des conférences d'Aix-la-Chapelle, le soussigné, ministre plénipotentiaire de Sa Majesté le Roy de la Grande Bretagne, prend la liberté de demander à son Altesse Sérénissime Monseigneur le Prince d'Orange des éclaircissements sur le nombre des troupes, que la République sera en état de mettre en campagne, et aussi sur la résolution qu'elle voudra prendre au sujet de la déclaration de guerre contre la France; comme le soussigné ministre est persuadé que, sans cet acte de la part de la République, on viendra difficilement à bout de faire sentir à la France l'effet de l'union sincère et cordiale heureusement renouvelée entre les Puissances Maritimes depuis l'élection de Votre Altesse Sérénissime aux dignités de ses Ancêtres.

(*Signé*) SANDWICH.

à LA HAYE, le 31 d'Octobre, N. S., 1747.

Réponce au Pro Memoria de Mylord Sandwich du 31 d'Octobre, 1747.

Son Altesse Sérénissime s'est déjà expliquée sur le nombre des troupes, que la République sera en état de mettre en campagne, sçavoir qu'elle fournira selon les occurrences depuis soixante-trois jusqu'à septante mille hommes.

Quant à la déclaration de la guerre, quoiqu'il paroisse à S. A. S. que le pas, que la République va faire maintenant par la réponce aux mémoires de l'abbé De la Ville, et plus particulièrement encore par les ordres qui en résulteront au Conseil d'Etat et aux Amirautés d'attaquer, et . . . . . [1] à tous les vaisseaux françois, partout et en tous lieux, ne diffèrent [2] que dans le nom d'un manifeste et d'une déclaration formelle de guerre, elle est cependant portée à employer tout son crédit pour faire consentir la République à une déclaration de guerre au commencement de la campagne prochaine, en cas que malheureusement les conférences d'Aix-la-Chapelle n'eussent pas le succès désiré. Mais pour être assurée de la réuissite de cette affaire, elle se tient persuadée que Sa Majesté Britannique luy donnera les moyens propres pour la faire passer, en le mettant dans la situation de faire voir la supériorité indisputable des forces alliées aux Païs-Bas, sans quoy Son Altesse Sérénissime ne sçauroit répondre de la réussite d'une affaire si délicate.

PRINCE D'ORANGE & NASSAU.

Le 31 d'Octobre, 1747.

BIJLAGE XXXVI.

Geheim artikel bij de conventie van 26 Jan. 1748.

(Secr. Resol. Stat.-Gen. — R. A.)

Le commandement en chef de l'armée alliée aux Païs-Bas ayant été déféré l'année passée à Son Altesse Royale Monseigneur le Duc de Cumberland, on ne fera point de changement à cet égard pour la campagne prochaine, et Son Altesse Royale

1) Onleesbaar.
2) Aldus.

commandera par concéquent aux mêmes conditions, qui lui furent accordées par la convention du 9 Janvier 1747. Mais comme le bien du service et les circonstances et la situation des affaires exige [1]) que l'armée soit partagée en plus d'un corps, Son Altesse Sérénissime Monseigneur le Prince d'Orange aura le commandement en chef d'un des deux corps de l'armée, et spécialement de celui, qui d'abord sera destiné pour couvrir les frontières les plus exposées de la République, et Son Altesse Royale et Son Altesse Sérénissime iront de concert ensemble dans tout ce qui concerne et intéresse la sûreté et la défence de la République, la [1]) plus manifestement en danger de tous les Alliez. Le tout sous la réservation que la déférence que Son Altesse Sérénissime témoigne en cédant et renonçant à la parité du commandement pour se conformer aux désirs di Sa Majesté, ne dérogera en rien aux droits et privilèges du Capitaine-Général de l'Union par rapport à son commandement sur le territoire de l'Etat, et qu'on n'en pourra tirer aucune conséquence en faveur des capitaines-généraux des têtes couronnées au préjudice de celui de la République.

BIJLAGE XXXVII.

(Add. Mss., 32810. — *Britsch Museum.*)

Plan van eene instructie aan Sandwich.

December, 31st, 1747 (11 Jan., 1748, N. S.)

(*Humbly offered for His Royal Highness's consideration.*)

That Lord Sandwich should be directed to acquaint the Prince of Orange, that His Majesty is of opinion, that the Allies should forthwith settle, and agree among themselves, upon the conditions of peace, that they would in the present circumstances accept, and also upon the method, to be taken, to sound the Court of France, in order to the procuring of the same.

That, as to the conditions themselves, His Majesty's thoughts

1) Aldus.

are, that the general pacification should be made upon the foot of mutual restitution of conquests on all sides, by which His Majesty shews his desire of peace and his disinterested views in the means, proposed for obtaining the same.

That Cape Breton should be restored to France, and, in return, all the conquests made by France in Flanders and Holland, to be restored to the Queen of Hungary and the States-General, to be possessed by them in the same manner, they were before the late troubles.

That the duchy of Savoy and the county of Nice should be restored to the King of Sardinia, and the dominions of the Duke of Modena and the Republick of Genoa be restored respectively, except the marquisate of Final, which is to be understood to have been acquired to the King of Sardinia by the treaty of Worms.

That peace shall be made between Great Britain, Spain and all the other contracting Parties, upon the foot of former treaties.

That France and Spain should extend the guaranty of His Majesty's succession against all the posterity of the Pretender.

That the kingdom of Naples and Sicily should be confirmed to the present King.

If, upon His Royal Highness's return to Holland, and before this negociation upon the foot of mutual restitution can be concluded or rejected, it shall appear from the backwardness or insuffiency [1]) of the preparations for the next campaign, either in Flanders or Italy, that the Republick of Holland shall be in imminent danger from the superiority of the French arms, and that little or no advantage, or even diversion, is to be expected from the operations in Italy, then, and not till then, His Majesty is of opinion that it will be for the interest of the common cause and the respective Allies, that, in order to put an end to the war, an establishment should be yielded to Don Philip, upon the same condition with that, proposed to major-general Wall, except that, as the *stato delli presidii* is to be yielded to the Emperor, Grand-Duke of Tuscany, as some indemnification for the part of the establishment, to be given by the Queen of Hungary to Don Philips, so the King of Sardinia should retain Savona, as his

1) Aldus.

indemnification for the part to be given by him, over end above Final, which is to be in all events retained on the foot of mutual restitution.

That, as to the manner of sounding the Court of France, as His Majesty is desirous to observe the most perfect concert with his Allies, the King would suggest it to their consideration, whether, when the conditions shall be finally settled amongst themselves, some private notice might not be given to Mr de Puisieux, that if the Court of France would send any person to Aix-la-Chapelle, fully instructed as to the sentiments of the French King, Lord Sandwich or some other person would be informed by the Allies, so that some general heads or preliminaries might be struck out for a general pacification, to be finally concluded at the congress.

That, in order to enable the Allies the better, either to make peace or carry on the war, proper and effectual assurances should be forthwith given by the respective ministers at the Court of Berlin to the King of Prussia, that the Allies are desirous to act in the most perfect friendship with His Prussian Majesty, and, for that purpose, are ready to give him the most substantial proof of it, by entering into any proper measures for securing and guarantying to him the duchy of Silesia and the county of Glatz, and are determined to confirm the same at the general pacification.

Tho' these are His Majesty's thoughts as tho the conditions of a general pacification, yet it is His Majesty's opinion, that all possible endeavours ought to be used previously and separately to conclude with Spain.

Bijlage XXXVIII.

Copie.

Prins Willem IV aan Charles Bentinck. (fragment.)

La Haye, le 12 Mars, 1748.

.....Après avoir répondu à ce qui regarde notre nécessité, je ne dis plus qu'un mot encore pour montrer pourquoi on a déjà emploié du Don Gratuit. La Holl. manquoit de près de dix millions à ce qu'il falloit pour les fraix [1]) de l'année 1747, à mon avènement en charge. Cela devoit se trouver par

1) Aldus.

négociation, et cela indépendemment de l'augmentation des 30 000 hommes, et des Russes, et de l'augmentation dans la .... [1]). Jugez si l'on n'a pas dû, pour fournir à ces derniers articles, d'entamer [2]) la taxe, comme vous la nommez, tandis que par lotteries on lève ces 7 à 8 millions, outre trois que les villes ont fourni [2]); ce qui me mène à une réponse décisive sur ce que la taxe ne suffit jusqu'à présent pas seule, d'autant qu'on en fournit que le second terme [2]), et qu'on doit rembourser de ce 50e les trois millions, négociez par les villes. Enfin qu'on ne confonde point entre le besoin de la Hollande seule ou des autres provinces; celle-là pourroit se tirer d'affaire, s'il ne s'agissoit que d'elle; mais pour subvenir au défaut des autres le Conseil d'Etat exige souvent des avances d'elle, et elle va au delà de son dû pour ne pas voir courrir tout en confusion; la disette d'ailleurs d'argent comptant beaucoup en passant en Angleterre, et les grands arrérages, dû [2]) à divers départemens, et différentes sortes d'entrepreneurs et d'entreprises rendant, non pas d'aujourd'hui ni d'hier, mais depuis du tems, le crédit de l'Union très petit et difficile à trouver les livranciers. Voilà, currente calamo, après maintes interruptions, matière à penser et à former des réponses. La Princesse vous salue.

(Signé) PRINCE D'ORANGE & NASSAU.

Bijlage XXXIX.

Copie.

Mémoire pour servir d'instruction à Monsieur le Comte C. de Bentinck, allant faire un tour en Angleterre.

Le 28 Février, 1748.

Le Comte de Bentinck représentera de la façon la plus énergique, et avec les couleurs les plus vives, la situation critique et l'état dangereux, dans lequel la République se trouve, qui est tel que depuis son existence elle n'a jamais été plus exposée à être ou envahie ou bouleversée. Que, malgré tous ces dangers extérieurs, mille circonstances au dedans rendent cette situation plus périlleuse: les calamitez qui ne cessent d'opprimer le païs, la chèreté, que le voisinage

1) Niet goed leesbaar; waarschijnlijk „marine".
2) Aldus.

des armées fait augmenter de jour en jour, le dépérissement de plusieurs branches du commerce, occasionné partie par les déprédations d'ennemis, et, ce qu'il y a de fâcheux, même par les pirates d'ami, et partie par le triste état où la marine de la République s'est trouvée à la révolution, et qui ne permet pas qu'on accorde aux négociants toute la protection qu'ils seroient en droit d'exiger, et qu'on voudroit si bien être à même de leur procurer. Qu'ainsi on ne doit pas être surpris, que, tel étant l'état des choses, la République souhaite et languit ardemment de se voir tirée hors de cet état violent, et d'obtenir par une prompte paix, aussi avantageuse que la constitution des affaires des Alliez nous le peut faire espérer, les moyens de reprendre haleine, et de prévenir qu'elle ne devienne pour jamais inutile à elle-même, et par conséquent pas moins à ses Alliez naturels; et à cette occasion il insistera pour que le Roi de la Grande Bretagne, prenant à coeur les circonstances d'un Allié, dont la conservation importe tant pour la seureté de ses royaumes et de la succession Protestante, se prête avec facilité aux mesures qui pourront accélérer l'ouvrage tant désirable de la paix, ajoutant que peut-être, si l'on ne l'obtient pas si favorable qu'on l'auroit souhaité, ce ne sera en tout cas que reculer pour mieux sauter, d'autant qu'après la révolution arrivée dans la République, l'on a [1]) plus à craindre qu'à une paix elle ne retombe dans une oisive léthargie, qui lui fasse négliger toutes les précautions, les soins et les prévoyances, que la paix même la plus profonde exige en bonne politique; et particulièrement qu'elle ne laissera plus dépérir l'armée et la marine comme par le passé. Que ce qui doit naturellement d'autant plus faire souhaiter la prompte réussite de la pacification, c'est le peu d'apparence que les événéments de la campagne prochaine nous en procure [2]) une à des conditions plus favorables, en égard que notre supériorité n'existera que lorsque la saison des opérations sera déjà fort avancée; que la tardivité des mesures pour les concerter influera certainement préjudiciablement sur l'ouverture de la campagne, et facilitera indubitablement à l'ennemi les moyens de frapper un coup d'éclat avant que tout ce qu'il faudroit mettre en oeuvre pour le prévenir soit réglé et mis en exécution; que, selon les avis

1) Te lezen „n'a"?
2) Aldus.

des environs de Maestrigt, les magazins pour les Anglois ne sont pas formez, et que le retardement du retour du Duc arrête toutes choses. Que, malgré tout cela, la République ne rallentit point dans son zèle pour la cause commune et sa propre défense, mais redouble continuellement d'efforts pour montrer à l'ennemi la fermeté de ses résolutions pour tout tenter pour le soutien de ses droits, et de ceux de ses Alliez; mais que, tandis qu'elle fait ainsi bonne mine à mauvais jeu, et en augmentant journellement ses forces et ses dépenses, elle s'épuise à un point que si d'un côté elle en impose à ses ennemis, elle ne le feroit pas moins par rapport à ses Alliez, et particulièrement qu'elle croiroit manquer à la bonne foi envers eux, si elle ne leur dénonçoit qu'elle n'est plus en état de se soutenir, et qu'elle a cru devoir commencer avec celuy de tous ses Alliez avec qui elle souhaite d'entretenir cette confidente et étroite union, que les motifs les plus pressants et les liens les plus forts et puissants, qui puissent attacher deux nations, réclament, pour luy déclarer que, si on ne l'assiste efficacement, tous ces efforts ne sçauroient suffire pour subvenir aux frais immenses, que les circonstances rendent nécessaires; que, quoiqu'on ait eu recours à des moyens de finances, que la seule confiance que le Prince d'Orange a eu le bonheur de trouver auprès du public a rendu praticables, comme celui d'un don libéral pris sur le pied d'un cinquantième, et qui a produit au delà de ce qu'on s'estoit attendu, que, quoique la Hollande ait levé plus de huit millions par voie de loterie outre l'ordinaire et l'extraordinaire, les moyens des autres provinces entrent si lentement et les debours du comptoir de l'Union sont si grands, que, pour prévenir une confusion d'un préjudice irréparable durant le cours de la campagne, l'Etat auroit besoin d'un emprunt d'onze, douze à treize cent mille livres sterling. Qu'on espère de l'amitié du Roi pour la République, dont les particuliers ont tant fourni dans les négociations angloises que de là nous vient en bonne partie la disette d'argent, que Sa Majesté luy voudra faire cette avance à l'intérêt que paye la nation, et avec promesse qu'à la paix on payera un double intérêt pour rembourser la somme entière; que c'est là le seul moyen, que ceux qui pensent le mieux dans la République ayent pu trouver pour soutenir, s'il le faut, la gageure durant toute la campagne, et faire tous les efforts pour résister à l'ennemi, et avec l'aide de Dieu lui porter préjudice, et le

réduire à baisser de ton; que sans cela, il n'est que trop à craindre que, si une fois les ressources et le nerf de la guerre venoient à manquer au moment qu'on en auroit le plus de besoin pour frapper quelque coup d'éclat, nos Alliez s'en prendroient à nous et se plaindroient que nous arrêtions leur succès apparent, tandis que chez nous-mêmes la confusion intérieure, fomentée par des menées sourdes externes, pourroit nous plonger dans la plus cruelle des situations qu'on puisse s'imaginer et nous r duire à accepter la loi du vainqueur. Le Comte de Bentinck ne négligera rien pour faire réussir ce projet, et protestera, en cas de non-réussite, des conséquences, qui, malgré la bonne volonté de la République et tout le zèle et l'empressement du Prince d'Orange, en pourroit [1]) résulter à la perte commune.

PRINCE D'ORANGE & NASSAU.

à La Haye, ce 28 Fèvr., 1748.

1) Aldus.

STELLINGEN.

I.

De opvatting van Schiller (*Röm. Kais.*, I. p. 208), als zou Juba II Numidië bezeten hebben, voordat hij in 25 v. Chr. Koning van Mauretanië werd, moet verworpen worden.

II.

Terecht houdt Schäfer (*Histor. Zeitschr.*, B. 78) tegenover Bippen e. a. staande, dat de terechtstelling van 4500 Saksen door Karel den Grooten te Verden een historisch feit is.

III.

De werkzaamheid van het „Long Parliament" kan zonder het wijzen op Nederlandschen invloed niet voldoende worden verklaard.

IV.

Het is in den Stadhouder Willem III te laken, dat hij met de macht, waarover hij beschikte, de republikeinsche staatsregeling geweld heeft aangedaan zonder haar te hervormen.

V.

Het was voornamelijk door toedoen der gebroeders Bentinck, dat de Hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel in Nederlandschen dienst overging.

VI.

Willem V handelde tegen zijn belang en dat der Republiek door in zake Friesland Willem Bentinck's raadgevingen in den wind te slaan en die van Brunswijk te volgen.

VII.

Met recht wordt de authenticiteit der door De Broglie uitgegevene *Mémoires* van Talleyrand betwijfeld.

VIII.

Met F. A. Aulard (vgl. Lavisse et Rambaud, *Histoire Générale*, VIII, p. 155) moet de medeplichtigheid van Danton aan de September-moorden ontkend worden.

IX.

In het laatste kwart der tiende eeuw is de stof van het Nibelungenlied en de Klage door Kuonrât, schrijver van bisschop Piligrim van Passau, in een Latijnsch geschrift behandeld.

X.

Jonckbloet's oordeel (*Gesch. der Nederl. Letterk.*, IV, bl. 435 vv..) over Andries Pels' *Gebruik en Misbruik des Tooneels* moet als éénzijdig worden veroordeeld.

XI.

Gewaagd is het om met Jonckbloet (*Gesch. der Nederl. Letterk.*, IV, bl. 466) uit Asselyn's *Jan Klaaszen* het bewijs te putten voor „verbazingwekkende omwenteling in volkszeden en volkskarakter".

XII.

De woorden in Bredero's *Moortje* (vs. 845) „Siet vrijer, datsje veur", zijn door Dr Moltzer in zijne uitgave van dat stuk verkeerd verklaard.

XIII.

In Maerlant's *Sp. Hist.*, I7, 34, 10, staat: *te stride;* lees: *te sticken.*

XIV.

In Maerlant's *Sp. Hist.*, III7, 57, 83, staat: *ander;* lees: *onder.*

XV.

Ten onrechte leidt Lewy (*Die Semitischen Fremdwörter im Griechischen*, S. 17, f.) Gri. κάμαρος (κάμμαρος, κάμμορος) *kreeft* af van Hebr. חָמַר (= *rood zijn?*).

XVI.

In het verslag der Amsterdamsche Kamer van Koophandel en Fabrieken over 1896 straalt te geringe belangstelling van dat lichaam in Rijn- en binnenvaart door.

XVII.

De instelling van een doctoraat in de Geschiedenis is, op de gronden door Dr W. A. A. Hecker (*Tijdspiegel*, April 1897) aangevoerd, zeer gewenscht.

XVIII.

Het zou wenschelijk zijn, dat bij het onderwijs in de Geschiedenis aan de H. B. S. S. en Gymnasia de richting gevolgd kon worden, die door den heer A. Engelsman is aangegeven. (Vgl. *Berichten en Mededeelingen der Vereen. van leeraren bij het M. O.*, 1896).

XIX.

Meer dan over het algemeen gedaan wordt, moet bij het Geschiedenis-onderwijs van platen worden gebruik gemaakt.

XX.

Naast de ontwikkeling van het verstand en de voorstelling van het kind, waaraan tegenwoordig terecht zooveel zorg wordt gewijd, is die van zijn geheugen op den achtergrond geraakt.

ERRATA.

Op bl.	1,	regel	30 en 31,	schrap:	1714, 1728, 1732, 1733, 1861, en Additional 32810, 32811, 32812, 32813.		
»	»	1,	regel 20,	staat:	attachée [1]),	lees:	attachée" [1]).
»	»	6,	» 28,	»	People,	»	people.
»	»	23,	» 1,	»	van Harens,	»	Van Haren's.
»	»	25,	» 18,	»	People,	»	people.
»	»	58,	» 30,	»	*Htstory*,	»	*History*.
»	»	99,	» 5,	»	wilen,	»	willen.
»	»	101,	» 13,	»	commando [1]),	»	commando" [1]).
»	»	102,	» 30,	»	Muss. .,	»	Mus.
»	»	104,	» 31,	»	bis,	»	his.
»	»	109,	» 27,	»	yan,	»	van.
»	»	111,	» 31,	»	*Walpale*,	»	*Walpole*.
»	»	112,	» 24,	»	guarantis,	»	guaranties.
»	»	112,	» 33,	»	Januari,	»	9 Januari.
»	»	114,	» 35,	»	d'un,	»	d'une.
»	»	124,	» 32,	»	**aan**,	»	**van**.
»	»	152,	» 40,	»	DINSDAG,	»	TUESDAY.
»	»	154,	» 10,	»	subsiby,	»	subsidy.
»	»	159,	» 10,	»	proceedings,	»	proceedings.

INHOUD.

Hoofdstuk I.	Willem Bentinck van Rhoon . .	Bl. 1.
Hoofdstuk II.	De Staatsgezinde partij en hare vredespolitiek	» 33.
Hoofdstuk III.	De »Nieuwe Bondgenooten" Graaf Bentinck te Londen	» 53.
Hoofdstuk IV.	Verwachting en teleurstelling . .	» 91.
Bijlagen.		» 123.
Stellingen		» 197.
Errata		» 201.

Typ. Faddegon & Co. Amst.

COLUMBIA UNIVERSITY
0025978276